

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

İŞLETME PROGRAMI

**TÜRKİYE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN ULUSLARARASI PAZARLARDA
REKABET EDEBİLİRLİĞİNİN PORTER'IN ELMAS MODELİ İLE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bilgen AKMERMER

MAYIS – 2015

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

İŞLETME PROGRAMI

**TÜRKİYE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN ULUSLARARASI PAZARLARDA
REKABET EDEBİLİRLİĞİNİN PORTER'IN ELMAS MODELİ İLE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bilgen AKMERMER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ

MAYIS – 2015

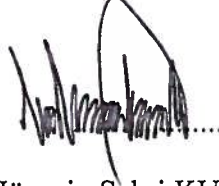
TRABZON

ONAY

Bilgen AKMERMER tarafından hazırlanan **TÜRKİYE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN ULUSLARARASI PAZARLARDA REKABET EDEBİLİRLİĞİNİN PORTER'IN ELMAS MODELİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ** adlı bu çalışma 29/05/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Anabilim dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ (Başkan)

Prof. Dr. Hüseyin Sabri KURTULDU (Üye)

Doç. Dr. Cemil RAKICI (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. /...../ 2015

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığına, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Bilgen AKMERMER

29 / 05 / 2015

ÖNSÖZ

Dünyada su kaynakları ve su kaynaklarının sağladığı su ürünleri sadece insanın fiziksel ve zihinsel gelişiminde değil ülkelerin ekonomik büyümesine de oldukça önemli bir katma değer sağlamaktadır. Kıtaların, ülkelerin ve bölgelerin su kaynaklarını ve su ürünlerinin sürdürülebilirliklerini sağlama konusundaki hassasiyetleri artmakta ve bu kaynakların yönetimi stratejik bir öneme dönüşmektedir.

Sadece Dünya ve Türkiye için değil Karadeniz Bölgesi için de öncelikli sektörler kapsamında yer alan su ürünleri sektörü üzerine yapılan bu çalışmanın genel amacı sektörün rekabetini etkileyen kilit faktörleri değerlendirerek, sektörün rekabet gücünü arttıracak gelecek çalışma ve projelere yön göstermektir. Bu çalışma, ayrıca bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde Karadeniz Bölgesi'nde su ürünleri sektörüne yönelik yapılması planlanan gelecek dönem sektörel çalışmalar için de temel bir kaynak niteliğindedir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde çok büyük katkıları olan danışman hocam Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ başta olmak üzere, çalışmaya verdikleri desteklerden dolayı Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Proje Koordinasyon Ofisi Genel Koordinatörü Ümit ORHAN'a değerli büyüğüm Cemile MOLLAMEHMETOĞLU' na değerli arkadaşlarım Elif DUMAN ve Yrd. Doç. Dr. Duygu ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ' ye, çalışma sürecinde göstermiş oldukları sabır ve teşviklerinden dolayı değerli aileme teşekkürlerimi ve minnet duygularımı sunarım.

Mayıs, 2015

Bilgen AKMERMER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLOLAR LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ	4-45
1. 1. Su Ürünleri Sektörü Genel Yapısı ve Tanımları.....	6
1.1.1. Su Ürünleri Sektörünün Genel Tanımları	6
1.1.2. Su Ürünleri Sektörünün Ürün, Faaliyet ve Ticaret Bazlı Tanımları	8
1.1.2.1. Sektörün Ürün Bazlı Sınıflandırılması.....	9
1.1.2.2 Sektörün Faaliyet Bazlı Sınıflandırılması.....	11
1.1.2.3. Sektörün Ticari Tanım Bazlı Sınıflandırılması.....	12
1.2. Dünya'da Su Ürünleri Sektörü	14
1.2.1. Dünya Su Ürünleri Genel Tüketim Yapısı	15
1.2.1.1. Su Ürünlerinin Gıda Amaçlı Tüketimi	17
1.2.1.2. Gıda Dışı Kullanım Amaçlı Su Ürünlerinin Tüketimi	22
1.2.2. Dünya Su Ürünleri Sektörü Genel Üretim Yapısı.....	23
1.2.2.1. Avcılık Üretimi	25
1.2.2.2. Yetiştiricilik Üretimi	28
1.2.3. Su Ürünleri Sektörü Küresel Ticaret Yapısı ve Önemi.....	32

1.3. Türkiye’de Su Ürünleri Sektörü	37
1.3.1. Su Ürünleri Sektörünün Genel Yapısı.....	39
1.3.2. Türkiye Su Ürünleri Sektörünün Küresel Ticaretteki Konumu	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. REKABETÇİLİK KAVRAMI VE PORTER’IN ELMAS MODELİ	48-82
2.1. Rekabet ve Rekabet Gücü Tanımları ve Düzeyleri	48
2.1.1. Firma Düzeyinde Rekabet Gücü	50
2.1.2. Sektörel Düzeyde Rekabet Gücü	53
2.1.3. Uluslararası Düzeyde Rekabet Gücü.....	55
2.2. Rekabet Gücünü Açıklayan Yaklaşımlar	57
2.2.1. Uluslararası Düzeyde Rekabet Gücü Yaklaşımları: Adam Smith’den Michael Porter’a.....	59
2.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	61
2.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	62
2.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	63
2.2.1.4. Teknoloji Açığı Teorisi.....	65
2.2.1.5. Ürün Dönemleri Teorisi	66
2.2.1.6. Ölçek Ekonomileri Yaklaşımı.....	67
2.2.1.7. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi	68
2.2.2. Elmas Modeli ve Rekabet Üstünlüğünün Bileşenleri.....	72
2.2.2.1. Faktör Koşulları	74
2.2.2.2. Talep Koşulları.....	77
2.2.2.3. İlgili ve Destekleyici Endüstriler	78
2.2.2.4. Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi	80
2.2.2.5. Devlet	80
2.2.2.6. Şans	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN REKABET DÜZEYİNİN PORTER'IN ELMAS MODELİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	83-144
3.1. Araştırmanın Amacı	83
3.2. Veri Toplama Yöntemi	83
3.3. Sektörün Elmas Modeli ile Analizi	84
3.3.1. Faktör Koşulları.....	86
3.3.1.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Kaynakları	87
3.3.1.2. Hammadde Kaynakları.....	90
3.3.1.3. Fiziki Olanaklar – Tesisler ve Filolar	97
3.3.1.4. İstihdam	101
3.3.2. Talep Koşulları	103
3.3.2.1. İç Talep	103
3.3.2.2. Dış Talep	108
3.3.3. İlgili ve Destekleyici Sektörler	118
3.3.3.1. Yavru Üretim İşletmeleri ve Kuluçkahaneler	119
3.3.3.2. Yem Üretim İşletmeleri.....	120
3.3.3.3. İşleme ve Değerlendirme İşletmeleri	121
3.3.3.4. Üniversiteler	124
3.3.3.5. Araştırma Merkezleri	125
3.3.4. Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi	126
3.3.4.1. Su Ürünleri İşletmelerinin Genel Durumu	127
3.3.4.2. İşletmelere Yönelik Uygulanan Destek Politikaları.....	128
3.3.4.3. Su Ürünleri İşletmelerinde Örgütlenme	131
3.3.5. Devlet	134
3.3.5.1. Kurumsal Yapılanma.....	135
3.3.5.2. Balıkçılık İzleme, Kontrol ve Denetim Mekanizmaları	136
3.3.5.3. Uygulanan Politikalar.....	137
3.3.5.4. Destekleyici Faaliyetler	140
3.3.6. Şans.....	141

SONUÇ VE ÖNERİLER	144
YARARLANILAN KAYNAKLAR	155
EKLER	162
ÖZGEÇMİŞ	177

ÖZET

Türkiye'nin önemli sektörlerinden biri olan su ürünleri sektörü tüm dünyada hem toplumsal hem de ticari anlamda büyük bir ivme ile gelişen sektörler arasında yer almaktadır. Bu önemin bilincinde olan uluslar sektörün sürdürülebilir bir sektör haline getirilebilmesi için önemli politikalar üretmekte ve bu politikalar çerçevesinde stratejik çalışmalar yürütmektedir. Bu anlamda yapılan bu çalışmanın temel amacı, uluslararası rekabetçilik perspektifinden su ürünleri sektörünün rekabet gücünü ortaya koyarak, sektör aktörlerinin farkındalığını artırmak, yapılacak olan sektörel çalışmalara yön vermek ve dolayısıyla sektörün uluslararası sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır.

Su ürünlerinin sektörel rekabetinin değerlendirilmesi için Michael E. Porter tarafından geliştirilen Elmas Modeli kullanılmıştır. Sektörlerin rekabet gücünün ortaya konulmasında en fazla kabul gören yaklaşımlarda biri olan Elmas modelinin üzerine kurulduğu temel varsayım, "uluslararası pazarlarda rekabet avantajının kaynağı ulusal koşullardan kaynaklanmaktadır" biçiminde ifade edilebilir. Bu çerçevede Porter, "bir ulusal sektörün uluslararası pazarlarda avantajlı konuma gelmesini sağlayan ulusal koşullar nelerdir" sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır.

Bu anlamda çalışmada, Elmas Modeli çerçevesinde su ürünleri sektörünün uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü destekleyecek ulusal koşullar değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, Türk su ürünleri sektörünün rekabetteki en önemli avantajı sahip olduğu coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Ancak rekabet gücünün sürdürülebilirliği için altyapı, işgücü, sermaye kaynakları ve bilgi kaynaklarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte, iç talep yapısının güçlendirilmesi, yeni ürünlerin üretilmesi ve sürekli olarak dış pazarların takip edilerek büyüyen pazarlara yönelmesi de sektörün rekabet gücünü arttıracak destekleyici faaliyetler arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler : Uluslararası Rekabet Gücü, Rekabet Analizi, Elmas Modeli, Su Ürünleri

ABSTRACT

Fisheries industry, which is one of the important industries of Turkey, also takes place among the fast-growing industries in terms of both social and commercial basis all over the world. The nations which are aware of this importance, develop important policies to make the fisheries be sustainable industry and within the scope of these policies they carry on strategic activities. Therefore, the purpose of this study from the perspective of the international competitiveness, is to increase the awareness of the actors by presenting the competitive power of the industry and to guide the sectoral studies in order to contribute to the international sustainability of the fisheries industry.

To assess the industrial competitiveness of the fisheries, Diamond Model, developed by Michael E. Porter is used. The basic assumption of diamond model which is one of the most accepted approaches to define the competition power of the sectors was settled on is that “The source of competitive advantage in international markets affected by the domestic conditions.” Through this assumption Porter tried to answer the question to find out the national conditions provide a national sector to be advantageous among international markets.

In this study, national conditions of fisheries industry which support the competitive power in international markets was assessed in the framework of the Diamond Model. According to this approach, the most significant competitive advantage of Turkish fisheries sector resources from its geographical position. However, it is necessary to develop the substructure, labour force, capital and knowledge resources to sustain the competitive power. Besides, to empower the domestic demand structure, to produce new products and to get into growing markets by following foreign markets continuously are the supporting actions to increase the competitiveness of industry.

Key Words: International Competitive Power, Competitive Analysis, Diamond Model, Fisheries Sector

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Ana Ürün Bazında Gruplandırılmış Su Ürünleri.....	9
2	Gıda Tüketimine Uygun Su Ürünleri	10
3	Alt Sektör Tanımları - Faaliyet Bazlı	11-12
4	Gümrük Tarife Kodlarına Göre Ürün Grupları	13
5	Dünya Su Ürünleri Tüketimi (2007-2012)	16
6	Coğrafi ve Ekonomik Bölgeler Bazında Su Ürünleri Tüketimi (2007-2012).....	18
7	Avcılık ve Yetiştiricilik Üretimlerinden Sağlanan Su Ürünleri Miktarları (2007-2012)	25
8	Avcılık Üretiminde En Önemli 18 Ülke ve Üretim Bilgileri	26
9	İç Sularda Yapılan Avcılıkta En Önemli 15 Ülke ve Üretim Bilgileri.....	28
10	Bölgesel Bazda Yetiştiricilik Üretiminde Gerçekleşen Toplam Üretim Miktarları ve Toplam Üretim içindeki payları (1995-2012).....	30
11	Yetiştiricilik Üretiminde İlk 10 Ülke, Üretilen Ana Türler ve Miktarları (2012).....	32
12	Dünya İhracat ve İthalatındaki ilk 10 ülke (2012).....	37
13	Yıllara Göre Su Ürünleri Dış Ticareti Miktar ve Değerleri.....	46
14	Türkiye'nin En Çok Su Ürünleri İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke (2013).....	47
15	Rekabet Gücü ile İlgili Yapılan Tanımlar	51-52
16	Geleneksel Rekabet Gücü Düzeylerinin Karşılaştırılması	58
17	Türkiye'nin Su Kaynakları	87
18	Türkiye'de Ticari Değere Sahip Su Ürünleri Türler	91
19	Avcılık ve Yetiştiricilikle Sağlanan Su Ürünleri Üretim Miktarları (2003-2013).....	92
20	Deniz Avcılığında En Çok Yakalanan 10 Tür (2009-2013).....	94

21	Yıllara Göre Yetiştiricilik Yoluyla Elde Edilen Türlerin Üretim Miktarları, (2003-2013)	96
22	Yetiştiricilik Üretimi Gerçekleştiren İlk 10 Şehir ve Üretim Miktarları (2013).....	97
23	Balıkçı Gemilerinin Niteliklerinin Bölgelere Göre Dağılımları (2013)	98
24	Su Ürünleri İşletmelerinin Kapasitelerine Göre Dağılımları (2013).....	100
25	Deniz Ürünleri Bölgelerine Göre Balıkçılıkta Çalışanların Sayısı (2013).....	102
26	Kullanım Şekline Göre Balıkçılıkta Çalışanların Sayısı (2013).....	102
27	Su Ürünleri İç Tüketim Yapısı (2003-2013)	105
28	Türkiye'nin Su Ürünleri İthalatı (2003-2013).....	107
29	Türkiye'nin En Çok Su Ürünleri İthalatı Yaptığı 10 Ülke (2013)	107
30	Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler (2000-2013).....	110
31	Deniz Balıkları Kuluçkahaneleri ve Kapasiteleri (2013)	120
32	Ülkemizdeki Su ürünleri İşleme ve Değerlendirme Tesisleri (2013).....	123
33	Su Ürünleri Bölge ve Merkez Kooperatifleri (2013).....	132
34	Su Ürünleri Avcılık ve Yetiştiricilik Üretici Birlikleri (2013).....	133

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Dünya Su Ürünleri Tüketim Şekli, Toplam Tüketim ve Kişi Başı Tüketim Miktarları (1950-2012)	16
2	Ülkeler Bazında Su Ürünleri Tüketimi	19
3	Gıda Tüketimine Uygun Su Ürünlerine Avcılığın ve Yetiştiriciliğin Göreceli Katkısı (1970-2012)	20
4	Gıda amaçlı Su Ürünlerinin Tüketim Şekilleri ve Yıllar İtibariyle Gelişimi.....	21
5	Su Ürünlerinin Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Kullanım Alanları ...	22
6	Avcılığın ve Yetiştiriciliğin Yıllara Göre Gelişimi (1950-2012).....	24
7	Dünya Balık Fiyatlarındaki Değişim	34
8	Su Ürünleri Dış Ticaret Değeri (2012)	35
9	Su Ürünleri Üretimi ve İhracata Ayrılan Miktar (1976-2012)	35
10	Yıllara Göre Su Ürünleri Üretimindeki Değişmeler (2004 –2013)	40
11	Türkiye Su Ürünleri İhracat ve İthalat Değişimi (2004-2013)	46
12	Rekabeti Açıklayan Uluslararası Ticaret Teorileri	60
13	Ulusal Rekabetçi Üstünlüğün Belirleyicileri	74
14	Türkiye Su Ürünleri Sektörü Elmas Modeli	86
15	Türkiye’de Su Ürünleri Avcılığı Yapılan Bölgeler (2013)	88
16	Türkiye’de Tatlı Su Avcılığı Yapılan Şehirler (2013).....	89
17	Türkiye’de Yetiştiricilik Yapılan Şehirler (2013)	89
18	Avlanan Deniz Balıklarının Bölgelerine Göre Dağılımı (2013).....	95
19	Su Ürünlerinin Türkiye Et ve Et Ürünleri İhracatı İçindeki Payı (2004-2013).....	108
20	Türkiye Su Ürünleri İhracatı (2003-2013).....	110

21	0301 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	112
22	0302 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	113
23	0303 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	114
24	0304 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	115
25	0305 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	116
26	0306 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	117
27	0307 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013).....	118
28	Türkiye Mevcut Kooperatifler ve Üretici Birlikleri Dağılımı (2013)	133
29	Türkiye Su Ürünleri Sektörü Elmas Modeli.....	153

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BAKA	: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
BSGM	: Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EİB	: Ege İhracatçılar Birliği
EUROSTAT	: European Statistics - Avrupa İstatistik Veritabanı
FAO	: Food and Agriculture Organisation of United Nations - Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FAOSTAT	: The Statistic Division of Food and Agriculture Organisation - Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü İstatistik Veritabanı
GTHB	: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HACCP	: Hazard Analysis and Critical Control Point - Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları
ICC	: International Chamber of Commerce – Uluslararası Ticaret Merkezi
IMD	: International Institute for Management Development - Yönelisel Gelişme Enstitüsü
IPA	: Instrument Pre-Accession - Avrupa Birliği Katılım Öncesi Aracı
ISIC	: International Standard Industrial Classification - Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İZKA	: İzmir Kalkınma Ajansı
LIFDCs	: Low-income Food Deficit Countries - Düşük Gelirli, Gıda Açığı Olan Ülkeler
NACE	: Nomenclature Statistique Des Activités Économiques Dans La Communauté Européenne - Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması

OBP	: Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikası
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OKA	: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
UNICE	: Union of Industrial and Employer's Confedarations of Europe - Avrupa Sanayici ve İşveren Konfederasyonları Birliği
UR-GE	: Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi
WEF	: World Economic Forum

GİRİŞ

Bugün yaklaşık 7 milyar insan yaşayan Dünya’da 800 milyon kişi kronik yetersiz beslenme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Dünya nüfusunun 2025 yılında 8.1 milyar, 2050 yılında ise 9.6 milyar olması beklenirken, geline nokta gelecek nesillerin önemli ölçüde beslenme sorunu yaşayacağını göstermektedir. Dolayısıyla büyüyen beslenme sorunu karşısında uluslar, hem beslenme sorununun giderilmesinde hem de sağlıklı beslenmenin arttırılmasında hayvansal proteinin önemli bir rol oynadığı bilinciyle hayvansal protein kaynaklarını daha da zenginleştirmek ve kullanımını yaygınlaştırmak istemektedir. Bu anlamda, insanoğlunun tükettiği hayvansal protein kaynakları dikkate alındığında su ürünlerinin, en zengin hayvansal protein kaynağı olduğu bilinen bir gerçektir.

2011 yılı verilerine göre dünya nüfusunun hayvansal protein alımının %16,7’ sini, toplam protein alımının ise % 6,5’ini su ürünleri oluşturmaktadır. Son 50 yılda, gelişen dağıtım kanalları ve artan tüketici bilinci ile birlikte dünya balık tüketimi istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmiştir. 1960 yılında 9,9 kg olan dünyada kişi başına düşen balık tüketimi, 2007 yılında 17,6 kg’a 2012’lerde ise 19,2 kg’a kadar çıkmıştır. 2022 yılında ise bu oranın 20,7’ye çıkması beklenmektedir (FAO 2014: 201). Bu önemli gelişme, nüfus artışı, yükselen gelirler ve kentleşmenin bir kombinasyonu olarak ortaya çıkarken, balık ve su ürünleri yetiştiriciliğinin arttırılması ve daha etkin dağıtım kanallarının yaygınlaştırılması da bu büyümede önemli bir rol oynamıştır.

Sektör aynı zamanda yıllar itibariyle gelişen sistem ve teknolojiler sayesinde çok daha fazla tüketim ve üretim değerine ulaşmıştır. Bu anlamda 1960’lardan itibaren hızlı bir gelişim gösteren su ürünleri yetiştiriciliği, bugün gıda üretimi yapan sektörler içinde en hızlı büyüyen sektör olarak görülmektedir. Bu hızlı gelişim ile birlikte 2012 yılında önemli ölçüde büyüyen su ürünleri yetiştiriciliği insan gıdası tüketimi için gerekli balık miktarının neredeyse yarısını karşılayacak düzeye gelmiştir. Bu oranın yükselen küresel orta sınıfın

taleplerini karşılayabilmesi için 2030 yılında % 62'ye çıkması beklenmektedir (FAO, 2014: 5).

Balıkçılık ve su ürünleri sektörü sadece sağlıklı tüketim ve yeni üretim yöntemleri açısından değil aynı zamanda ticari potansiyeli ve katma değeri yüksek, önemli bir gelir getirici sektör olarak gelişimini sürdürmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için milyonlarca kişiye istihdam alanı sağlayan önemli bir sektör olarak da öne çıkmaktadır. Bugün sektör istihdamındaki büyüme oranının nüfus büyüme oranından daha büyük olduğu görülmektedir.

Tüm bu gelişmeler, su ürünleri sektörünün hem toplumsal hem de ticari anlamda kayda değer bir ivme ile büyüyen ve geleceğin sektörleri arasında yer alacak önemli sektörler arasında olacağını göstermektedir. Bu önemin bilincinde olan uluslar su ürünleri sektörünün hem tüketim ve üretim anlamında hem de ticari değer anlamında sürdürülebilir bir sektör haline getirilebilmesi için önemli politikalar üretmekte ve bu politikalar çerçevesinde stratejik çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye ise, hem üç tarafının denizlerle çevrili olması, hem de zengin akarsu, göl ve barajlarla dolu bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle avlanılabilir ve yetiştirilebilir tür çeşitliliği ve miktarı bakımından sektörün genişlemesi ve değerlendirilmesi için şanslı bir ülke konumundadır. Bu anlamda son yıllarda ulusal kalkınma planlarında da önemle vurgulanan su ürünleri sektörü ile ilgili olarak hem ulusal hem bölgesel bazda özel sektör ve kamu sektörü tarafından birçok araştırma çalışmaları yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarla birlikte uluslararası ve ulusal kaynaklı fon destekleri ile Türkiye'de birçok önemli proje de yürütülmektedir.

Bu anlamda yapılan bu çalışmanın temel amacı, uluslararası rekabetçilik perspektifinden su ürünleri sektörünün mevcut durumunu, sahip olduğu avantaj ve dezavantajlarını, sektörün geleceğine yönelik beklenti ve fırsatları görerek, ulusal anlamda sektör aktörlerinin farkındalığını artırmak, uluslararası rekabetçilik ve pazarlama tabanında yapılacak olan sektörel çalışmalara yön göstermek ve dolayısıyla sektörün uluslararası sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, ilk bölümde, öncelikli olarak su ürünleri sektörünün genel tanımı ve yapısına değinilecektir. Ardından sektörün küresel pazarlardaki durumu ve gelişimi, üretim/tüketim yapısı ve dış ticaret temelinde hakim ve gelişen ülkeler üzerinde durulacaktır. Küresel sektör tanımının ardından sektörün Türkiye için önemi ve kısaca genel yapısına değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise rekabet stratejilerinin tanımlanmasına ilişkin olarak öncelikle rekabet, rekabet gücü kavramları ve bu kavramlar üzerine yapılan farklı yaklaşımlar açıklanacak ardından rekabet düzeyleri ile ilgili bilgiler verilecektir. Daha sonra uluslararası rekabet teorilerine değinilerek çalışmanın temelini oluşturan Elmas Modeli'nin gelişim süreci ve modeli oluşturan ana iskelet yapısı aktarılacaktır. Bu bölümde kısaca rekabet tanımı, düzeyleri ve yaklaşımları ile ilgili olarak geniş çaplı bir literatür bilgisi aktarılacaktır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türkiye'nin öne çıkan sektörleri arasında yer alan su ürünleri sektörünün uluslararası pazarlardaki rekabet edebilirlik düzeyi Elmas Modeli çerçevesinde değerlendirilecektir. Modelin iskeletini oluşturan altı belirleyici faktör (talep koşulları, faktör koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma stratejisi ve rekabet düzeyi, devlet, şans) sektörün rekabet edebilirliğinin değerlendirilmesi kapsamında ele alınacaktır.

Çalışmanın sonuç bölümünde yapılan analizler neticesinde elde edilen veriler ışığında Türkiye'nin su ürünleri sektörünün konumu, sahip olduğu potansiyeli, avantajlı ve dezavantajlı durumları ile ilgili önemli noktalar ortaya konulacak ve sektörün uluslararası sürdürülebilirliğinin korunmasına yönelik yapılabilecek çalışmalarla ilgili öneriler getirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ

Su ürünleri sektörü, bitkisel üretim, hayvansal üretim ve ormancılıkla beraber tarımın dört alt sektöründen birini oluşturmaktadır. Sektörün ayrıntılı tanımına bakıldığında; deniz ve iç sularda mevcut bitkisel ve hayvansal organizmaları, kaynakların akılcı ve süreklilikle kullanımlarını, kıyı ve kıyı ötesi açık deniz balıkçılığını, yetiştiriciliği, kooperatifçiliği, kirlenme, uzaktan algılama, ürünlerin soğuk ve donmuş muhafazası ve pazarlanmasını, su ürünleri sanayiini, işleme ve entegre tesislerini, gemi inşasını, ağ imalatını, sektörün balıkçı barınağı, liman ve çekek yerleri ile balık halleri gibi alt yapı tesislerini, diğer gerekli vasıta ve teçhizat kullanımı ile üretimini ve tüm sektör faaliyetleri yanında bunların araştırma, geliştirme ve eğitim gibi çok geniş bir faaliyet alanını kapsadığı görülmektedir. Bu anlamda su ürünleri sektörünün, hayvan ve insan beslenmesine katkısı, ilaç ve kozmetik sanayi gibi önemli sanayi sektörlerine hammadde sağlaması, istihdam imkanı oluşturması ve yüksek ihracat potansiyeline sahip olması, tarım sektörü içerisinde su ürünlerinin önemini önemli ölçüde artırmaktadır (Şahin, 2002: 3).

Sektörün ilk olarak insan beslenmesine olan katkısı göz önüne alındığında, beslenme sürecinde insanoğlunun tükettiği ürünler içinde su ürünleri, zengin hayvansal protein kaynaklarından birisi olarak insan beslenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Yapılan bilimsel araştırmalar da dengeli ve sağlıklı beslenme açısından su ürünlerinin, protein ve yağ içeriği bakımından insanoğlu tarafından tüketilmesi gereken önemli gıda maddelerinin başında geldiğini göstermektedir. 2010 yılı verilerine göre dünya nüfusunun hayvansal protein alımının %16,7' sini, toplam protein alımının ise % 6,5'ini su ürünleri oluşturmaktadır (Food Balance Sheet of Fish and Fishery Products¹ (t.y.), http://ftp.fao.org/FI/STAT/summary/FBS_bycontinent.pdf).

¹Bu çalışma FAO tarafından en son 2011 yılında yapılmıştır.

Gelişen dağıtım kanalları ve artan tüketici bilinci ile birlikte 1960 yılında 9,9 kg olan dünyada kişi başına düşen balık tüketimi, 2010 yılında 17,0 kg' a, 2012 yılında yaklaşık iki kat artarak 19,2 kg' a yükselmiştir (FAO-The State of World Fisheries and Aquaculture Report [FAO], 2014: 62). Gelecek yıllarda bu oranın daha da artması beklenmektedir.

Diğer yandan su ürünleri sektörü sadece sağlıklı beslenme açısından değil aynı zamanda önemli bir gelir getirici sektör olarak gelişimini sürdürmektedir. Gıda ve imalat sanayi, sağlık, çevre, turizm ve ulaştırma sektörleri ile doğrudan veya dolaylı ilişkisi nedeniyle ayrı bir ekonomik önem taşımakla birlikte bugün sektör istihdamındaki büyüme oranının nüfus büyüme oranından daha büyük olduğu görülmektedir. Sektör özellikle gelişmekte olan ülkeler için milyonlarca kişiye istihdam alanı sağlayan önemli bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Sektörde son yıllarda su ürünleri yetiştiriciliğinin son derece önem kazandığı görülmektedir. Su ürünleri yetiştiriciliği alt sektörü gıda üretimi yapan sektörler içinde en hızlı büyüyen sektör olarak görülmektedir. Bu hızlı gelişim ile birlikte 2012 yılında önemli ölçüde büyüyen su ürünleri yetiştiriciliği insan gıdası tüketimi için gerekli balık miktarının neredeyse yarısını karşılamıştır. Bu oranın yükselen küresel orta sınıfın taleplerini karşılayabilmesi için % 62'ye çıkması beklenmektedir (FAO, 2014: 201).

Sektörün uluslararası ticaret açısından önemi değerlendirildiğinde ise su ürünlerinin gıda ürünleri içinde en çok dış ticarete katılan ürün grubu olarak yer aldığı görülmektedir. Su ürünleri, 2012 yılında toplam tarım ürünleri ihracatının %10' unu oluştururken toplam ticari malların ise %1'ini oluşturmuştur. İhracatı gerçekleştirilen insan tüketimine uygun/uygun olmayan farklı formlardaki su ürünlerinin toplam su ürünleri üretimindeki payı 1976 yılında %25 iken 2012 yılında %37' ye yükselmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşıyan su ürünleri bazen bu ülkelerin uluslararası ticari ürünlerinin yarısını oluşturmaktadır. 2012 yılında yaklaşık 200 ülke su ürünleri ihracatı gerçekleştirmiştir. Küresel ihracat sürecine baktığımızda yine 1976-2012 döneminde su ürünleri dış ticareti nominal olarak yılda yaklaşık % 8,3, reel olarak % 4,1 oranında artış göstermiştir. 2012 yılında su ürünleri ihracatı 129,2 milyar \$' a çıkmıştır (FAO, 2014: 7).

Üretimden pazarlamaya istihdam yaratması, besin olarak bir başka eş değerinin olmaması ve katma değer oluşturacak şekilde işlendiğinde ihracat olanaklarının önemli ölçüde artması, su ürünleri sektörünün değerini yıllar itibariyle daha da arttırmıştır. Ancak dünya genelinde yaşanan nüfus artışı, plansız kentleşme, hızlı ve kontrolsüz sanayileşme sonucu deniz kirliliğinin artması ile birlikte, denizel kaynakların bilinçsiz ve aşırı tüketilmesi, balıkçılık sektörünün gün geçtikçe artan talepleri karşılayamaz hale gelmesine neden olmuştur. Araştırmacılar, avcılıkla elde edilebilecek balık üretiminin yılda % 1-2 den daha fazla artış gösteremeyeceğini, hatta fiziksel ve biyolojik kapasite, bozulan çevre ve avlanma giderlerindeki artışlar nedeni ile gittikçe azalacağını, yetiştiriciliğin ise geleneksel balıkçılıktaki bu azalmayı telafi edebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak, sektörün gelişimi gerekli güvenlik ve sağlık tedbirleri altında sürdürülebilir hale getirilebilirse, küresel güvenilir gıda tüketimi ve ekonomik büyüme için geleceğin sektörleri arasında yer alacağı aşıkardır.

1.1. Su Ürünleri Sektörü Genel Yapısı ve Tanımları

Su ürünleri sektörü, deniz ve iç sularda mevcut bitkisel ve hayvansal organizmaları, kaynakların akılcı ve süreklilikle kullanımlarını, kıyı ve kıyı ötesi açık deniz balıkçılığını, yetiştiriciliği, kooperatifçiliği, kirlenme, uzaktan algılama, ürünlerin soğuk ve donmuş muhafazası ve pazarlanmasını, su ürünleri sanayiini, işleme ve entegre tesislerini, gemi inşasını, ağ imalatını, sektörün balıkçı barınağı, liman ve çekek yerleri ile balık halleri gibi alt yapı tesislerini, diğer gerekli vasıta ve teçhizat kullanımı ile üretimini ve tüm sektör faaliyetleri yanında bunların araştırma, geliştirme ve eğitim konularını kapsamaktadır. (Kalkınma Planı, Su Ürünleri Özel ihtisas Komisyonu Raporu [İKR-8], 2001: 2).

1.1.1. Su Ürünleri Sektörünün Genel Tanımları

- **Su Ürünleri:** 1380 sayılı su ürünleri kanununa göre; denizlerde ve iç sularda bulunan bitkiler ile hayvanlar ve bunların yumurtalarını ifade etmektedir (4915 Sayılı kara avcılığı kanununun kapsamına giren hayvanlar hariç). Daha kapsamlı bir ifade ile denizler, iç sular ve yapay olarak yapılmış havuz, baraj, gölet, dalyan ve balıkçılık tesislerinde doğal veya yapay olarak üretilen ve yetiştirilen balıklar,

yumuşakçalar, kabuklular, memeliler, sürüngenler, süngerler ve su bitkileri gibi canlılarla bunlardan elde edilen ürünlerin tümüne su ürünleri denmektedir.

- **Su Ürünleri Yetiştiriciliği:** 1380 sayılı su ürünleri kanununa göre; yetiştiricilik tesislerinde, entansif, yarı entansif veya ekstansif şartlarda yapılan, su ürünlerini üretme ve/veya büyütme (besicilik) faaliyetini, ifade etmektedir. Su ürünleri yetiştiriciliği; deniz ve iç su avcılığı, iç sularda, denizlerde ve kara sularında yetiştiricilik (kültür balıkçılığı) olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır.
- **Su Ürünleri Avcılığı:** Denizlerde ve iç sularda ağ veya zıpkın kullanımı ile amatör veya profesyonel olarak yapılan balık avlama yöntemlerine denmektedir.
- **İç Sular:** Göller, suni göller, lagünler, baraj gölleri, bentler, regülâtörler, kanallar, arklar, akarsular, mansaplar, üretme ve yetiştirme yerlerini belirtmektedir.
- **Profesyonel Balıkçı:** Gelir getirmek amacıyla avlanan, balıkçılıkla ilgili av araç ve gereçlerini kullanan, bu işi kendine meslek edinen kişilere denilmektedir.
- **İstihsal Yerleri:** Su ürünlerini istihsale elverişli olan, içinde veya üzerinde herhangi bir istihsal vasıtası kurulabilen, kullanılabilen su sahalarına denilmektedir.
- **Balıkçı Teknesi:** Tekne boyu 10 metre ve daha büyük balıkçı teknelerine büyük balıkçı tekneleri, tekne boyu 10 metreden küçük balıkçı teknelerine ise küçük balıkçı tekneleri denilmektedir.
- **Trol Gemisi:** 12 metrenin üzerindeki gemilere denilmektedir. Trol gemileri, gemiye bağlı olarak deniz dibinde veya su içinde sürüklenen, genellikle mekanik olarak atılıp, su ürünlerinin torbada toplanarak avlanmalarını sağlayan av araçlarını kapsamaktadır.
- **Gırgır Gemisi:** 12 metrenin üzerindeki gemilerdir. Gırgır gemileri ile avcılık, su üstünde veya su üstüne yakın balık kümeleşmenin veya sürüsünün gözle veya eco-

sounder (balık bulucu cihaz) ile tespit edilerek, etrafının bir halka şeklinde ağdan yapılmış bir set ile çevrilmesine, daha sonra ağın alt kenarında bulunan kurşun yakanın halatlarla büzülerek bir ağ havuzu şeklinde kapatılmasına dayanmaktadır.

- **Taşıyıcı Gemi:** Balıkçı gemilerinin yakaladığı su ürünlerini karaya taşıyan gemilerdir.
- **Kuluçkahane:** Su ürünleri damızlık materyallerinden yumurta ve yavru materyaller elde etmek için kurulan tesisleri belirtmektedir.
- **Üretim Havuzları:** Su ürünleri yetiştiriciliği yapmak amacıyla, toprak, beton ve ağ havuzlar ile plastik veya benzeri malzemeden yapılan tank ve benzer üniteleri belirtmektedir.
- **Ağ Havuz (Ağ Kafes):** Denizlerde ve iç sularda su ürünleri yetiştiriciliği yapmak amacıyla ahşap, demir veya plastik malzemeler ile ağ kullanılarak yapılan üniteleri belirtmektedir.

1.1.2. Su Ürünleri Sektörünün Ürün, Faaliyet ve Ticaret Bazlı Tanımları

Dünya genelinde su ürünleri yetiştiricilik ve avcılık olmak üzere iki farklı şekilde elde edilmektedir. 1950 yılından bu yana avcılık üretimi 239 ülkede gerçekleştirilmekte olup bu yolla 1770 farklı tür su ürünü keşfedilmiştir. Yetiştiricilik üretiminde ise 190 ülke faaliyet gösterirken bu üretim yoluyla da toplamda 483 tür su ürününün üretimi gerçekleştirilmektedir. Ticari anlamda ise 212 ülke faaliyet gösterirken 1018 tür su ürününün ticari faaliyete dahil olduğu görülmektedir (FAO-Harmonized System Classification, (t.y.), <http://www.globefish.org/upl/Papers/FAO%20FIPS%20fishery%20statistics%20.pdf>).

Su ürünleri farklı değerlendirmelere göre farklı gruplara ayrılabilir. Bu anlamda bu çalışma kapsamında sektör ürün, faaliyet ve ticari olarak gruplamaya tabi tutulmuştur.

1.1.2.1. Sektörün Ürün Bazlı Sınıflandırılması

FAO tarafından kullanılan sınıflandırma dikkate alınarak ürünlerin karakteristik özelliklerine göre yapılan sınıflandırmada sektör 6 alt grupta değerlendirilmektedir. Bu alt gruplar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ana Ürün Bazında Gruplandırılmış Su Ürünleri

Çiftgöçer (Diadrom) Balıklar	Tatlısu Balıkları	Kabuklular
<ul style="list-style-type: none">• Somon• Süt Balığı• Yılan Balığı• Gümüş Somon• Diğer Somon Benzerleri• Dev Deniz Levreği• Mersin Balığı• Diğer Diadrom Balıklar	<ul style="list-style-type: none">• Gümüş Sazan• Tatlısu Çipurası• Pullu Sazan• Çin Sazanı• Diğer Sazangiller• Diğer Kedi Balıkları• Alabalık Türleri• Hint Sazanı• Ot Sazanı	<ul style="list-style-type: none">• Filibit Karides• İri Kaplan Karidesi• Diğer Deniz Karidesleri• Tatlı Su Karidesi• Çamur Yengeci• Çin Nehir Yengeci• Diğer Deniz Yengeçleri• İstakozlar• Dikenli İstakozlar• Kerevit
Deniz Balıkları	Yumuşakçalar	Diğer Akuatik Hayvanlar
<ul style="list-style-type: none">• Yaladerma, Uskumrular• Minekoplar ve Sarıağız Balıkları• Çipura• Japon Deniz Hıyarı• Deniz Levreği• Haniler• Diğer Yassı Balıklar• Kalkan Balığı• Kobya Balığı• Çeşitli Deniz Balıkları• Tanımlanmamış Deniz Balıkları	<ul style="list-style-type: none">• İstiridyeler• Midyeler• Deniz Salyangozları• Deniz Tarakları• Deniz Kulağı• Deniz Yumuşakçası Kabukları• Diğer Deniz Yumuşakçaları• Tatlı Su Yumuşakçaları• Kitonlar	<ul style="list-style-type: none">• Deniz Hıyarı• Çin Yumuşak Bağalısı (Kaplumbağa)• Kurbağalar• Denizaneleri• Diğer Tatlısu Kaplumbağaları• Deniz Tulumları• Deniz Kestanesi• Tanımlanmamış Omurgasız• Tuzlu Hayvanları

Kaynak: FAO, (t.y.), <http://www.fao.org/figis/servlet/TabSelector>

Bu çalışma kapsamında, küresel istatistik veriler ile ulusal verileri kıyaslama kolaylığı oluşturmak amacıyla Euromonitor International firmasının kullanmış olduğu

tasnif yöntemi esas alınmıştır. Raporun hazırlanması ve verilerin değerlendirilmesi aşamasında kullanılan tasnif yöntemine göre su ürünleri sanayisinde kullanılan ürün grupları kabuklular, balıklar, yumuşakçalar ve kafadan bacaklılar ve diğer deniz ürünleri olarak ayrılmaktadır.

Bu çalışmanın ana araştırma grubunu ise gıda tüketimine uygun olarak ticarete katılan su ürünleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla FAO tarafından ürünlerin karakteristik özelliklerine göre yapılan sınıflandırılma içinde gıda tüketimine uygun ticari değere sahip su ürünleri türleri de Tablo 2' de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2: Gıda Tüketimine Uygun Su Ürünleri

Balıklar	<ul style="list-style-type: none"> • Hamsi • Basa • Levrek • (Çizgili Levrek) • Karabalık • Lüfer • Çiroz • Kirpi Balığı • Çapak Balığı • Çivisiz Kalkan Balığı • Kedi Balığı • Küçük Köpek Balığı • Turna Balığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Hani Balığı • Mezgit • Pisi Balığı • Ringa Balığı • Dülger Balığı • Eşkına (Sarıağız) Balığı • Bofa Balığı • Bentik Balığı • Uskumru • Keler Balığı • Tekirbalığı • Mersin Balığı • Şili Levreği • Çipura 	<ul style="list-style-type: none"> • Kömür Balığı • Baltabaş Balığı • Karabalık • Pasifik Yassı Balığı • Hint Sardalyası • Somon • Levrek • Tirsı Balığı • Köpek Balığı • Keler Balığı • Yılanbaş • Kayabalığı • Dil Balığı • Alabalık 	<ul style="list-style-type: none"> • Kılıçbalığı • Tatlısu Çipurası • Vahu Balığı • Beyazbalık • Bakalyaro Balığı • Morina • Yılan Balığı • Turuncu İmparator Balığı • Kalkan • Tonbalığı
Balık Yumurtası	<ul style="list-style-type: none"> • Mersin Balığı yumurtası • Somon yumurtası • Ringa Balığı yumurtası 	<ul style="list-style-type: none"> • Kapelin yumurtası • Tirsı Balığı yumurtası • Uçan Balık yumurtası 		
Kabuklular	<ul style="list-style-type: none"> • Yengeç • Karides 	<ul style="list-style-type: none"> • İstakoz • Dikenli İstakoz 		
Yumuşakçalar	<ul style="list-style-type: none"> • Ahtapot • Deniz Salyangozu • Midye • Kafadan bacaklılar 	<ul style="list-style-type: none"> • Karından bacaklılar • Mürekkep balığı • Midye 		
Derisi Dikenliler	<ul style="list-style-type: none"> • Deniz Hıyarı • Deniz Kestanesi 			

Kaynak: www.en.wikipedia.org/wiki/List_of_types_of_seafood

1.1.2.2. Su Ürünleri Sektörünün Faaliyet Bazlı Sınıflandırılması

Su ürünleri sektöründe bir diğer gruplama ise faaliyet tabanlı yapılmaktadır. Bu anlamda Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan *tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması*, ISIC ve EUROSTAT tarafından 2014 yılında revize edilerek sunulan *Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması*, NACE sınıflandırmaları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Alt Sektör Tanımları –Faaliyet Bazlı

ISIC Rev. 4*	03	Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği
	031	Balıkçılık
	0311	Deniz balıkçılığı
	0312	Tatlısu balıkçılığı
	10.2	Balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması
	10.20	Balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması
NACE Rev.2 Altılı-2014**	03	Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği
	03.1	Balıkçılık
	03.11	Deniz balıkçılığı
	03.11.01	Deniz ve kıyı sularında yapılan balıkçılık (gırgır balıkçılığı, dalyancılık dahil)
	03.11.02	Deniz kabuklularının (midye, ıstakoz vb.), yumuşakçaların, diğer deniz canlıları ve ürünlerinin toplanması (sedef, doğal inci, sünger, mercan, deniz yosunu, vb.)
	03.12	Tatlı su balıkçılığı
	03.12.01	Tatlı sularda (ırmak, göl) yapılan balıkçılık (alabalık, sazan, yayın vb.)
	03.2	Su ürünleri yetiştiriciliği
	03.21	Deniz ürünleri yetiştiriciliği
	03.21.01	Denizde yapılan balık yetiştiriciliği (çipura, karagöz, kefal vb. yetiştiriciliği ile kültür balığı, balık yumurtası ve yavrusu dahil)
	03.21.02	Denizde yapılan diğer su ürünleri yetiştiriciliği (midye, istiridye, ıstakoz, karides, eklembacaklılar, kabuklular, deniz yosunları vb.) (balık hariç)
	03.22	Tatlı su ürünleri yetiştiriciliği
	03.22.01	Tatlı sularda yapılan balık yetiştiriciliği (süs balığı, kültür balığı, balık yumurtası ve yavrusu dahil)
	03.22.02	Tatlısu ürünleri yetiştiriciliği (yumuşakçalar, kabuklular, kurbağalar vb.) (balık hariç)

Tablo 3 (Devamı): Alt Sektör Tanımları –Faaliyet Bazlı

NACE Rev.2 Altılı-2014**	10.2	Balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması
	10.20	Balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması
	10.20.03	Balıkların, kabuklu deniz hayvanlarının ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması (dondurulması, kurutulması, pişirilmesi, tütsülenmesi, tuzlanması, salamura edilmesi, konservelenmesi vb. faaliyetler)
	10.20.04	Balık, kabuklu deniz hayvanı ve yumuşakça ürünlerinin üretimi (balık filetosu, balık yumurtası, havyar, havyar yerine kullanılan ürünler vb.)
	10.20.05	Balık unları, kaba unları ve peletlerinin üretilmesi (insan tüketimi için)
	10.20.07	Piştirilmemiş balık yemekleri imalatı (mayalanmış balık, balık hamuru, balık köftesi vb.)
	10.20.08	Balıkların, kabukluların, yumuşakçaların veya diğer su omurgasızlarının unları, kaba unları ve peletlerinin üretimi (insan tüketimine uygun olmayan) ile bunların diğer yenilemeyen ürünlerinin üretimi
	10.41.10	Balık ve deniz memelilerinden yağ elde edilmesi
	10.89.01	Hazır çorba ile hazır et suyu, balık suyu, tavuk suyu ve konsantrelerinin imalatı
	10.92.01	Ev hayvanları için hazır gıda imalatı (kedi ve köpek mamaları, kuş ve balık yemleri vb.)
	13.94.02	Ağ ve ağ ürünleri imalatı, sicim, kınnap, halat veya urgandan (balık ağı, yük boşaltma ağları, vb.)
	30.11.04	Balıkçı gemi ve tekneleri ile deniz ürünlerinin işlenmesine ve saklanmasına yönelik fabrika gemilerinin yapımı

* Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması, ISIC Rev.4.

** EUROSTAT tarafından belirlenen NACE Rev.2-Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması, 2014.

Kaynak: EUROSTAT ve TOBB veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.1.2.3. Sektörün Ticari Tanım Bazlı Sınıflandırılması

Su ürünleri ticaretinde sektör ürünleri için kullanılan ortak ticari adlandırma, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) numaralandırma sistemi baz alınarak yapılmıştır. GTİP; Dünya Gümrük Örgütü'nün standart hale getirdiği armonize sistemden alınan ve tüm dünyada ürünlerin tanımlanması ve sınıflandırılması için kullanılan 12 haneli bir koddur. Bu kodun ilk 6 hanesi armonize sistem tarafından belirlenir ve ülkeler tarafından herhangi bir değişiklik yapılmasına izin verilmez, sonraki 2 haneyle beraber ilk

8 hane aynı bölgedeki ülkeler için ortaktır. Sonraki 2 hane hangi ulusa ait olduğunu gösterirken son kalan iki haneyle beraber ürünün tam istatistik kodu belirlenmiş olur. Su ürünleri sektörüne ait GTİP kodları ana ürün gruplarını ifade edecek şekilde 4 hane olarak Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Gümrük Tarife Kodlarına Göre Ürün Grupları

GTİP NO	AÇIKLAMA
03.01	Canlı balıklar
03.02	Balıklar (taze veya soğutulmuş) (03.04 pozisyonundaki balık filetoları ve diğer balık etleri hariç)
03.03	Balıklar (dondurulmuş) (03.04 pozisyonundaki balık filetoları ve diğer balık etleri hariç)
03.04	Balık filetoları ve diğer balık etleri (kıyılmış olsun olmasın) (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)
03.05	Balıklar (kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); tütsülenmiş balıklar (önceden veya tütsüleme sırasında pişirilmiş olsun olmasın); insanların yemesine elverişli balık unları, kaba unları ve pelletleri:
03.06	Kabuklu hayvanlar (kabukları ile birlikte olsun olmasın) (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); tütsülenmiş kabuklu hayvanlar (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın); kabuklu hayvanlar (kabukları ile birlikte) (buharda veya suda pişirilmiş, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş olsun olmasın); kabuklu hayvanların insanların yemesine elverişli unları, kaba unları ve pelletleri:
03.07	Yumuşakçalar (kabuklu olsun olmasın) (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); tütsülenmiş yumuşakçalar (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın); yumuşakçaların insanların yemesine elverişli unları, kaba unları ve pelletleri
03.08	Kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların dışında kalan suda yaşayan omurgasız hayvanlar (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş)
16.04	Hazırlanmış/konserve edilmiş balıklar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızların hülasa ve suları
16.05	Hazırlanmış/konserve edilmiş kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer su omurgasızları

Kaynak: Gümrük Tarife Cetveli (2013), [http:// www.gumruktarife.com](http://www.gumruktarife.com)

Tüm ülkeler tarafından su ürünleri sektöründe ürünlerin ortak tanımlanması amacıyla kullanılan 6 haneli GTİP kodları ile ilgili ayrıntılı tablo EK-1’ de sunulmuştur.

1.2. Dünya Su Ürünleri Sektörü

İnsanların en eski çağlardan bu yana balık avladıkları bilinmektedir. Günümüzde 5 bin yıl öncesinden kalma, kemikten yapılmış, ve bugün kullanılan örneklerine benzeyen balık oltası iğneleri bulunmuştur. Çinlilerin, M.Ö. 3000 yıllarında, tuzlu su havuzlarında kefal ürettikleri, Eski Romalıların da havuz suyu ve akvaryumlarda tatlı su kefalleri ve sazanlar yetiştirdikleri bilinmektedir. Arkeolojik kalıntılar insanlığın ilk çağlarda yaşamsal ihtiyaçları nedeniyle balıkçılığın belirgin oranlarda temel gıda olarak kullanıldığını göstermektedir (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Su Ürünleri ve Balıkçılık Sektör Raporu [OKA], 2013: 7). 2011 yılında FAO tarafından gıda tüketiminde su ürünlerinin kullanım oranlarının araştırılmasına yönelik yapılan çalışmalarda 2010 yılında dünya nüfusunun hayvansal protein alımının % 16,7'sini, toplam protein alımının ise % 6,5'inin su ürünlerinden karşılandığı ifade edilmektedir. (FAO, 2014: 66). Dolayısıyla tarihten bugüne su ürünlerine olan ihtiyaç artarak devam etmiştir.

Dünyada ticari balıkçılık 15. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, sonraki iki yüzyıl içinde de büyük balıkçılık sanayi oluşmuştur. Balıkçılıkta yakalanan balıkları işleyen, çeşitli aygıtlarla donatılmış büyük balıkçı filoları kurulmuştur. Zamanla aşırı avlanma balıkçılığı tehdit etmeye başlamış, ve günümüzde ekosistemlerin kirlenmesi ve yok olmasıyla birlikte ciddi sorun olmaya başlamıştır (OKA, 2013: 8).

Dünyada, deniz ve iç sularda mevcut türlerin toplamının yaklaşık 170.000 olduğu, bunların ancak 500 kadarının ekonomik önem taşıyan türleri oluşturduğu bilinmektedir (İKR-8, 2001: 2). Dünyada su ürünleri üretimi ve ticaretinde temel olarak 58 ülke faaliyet göstermektedir.

Dünyada su ürünleri üretimi; deniz ve iç su avcılığı, iç sularda, denizlerde ve kara sularında yetiştiricilik olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Doğal stokların giderek azalması, dünya çapında hızla artan nüfusun protein ihtiyacının karşılanmasında kültür balıkçılığının önemini artırmıştır. Üretimin büyük kısmı avcılık yoluyla yapılırsa da son yıllarda avcılık yolu ile yapılan balıkçılığın toplam üretim içindeki payı azalmakta, yetiştiricilik yoluyla yapılan balıkçılık hızla gelişmektedir. Bunun en önemli nedeni denizlerden avcılık yolu ile elde edilebilecek ürün miktarının daha fazla artırılmamasıdır.

Sürdürülebilir bir balıkçılık için avlanabilecek balık miktarında en üst seviyeye ulaşılmıştır (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Su Ürünleri Sektör Raporu [BAKA], 2012: 5).

1.2.2. Dünya Su Ürünleri Genel Tüketim Yapısı¹

Dünya nüfusunun 2025 yılında 8.1 milyar, 2050 yılında ise 9.6 milyar olması beklenirken, geline noktada gelecek nesillerin büyüyen beslenme sorunu karşısında, hem beslenme sorununun giderilmesinde hem de sağlıklı beslenmenin artırılmasında hayvansal protein çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda, yapılan bilimsel araştırmalar da dengeli ve sağlıklı beslenme açısından su ürünlerinin, yüksek hayvansal protein ve yağ içeriği bakımından insanoğlu tarafından tüketilmesi gereken önemli gıda maddelerinin başında geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla su ürünleri özellikle gelişmekte ve gelişmiş olan tüm ülkeler için küresel gıda güvenliği ve besin gerekliliği açısından insan beslenmesi için kritik bir rol oynamaktadır.

Tüm su ürünleri içinde doğrudan insan tüketimine uygun su ürünleri oranının 1980 lerde % 71 iken 2012 yılında % 86'ya ulaştığı (136 milyon ton) görülmektedir. 21,7 milyon ton su ürünü ise gıda dışı ürünlerin (balık yemi ve balık yağı) üretiminde kullanılmaktadır (FAO, 2014: 7). Son yıllardaki büyümeyi görmek amacıyla Tablo 5'te, 2007 ve 2012 yılları arasında gerçekleşen toplam su ürünleri tüketiminin kullanım alanlarına ve miktarlarına yer verilmiştir. Yine aynı tabloda dünya nüfus artışı ve bu artışa paralel hatta daha büyük bir oranda büyüyen kişi başı tüketim miktarları da gösterilmiştir. Su ürünleri üretimindeki sürekli büyüme ve gelişen dağıtım kanalları ile birlikte kişi başına düşen su ürünleri miktarı 2007'lerde 17,6 kg iken 2012' de 19,2 kg'a kadar yükselmiştir.

¹ Bu bölümde bildirilen İstatistikler FAO'nun 5 yıllık olarak yayınlanan "Balıkçılık ve Su Ürünleri İstatistikleri" raporlarından (FAO Fishery and Aquaculture Statistics, 2014) alınmıştır. Raporlarda kullanılan veriler 2012 tarihine kadar verilmekte olup 2012 ile ilgili tüketim verileri de tahmini olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, FAO tarafından hesaplanan gıda bilanço verilerinde hesaplanmayan nedenlerden (örneğin hanehalkı düzeyindeki atıklar) ötürü, ortalama gıda alımı ile ortalama gıda tüketimi tam olarak eşit olmamaktadır. Dolayısıyla buradaki veriler "tüketime tabi tutulmuş ortalama balık gıdası" olarak değerlendirilmelidir. Diğer yandan bazı gelişmekte olan ülkeler arasındaki sınır ticareti ve geçimini balık üretiminden sağlayan balıkçıların tüketiminden dolayı tüketim verileri eksik kaydedilmiş olabilmektedir. Bu durumların tüketimin olduğundan az görünmesine neden olabileceği gözardı edilmemelidir.

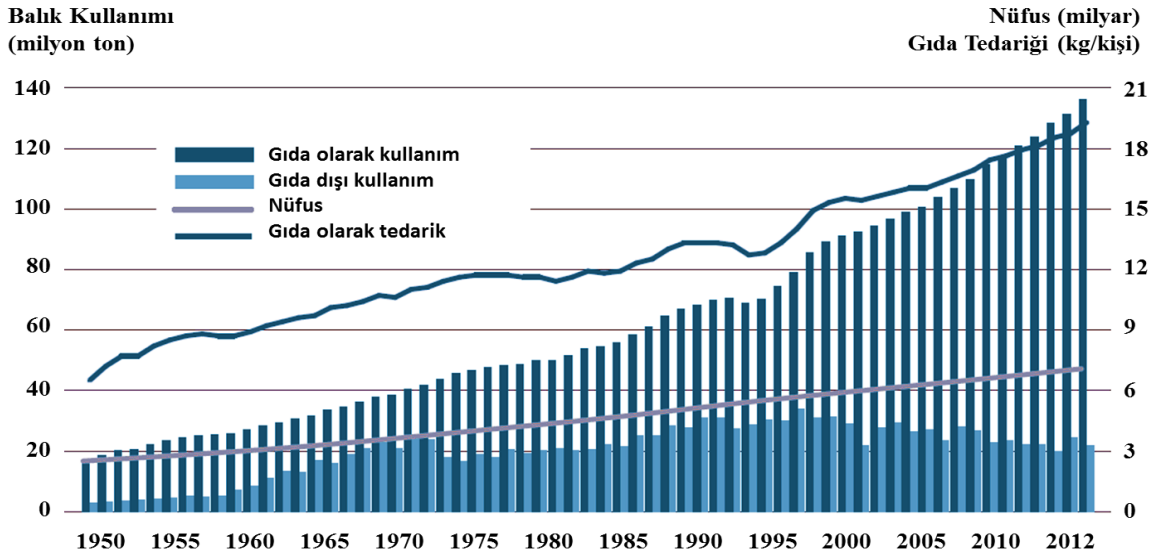
Tablo 5: Dünya Su Ürünleri Tüketimi (2007-2012)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Gıda tüketimi (milyon ton)	117,3	120,9	123,7	128,2	131,2	136,2
Gıda dışı tüketim (milyon ton)	23,4	22,2	22,1	19,9	24,5	21,7
Nüfus (milyar)	6,7	6,8	6,8	6,9	7,0	7,1
Kişi başına tüketim (kg)	17,6	17,9	18,2	18,6	18,7	19,2

Kaynak: FAO, 2014: 4

Şekil 1’de de son altmış yıllık süreçte dünya genelinde nüfus artışına paralel olarak, su ürünlerinin tüketim şekli, toplam ve kişi başı tüketim miktarları ile ilgili gelişim süreci daha ayrıntılı verilmektedir. Bu anlamda gıda kullanımına uygun su ürünleri tüketiminin yıllar itibariyle önemli bir ilerleme sağladığı görülmektedir.

Şekil 1: Dünya Su Ürünleri Tüketim Şekli, Toplam Tüketim ve Kişi Başı Tüketim Miktarları (1950-2012)

Kaynak: FAO, 2014: 4

Yine aynı yıllarda tüm dünyada kıtalar bazında ortalama protein alımına ilişkin yapılan çalışmalarda, Okyanusya ve Avrupa kıtalarının oransal olarak balık proteininden en çok fayda sağlayan kıta olduğu, en az fayda sağlayan kıtanın ise Afrika Kıtası olduğu belirtilmektedir (FAO, 2014: 63).

Gıda dışı kullanıma bakıldığında, 1970 yıllarından sonra önemli bir ilerlemenin olmadığı görülmektedir. 2012 yılında yaklaşık 21,7 milyon ton su ürünü hayvan gıdası, kozmetik ve gübrelemede kullanılmak üzere toplanmıştır. Ayrıca kıvamaştırıcı madde veya katkı maddesi olarak da hayvan yemlerinde de kullanılmışlardır.

1.2.2.1. Su Ürünlerinin Gıda Amaçlı Tüketimi

Gıda amaçlı tüketim miktarındaki farklılıkların, tüketicilerin gıda tüketim gelenekleri, balığın ve diğer alternatif gıdaların fiyatları, mevsim değişiklikleri sebebiyle ürünün bulunabilirliği, toplumun gelir düzeyi, çeşitli sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler vb. birçok faktörün etkileşimine bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anlamda tüketim sanayileşmiş, gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Halen gelişmiş bölgelerde tüketim daha fazla olmasına rağmen, diğer bölgelerde de balık gıdası tüketiminde önemli ölçüde gelişmeler gözlemlenmektedir. Tablo 6, 2010 yılı içinde, coğrafi kıtalar ve önemli ekonomik bölgelerde gerçekleşen toplam balık gıdası tüketimi ve kişi başı balık gıdası tüketimini göstermektedir.

Dünya'da kişi başına düğen yıllık tüketim miktarı 18,9 kg olarak ölçülmüştür. Çin bu ölçümün dışında tutulduğunda ise tüketim oranı 15,4 kg olarak gerçekleşmiştir. Yıllık kişi başı tüketim sanayileşmiş bölgelerde 27,4 kg'a kadar çıkarken, gelişmemiş bölgelerde (LIFDCs²) tüketimin düşük olduğu, yıllık kişi başı tüketimin 10,9 kg'a kadar düştüğü görülmektedir. Ancak FAO tarafından hazırlanan yıllık gıda tüketim bilançolarında bu bölgelerde bile tüketimin önceki yıllara nazaran önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Örneğin, 1961 yılında LIFDCs ülkelerinde yıllık kişi başı tüketim 4,9 kg'a, 2010 yılında kişi başı tüketim 10,5 kg'a kadar çıkmıştır. Kişi başı tüketim oranının Kuzey Amerika, Asya, Avrupa, ve Okyanusya bölgelerinde de yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 6).

² LIFDCs : Low-income Food Deficit Countries: Düşük gelirli, gıda açığı olan ülkeler.

**Tablo 6: Coğrafi ve Ekonomik Bölgeler Bazında Su Ürünleri Tüketimi
(2007-2012)**

	Toplam su ürünleri tüketimi (Milyon ton)	Kişi başına düşen su ürünleri tüketimi (kg/yıl)
Dünya	130,1	18,9
Dünya (Çin hariç)	85,7	15,4
Afrika	9,9	9,7
Kuzey Amerika	7,5	21,8
Latin Amerika ve Karayipler	5,7	9,7
Asya	89,8	21,6
Avrupa	16,2	22
Okyanusya	0,9	25,4
Endüstriyel ülkeler	26,5	27,4
Diğer gelişmiş ülkeler	5,5	13,5
Az gelişmiş ülkeler	9,6	11,5
Diğer gelişen ülkeler	88,5	18,9
LİFDCs	30,9	10,9

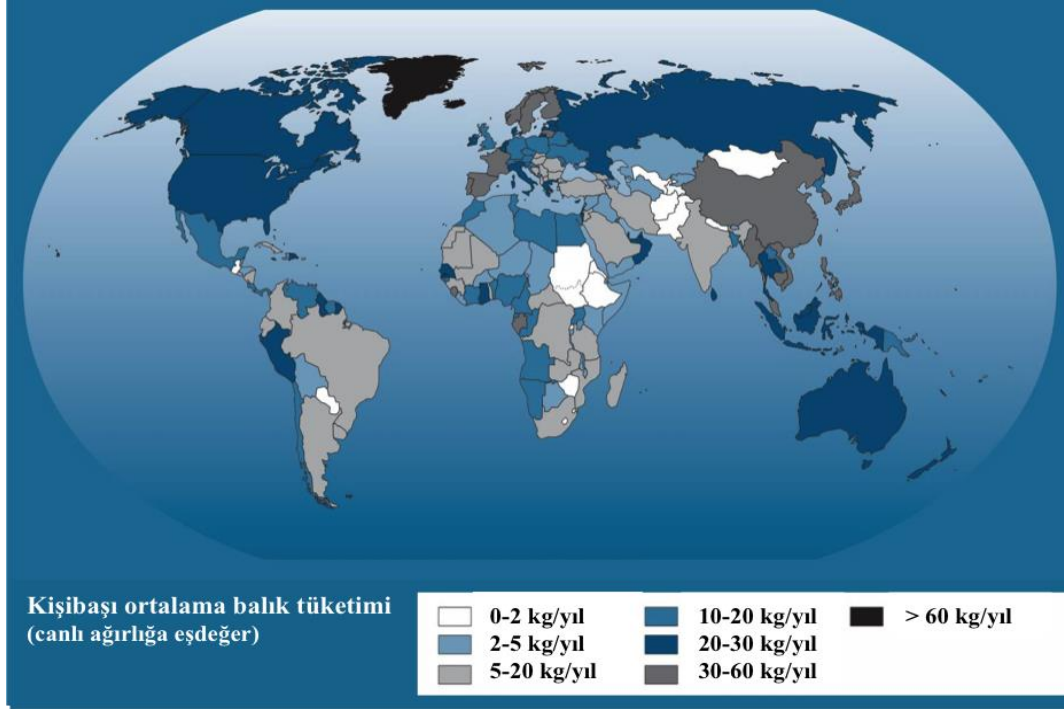
Kaynak: FAOSTAT, (t.y.), <http://www.faostat3.fao.org/download/FB/FBS/E>

Su ürünleri tüketiminin ülke bazlı farklılaşması ise Şekil 2’de gösterilmiştir. 2008-2010 yılları arasında gerçekleşen ortalama tüketim miktarlarına göre tüketimin kıyı kesimlerde, ırmakçıl ve iç su alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ülkeler arasında, 2010 yılı tahmini verilerine göre Çin’in, 1990’dan 2010 yılına kadar gösterdiği % 6’lık büyüme ile en çok tüketim gerçekleştiren ülkelerin başında yer aldığı görülmüştür. Çin’de kişi başı tüketim yaklaşık 35,1 kg iken diğer tüm ülkelerde ortalama kişi başı tüketim 15,4 kg olarak ölçülmüştür.

Büyüyen nüfus, artan tüketici geliri ve bilinci, gelişen dağıtım kanalları ve kentleşme ile birlikte önemli ölçüde artan su ürünleri talebine karşılık, uluslar su ürünlerinin bulunabilirliğine yönelik önemli yatırımlar yapmaktadırlar. Özellikle

yetiştiricilikten sağlanan su ürünleri üretiminin önemli ölçüde gelişmesi ile birlikte Çin, su ürünlerinin bulunabilirliğinin artırılmasında en önemli ülke pozisyonuna gelmiştir.

Şekil 2: Ülkeler Bazında Su Ürünleri Tüketimi (2008-2010)

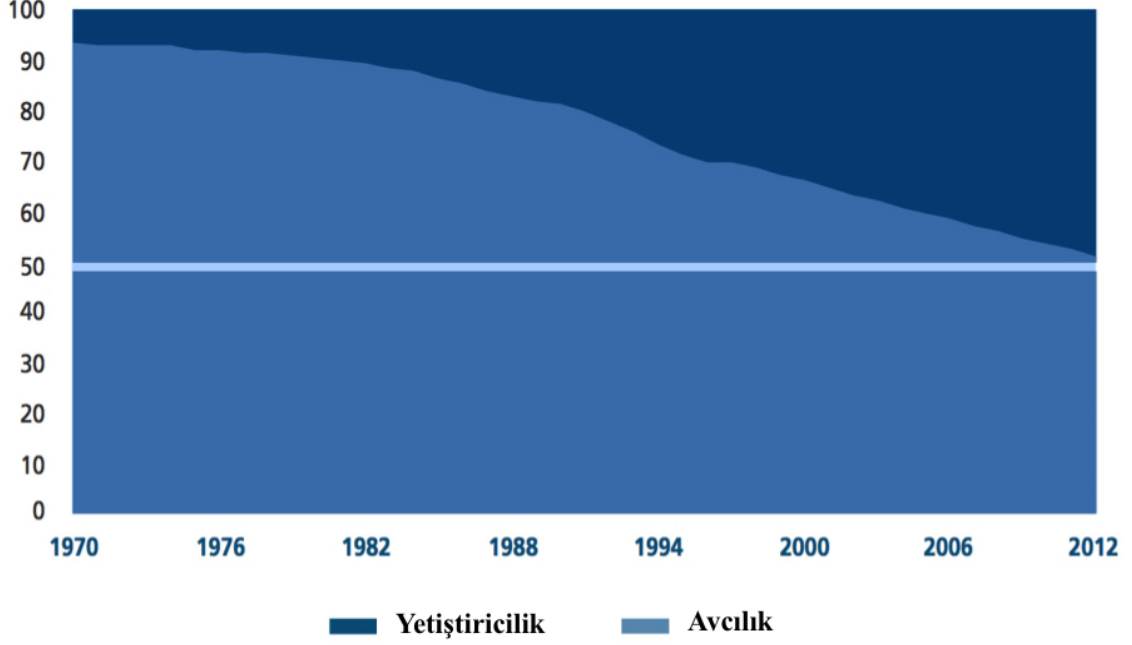

Kaynak: FAO, 2014: 65

Şekil 3'te 1970-2012 yılları arasında dünyada artan su ürünleri tüketiminde avcılıktan ve yetiştiricilikten sağlanan su ürünlerinin katkısı gösterilmektedir. Halen avcılıktan sağlanan su ürünü miktarı yetiştiricilikten sağlanan su ürünleri miktarından fazla olsa da, özellikle 1980'li yıllardan sonra yetiştiricilik üretiminin su ürünleri tüketimine katkısı önemli derecede artış göstermiştir. 2012 yılında su ürünleri tüketiminin neredeyse yarısı yetiştiricilikten sağlanmıştır.

Yetiştiricilik sayesinde özellikle karides, somon, çift kabuklu yumuşakçalar, tatlı su çipurası ve yayın balığı gibi su ürünlerinin fiyatlarındaki düşme nedeni ile bu ürünlere olan tüketim talebi önemli ölçüde artmıştır. Dolayısıyla ürünlerin ticari değerini de paralel olarak yükselmiştir.

Şekil 3: Gıda Tüketimine Uygun Su Ürünlerine Avcılığın ve Yetiştiriciliğin Göreceli Katkısı (1970-2012)

Kaynak: FAO, 2014: 66

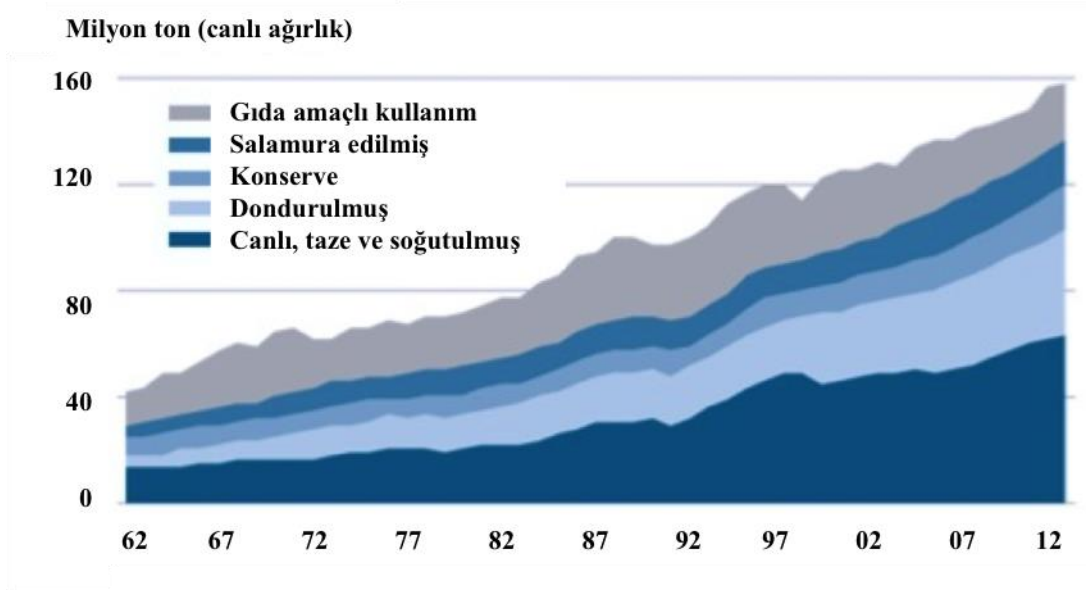
Kültür balıkçılığı sayesinde Karides ve kabuklu yumuşakçalar gibi su ürünlerinde yükselen üretim ve göreceli fiyat düşüşü nedeniyle, 1961 yılında yıllık kişi başı bulunabilirliği 0,4 kg olan kabuklular 2010 yılında 1,7 kg'a, 1961 yılında yıllık kişi başı bulunabilirliği 0,8 kg olan yumuşakçalar (Kafadanbacaklılar dahil) ise 2010 yılında 2,9 kg'a kadar artış göstermiştir. Yine yetiştiricilik sayesinde Somon, Alabalık ve seçilmiş tatlı su türlerindeki üretim artışı tatlı su ve diadrom türlerinin yıllık kişi başına tüketimlerinde de önemli bir büyümeye yol açmıştır. 1961 yılında ortalama 1,5 kg kadar tüketilebilen bu türlerin 2010 yılındaki tüketimleri 6,5 kg'ı bulmuştur (FAO, 2014: 66).

Son yıllarda avcılıktan elde edilen balık türlerinde ise önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Demersal ve pelajik balık türlerinin kişi başına yıllık tüketimi sırasıyla yaklaşık 2,9 ve 3,4 kg civarlarında durağanlaşmıştır. Demersal balıklar özellikle Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa'da tüketiciler tarafından tercih edilen başlıca türler arasında olmaya devam etmektedir. 2012 yılında bu bölgelerdeki yıllık kişi başı tüketim sırasıyla 8,1 ve 5,1 kg olarak gerçekleşmiştir. Akdeniz ve Doğu Asya ülkelerindeki tüketimin

yaklaşık %75'i balık türlerinde gerçekleşmektedir. Kalan yaklaşık % 24'ü ise kabuklu su ürünlerinden (kabuklular, kafadan bacaklılar ve yumuşakçalar) oluşmaktadır (FAOSTAT, 2014).

Gıda amaçlı kullanılan su ürünlerinin tüketim şekilleri incelendiğinde, ürünlerin gelişen teknoloji ve farklı işleme yöntemleri ile canlı, dondurulmuş, tuzlanmış, tütsülenmiş ve konserve edilmiş şekilde tüketimine uygun hale getirildiği görülmektedir. Şekil 4'te gıda amaçlı su ürünlerinin tüketim şekillerinin yıllara göre gelişimi görülmektedir.

Şekil 4: Gıda Amaçlı Su Ürünlerinin Tüketim Şekilleri ve Yıllar İtibariyle Gelişimi

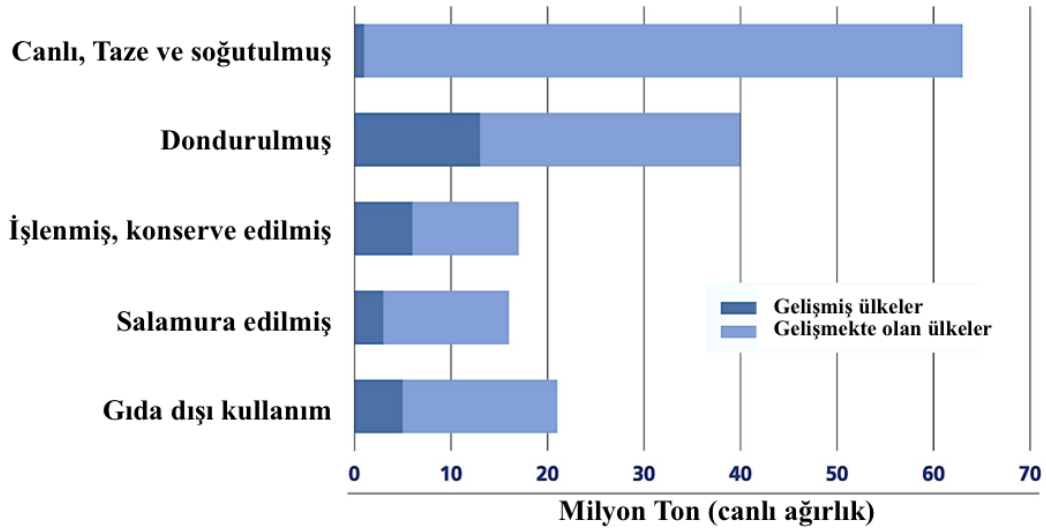

Kaynak: FAO, 2014: 42

2012 yılında gıda tüketimi amaçlı üretilen su ürünlerinin % 46'sını (63 milyon tonu) bazı piyasalarda yoğunlukla tercih edilen ve yüksek seviyelerden fiyatlandırılan canlı, taze ve soğutulmuş formda su ürünleri oluşturmaktadır. Buna ek olarak % 12'si (16 milyon ton) tuzlanmış, tütsülenmiş formlarda piyasalara sürülürken % 13'ü (17 milyon ton) konserve edilmiş formda ve kalan %29'u da (17 milyon ton) dondurulmuş formda değer görmektedir.

Su ürünlerinin tüketim şekilleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de farklılıklar göstermektedir. Bu anlamda Şekil 5'te gelişmekte olan ve gelişen ülkeler düzeyinde 2012 yılında gerçekleşen su ürünleri tüketiminin kullanım alanları ve miktarları ifade edilmiştir. Gelişmiş bölgelerde daha çok dondurulmuş ve konserve edilmiş formdaki su ürünlerinin tüketimi yapılırken, gelişmekte olan ülkelerde ise taze ve soğutulmuş formdaki su ürünleri tüketilmektedir.

Şekil 5: Su Ürünlerinin Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Kullanım Alanları (2012)

Kaynak: FAO, 2014: 44

1.2.1.2. Gıda Dışı Kullanım Amaçlı Su Ürünlerinin Tüketimi

Bu anlamda, 2012 yılında elde edilen verilere göre üretilen toplam 157,7 milyon ton su ürünlerinin yaklaşık % 86'sı olan 136 milyon ton su ürünü gıda tüketimi için kullanılırken, kalan % 14'ü (21,7 milyon ton) ise gıda dışı kullanım amacıyla işlem görmüştür. Bu miktarın %75'i (16,3 milyon ton) balık yağı ve balık yemi üretiminde, kalan %25'lik kısmı (5,4 milyon ton) ise akvaryum balıkçılığında, hammadde olarak kozmetik, ilaç, gübre sanayinde ve yavru balık, balık lavrası ve yem olarak kültür balıkçılığında kullanılmaktadır. Ayrıca bazı sünger türlerinden anti kanser ajanları elde edilmektedir (FAO, 2014: 41-42).

Balık unu ve balık yağı, balıkların kafa, kuyruk, kemik ve diğer kalıntılarında üretilebilmektedir. Balık yağı ve balık unu tüm balık türlerinden elde edilebilmesine rağmen, üretimde tercih edilen temel balık gruplarında içerdiği yüksek protein miktarı bakımından özellikle hamsi grubu ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda son yıllarda El-Nino sıcaklık salınımları sebebiyle hamsi avcılığında önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Ayrıca uygulanan sıkı avcılık politikaları da bu türlerin avcılığını önemli derecede azaltmıştır. Böylece balık yağı ve balık unu üretim hacmi bu türlerin avlanma oranıyla ilişkili olarak değişiklikler göstermektedir. Balık unu son yıllarda sadece 1994 yıllarında zirve yaparak 30,2 milyon tona kadar yükselmiştir. Ancak 2012’ de bu miktarın 16,3 milyon tona kadar düştüğü görülmüştür. Dünyada balık unu ve yağına olan artan talep ve fiyatlar ise bu ürünlerin hamsi dışında diğer balık türlerinden üretilmesine neden olmuş ve bu durum bu ürünlerin kalitesini önemli ölçüde düşürmüştür. Bu anlamda 2012 yılında balık unu ve yağının % 35’i balık atıklarından üretilmiştir (FAO, 2014: 44).

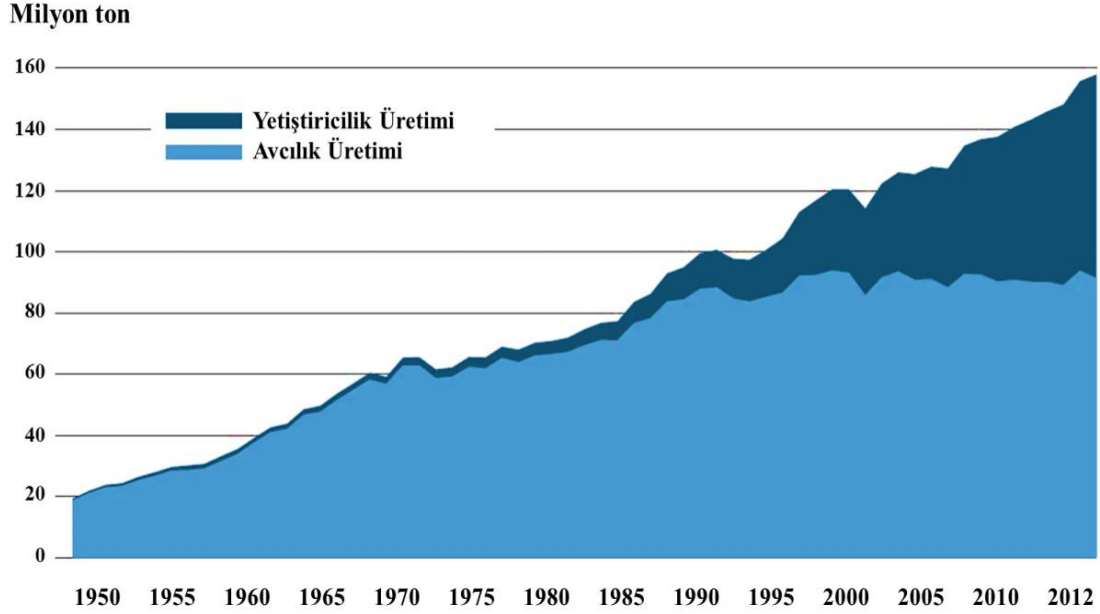
1.2.2. Dünya Su Ürünleri Sektörü Genel Üretim Yapısı

Dünya balık ve su ürünleri üretiminin büyük bölümü avcılıktan gelmektedir. Ancak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verileri su ürünleri stoklarının çoğunluğunda tükenme ve çöküş olduğunu işaret etmektedir. Bu anlamda dünyanın önde gelen ekonomisine sahip ülkelerin ağırlıkta bulunduğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) raporları dikkate alındığında, gelişmiş ülkelerin uzun zamandır, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiricilik sektörlerini çeşitli yollarla desteklemekte olduğu görülmektedir. (10. Kalkınma Planı-Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu [İKR-10], 2014: 3). Dolayısıyla son yıllarda sektörün büyümesi ve bunun karşısında balık stoklarının tüketilmesi ile birlikte yetiştiricilikle sağlanan üretim de önemli ölçüde pay sahibi olmuştur.

Şekil 6’da avcılık ve yetiştiricilik üretiminin 60 yıllık değişimi grafik olarak gösterilmektedir. Şekilden de görüleceği gibi özellikle 1990’lı yıllardan sonra yetiştiricilikte önemli bir artış yaşanmaya başlamış ve 2000’li yıllardan sonra avcılık üretimine önemli ölçüde yaklaşmıştır. Avcılık üretiminde ise 1990’lı yıllardan sonra büyümenin aksine durağan bir dönem yaşanmaktadır. Bu durağanlık yapılan aşırı avlanma

nedeniyle çevresel deformasyona maruz kalan deniz kaynaklarının tüketilmesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 6: Avcılığın ve Yetiştiriciliğin Yıllara Göre Gelişimi (1950-2012)

Kaynak: FAO, 2014: 3

Tablo 7’de ise son beş yılda gerçekleşen avcılık ve yetiştiricilik üretiminden sağlanan ürün miktarları ayrıntılı olarak verilmiştir. Burada da görüleceği gibi 2007’den 2012’ ye avcılıkla üretim sadece % 0,5 büyüme gösterirken, yetiştiricilik üretimi % 25 oranında artış göstermiştir. 2012 yılında 157,9 milyon ton (değer olarak 282,2 milyar ABD \$) olan balık ve su ürünleri üretiminin 91,8 milyon tonu avcılıktan sağlanırken 66,6 milyon tonu ise yetiştiricilikten sağlanmıştır.

Avcılıkla üretimin önemli bir bölümü denizlerde gerçekleşirken yetiştiricilikte ise iç sulardaki üretimin daha fazla olduğu görülmektedir. Avcılık yoluyla denizlerden elde edilen su ürünleri toplamı 2012 yılında 79,7 milyon ton ile iç sularda yapılan avcılığın neredeyse 7 katına tekabül etmektedir. Yetiştiricilikte ise yıllar itibariyle iç sularda yapılan üretimin oransal olarak daha fazla arttığı görülmektedir. Son 5 yılda iç sularda yapılan yetiştiricilik yaklaşık % 40 oranında artış gösterirken denizlerde yapılan yetiştiricilik sadece % 23 artış göstermiştir.

**Tablo 7: Avcılık ve Yetiştiricilik Üretimlerinden Sağlanan Su Ürünleri Miktarları
(2007-2012)**

Üretim Miktarları (Milyon Ton)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avcılık						
İç Su	10,1	10,3	10,5	11,3	11,1	11,6
Deniz	80,7	79,9	79,6	77,8	82,6	79,7
Toplam Avcılık	90,8	90,2	90,1	89,1	93,7	91,3
Yetiştiricilik						
İç Su	29,9	32,4	34,3	36,8	38,7	41,9
Deniz	20,0	20,5	21,4	22,3	23,3	24,7
Toplam Yetiştiricilik	49,9	52,9	55,7	59,1	62,0	66,6
Toplam Balık Üretimi	140,7	143,1	145,8	148,2	155,7	157,9

Kaynak: FAOSTAT, 2014

1.2.2.1. Avcılık Üretimi

Dünya su ürünleri üretiminin büyük kısmı avcılık yoluyla sağlanmaktadır. Ancak son yıllarda avcılık yolu ile yapılan balıkçılığın toplam üretim içindeki payı giderek azalmaktadır. Bunun en önemli nedeni denizlerden avcılık yolu ile elde edilebilecek ürün miktarının daha fazla artırılmamasıdır. Yapılan çalışmalar ve küresel raporlar sürdürülebilir bir balıkçılık için avlanabilecek balık miktarında en üst seviyelere yaklaştığını göstermektedir.

Son 2 yıllık veriler incelendiğinde özellikle 18 ülkenin avcılıkla yapılan üretimin % 76'sını gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu 18 ülke, buldukları bölgeler, son 2 ve 10 yıllık üretim miktarları ve büyüme oranları Tablo 8' de verilmiştir.

Son 10 yıllık dönemde önemli düşüşler gösteren Japonya ve Tayland ile çok fazla büyüme gösteremeyen Filipinler ve Kore Cumhuriyeti hariç bir çok Asya ülkesinde kayda değer artışlar olduğu görülmektedir. En önemli artışlar ise başta Myanmar olmak üzere Vietnam, Endonezya ve Çin' de görülmüştür.

Tablo 8: Avcılık Üretiminde En Önemli 18 Ülke ve Üretim Bilgileri

Ülkeler ve Buldukları Kıtalar (2012' ye göre sıralanmıştır)			2003	2011	2012	Değişiklik	
						2003-2012	2011-2012
						(Ton)	
1	Çin	Asya	122.212.188	13.536.409	13.869.604	13,6	2,4
2	Endonezya	Asya	4.275.115	5.332.862	5.420.247	27,0	1,7
3	A.B.D	Amerika	4.912.627	5.131.087	5.107.559	4,0	-0,5
4	Peru	Amerika	6.053.120	8.211.716	4.807.923	-20,6	-41,5
5	Rusya Federasyonu	Asya/Avrupa	3.090.798	4.005.737	4.068.850	31,6	1,6
6	Japonya	Asya	4.626.904	3.741.222	3.611.384	-21,9	-3,5
7	Hindistan	Asya	2.954.796	3.250.099	3.402.405	15,1	4,7
8	Şili	Amerika	3.612.048	3.063.467	2.572.881	-28,8	-16,0
9	Vietnam	Asya	1.647.133	2.308.200	2.418.700	46,8	4,8
10	Mynmar	Asya	1.053.720	2.169.820	2.332.790	121,4	7,5
11	Norveç	Avrupa	2.548.353	2.281.856	2.149.802	-15,6	-5,8
12	Filipinler	Asya	2.033.325	2.171.327	2.127.046	4,6	-2,0
13	Kore Cumhuriyeti	Asya	1.649.061	1.737.870	1.660.165	0,7	-4,5
14	Tayland	Asya	2.651.223	1.610.418	1.612.073	-39,2	0,1
15	Malezya	Asya	1.283.256	1.373.105	1.472.239	14,7	7,2
16	Meksika	Amerika	1.257.699	1.452.970	1.467.790	16,7	1,0
17	İzlanda	Avrupa	1.986.314	1.138.274	1.449.452	-27,0	27,3
18	Fas	Afrika	916.988	949.881	1.158.474	26,3	22,0
Toplam 18 Büyük Ülke Toplamı			58.764.668	63.466.320	60.709.384	3,3	-4,3
Dünya Toplamı			79.674.875	82.609.926	79.705.910	0,0	-3,5
18 Ülke Payı (%)			73,8	76,8	76,2	-	

Kaynak: FAOSTAT, 2014

Tayland ve Japonya'da görülen önemli düşüşlerin sebebi ise farklı unsurlardan kaynaklanmaktadır. 1980'lerden itibaren balıkçılık filosunda azalmalar yaşayan Japonya 2011 yılının Mart ayında kuzeydoğu kıyılarında gerçekleşen tsunami felaketi ile de altyapısında önemli kayıplar vermiştir. Böylece 2010 yılına kadar sektörün yaklaşık %7 oranında küçüldüğü Japonya'da 2012 yılına kadar ise ek olarak %3,5 daha küçülme

yaşanmıştır. Tayland'da yaşanan küçülme ise Taylan Körfezi'nde yapılan aşırı avlanma ile çevresel deformasyon sebebiyle deniz kaynaklarının tüketilmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Tayland gemilerinin Endonezya sularında avlanma yapması da 2008 yılından itibaren durdurulmuştur.

FAO tarafından hazırlanan küresel avcılık veri tabanında 1600'den fazla tür olduğu ifade edilmektedir ancak tek başına 23 tür toplam deniz avcılığının % 40'ını oluşturmaktadır. Bu türlerin hemen hemen üçte ikisi pelajik (açık denizlerde yüzen balık türü) türdendir. En çok avcılığı yapılan deniz ürünleri arasında hamsi balığı türü olan Peru Hamsisi (*engraulis ringens*) yer almaktadır. Ancak 2012'de bu türlerin avlanmasında bir önceki yıla oranla yaklaşık % 43,6 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Yine önemli türler arasında şili istavriti ve kaliforniya sardalyasında da ciddi düşüşler yaşanmıştır. 2013 yılı sürecinde de bu düşüşler devam etmiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak Güney Pasifik Bölgesel Balıkçılık Organizasyonu'nun bölgesel balıkçılık türlerin korunması için düşük av kotası politikalarını benimsemiş olmaları gösterilmektedir.

İç sularda gerçekleşen küresel avcılık üretimi ise 2012 yılında 11,6 milyon tona ulaşmıştır. İç sularda bu anlamda önemli bir gelişim görülse de bu gelişimin toplam avcılık üretiminin % 13' ünü geçmesi beklenmemektedir. İç sulardaki küresel avcılık üretiminin 2/3'ü Asya kıtasındaki ülkeler tarafından karşılanmaktadır.

Son yıllarda iç su avcılığı üretiminin en çok yapıldığı ülke Çin olmakla beraber en hızlı büyüyen ülke Myanmar ve Hindistan olarak görülmektedir. Özellikle Myanmar on yılda %326,6 ve son bir yılda da %7,2 artış göstermiştir. İç su avcılığı Afrika'da da önem arz etmektedir. Toplam avcılık üretiminin 2,7 milyon tonu iç sulardan gelmektedir. Nil, Nijer, Congo gibi önemli nehirler ve Victoria, Tanganyika ve Malaw gibi önemli göllerde sayısız balık popülasyonu bulunmaktadır. Amerika ve Avrupa kıtalarında (Rusya Federasyonu dahil) sırasıyla 0,58 milyon ve 0,38 milyon ton civarlarında durağan bir seyir göstermektedir (Tablo-9).

Tablo 9: İç Sularda Yapılan Avcılıkta En Önemli 15 Ülke ve Üretim Bilgileri

Ülkeler ve Buldukları Kıtalar (2012' ye göre sıralanmıştır)			2003	2011	2012	Değişim	
						2003-2012	2011-2012
						(Ton)	
1	Çin	Asya	2.135.086	2.232.221	2.297.839	7,7	2,9
2	Hindistan	Asya	757.353	1.061.033	1.460.456	92,8	37,6
3	Mynmar	Asya	290.140	1.163.159	1.246.460	329,6	7,2
4	Bangladeş	Asya	709.333	1.054.585	957.095	34,9	-9,2
5	Kamboçya	Asya	308.750	445.000	449.000	45,4	0,9
6	Uganda	Afrika	241.810	437.415	407.638	68,6	-6,8
7	Endonezya	Asya	308.656	368.578	393.553	27,5	6,8
8	Tanzanya Birl. Cumh.	Afrika	301.855	290.963	314.945	4,3	8,2
9	Nijerya	Afrika	174.968	301.281	312.009	78,3	3,6
10	Brezilya	Amerika	227.551	248.805	266.042	16,9	6,9
11	Rusya Federasyonu	Avrupa/Asya	190.712	249.140	262.548	37,7	5,4
12	Mısır	Afrika	313.742	253.051	240.039	-23,5	-5,1
13	Tayland	Asya	198.447	224.708	222.500	12,1	-1,0
14	Demokratik Kongo Cum.	Afrika	230.365	217.000	214.000	-7,1	-1,4
15	Vietnam	Asya	208.872	206.100	203.500	-2,6	-1,3
Toplam 18 Büyük Ülke Toplamı			6.597.640	8.753.039	9247.624	40,2	5,7
Dünya Toplamı			8.611.840	11.124.401	11.630.320	35,1	4,5
15 ülkenin payı (%)			76,6	78,7	79,5		

Kaynak: FAOSTAT, 2014

1.2.2.2. Yetiştiricilik Üretimi

Araştırmacılar, avcılıkla elde edilebilecek balık üretiminin yılda % 1-2 den daha fazla artış gösteremeyeceğini, hatta fiziksel ve biyolojik kapasite, bozulan çevre ve avlanma giderlerindeki artışlar nedeni ile gittikçe azalacağını, yetiştiriciliğin ise geleneksel

balıkçılıktaki bu azalmayı telafi edebileceğini ileri sürmüşlerdir. (Muir ve Beveridge, 1994: 210). Bu anlamda son yıllarda da su ürünleri yetiştiriciliği, gıda üretimi yapan sektörler içinde en hızlı büyüyen sektör olarak görülmüştür. Eğer sektörün gelişimi gerekli güvenlik ve sağlık tedbirleri altında sürdürülebilir hale getirilebilirse, küresel güvenilir gıda tüketimi ve ekonomik büyüme için geleceğin sektörleri arasında yer alacağı beklenmektedir.

Yetiştiricilik üretiminin küresel gelişim sürecine bakıldığında 1995 yılında yaklaşık tüm üretim miktarının % 15'ine tekabül eden yetiştiricilik üretimi, 2012 yılında yaklaşık % 43'e ulaşmıştır. Miktar olarak bakıldığında ise; 1995 yılında yaklaşık 24,3 milyon ton olarak gerçekleşen yetiştiricilik üretiminin, 2012 yılında 66,6 milyon tona ulaştığı görülmektedir (FAOSTAT, 2014).

Gıda tüketimi amaçlı üretilen ürün miktarındaki yetiştiriciliğin payına bakıldığında, 1970'li yıllarda su ürünleri tüketiminin sadece % 5'i yetiştiricilikten sağlanırken yıllar itibariyle yaşanan gelişimle birlikte, 2000'li yıllarda bu oran % 37'ye kadar çıkmıştır. 1992-2012 yılları arasında ise yetiştiricilik önemli bir ivme kazanarak, yıllık ortalama % 6,2'lik büyüme ile 2012 yılında, insan tüketimine uygun su ürünlerinin % 42,2' si yetiştiricilikten sağlanmıştır (FAOSTAT, 2014). 2030 yılları için yapılan tahminlerde bu oranın yükselen küresel orta sınıfın taleplerini karşılayabilmesi için % 62'ye çıkması beklenmektedir (FAO, 2014: 3).

Tablo 10'da kıtalar ve bu kıtada bulunan önemli bölgeler bazında su ürünleri üretiminin son 25 yıllık gelişimi görülmektedir. Kıtalar arasında özellikle Asya kıtasında önemli bir gelişim süreci yaşanmış, 2010 yılından itibaren yetiştiricilik üretimi avcılık üretimine önemli ölçüde yaklaşmıştır. 1995 yıllarında yaklaşık 21,6 milyon ton olan su ürünleri yetiştiriciliği 2012 yılında 58,9 milyon tona ulaşmıştır. Asya Kıtası bu tüm üretimin %88,4 'ünü karşılamaktadır. Kıtada (Çin hariç) son 12 yıllık dönemde yıllık büyüme oranı % 8.2 olarak gerçekleşmiştir. Yetiştiricilik üretiminde tek başına en büyük ülke olan Çin'in ise yetiştiricilik üretimindeki payı ise % 41'dir. Çin son 25 sene içinde yetiştiricilik üretimindeki miktarı yaklaşık 3 kat arttırmıştır. 1995'te 15,8 milyon ton olan üretim miktarı, 2012 yılında 41,1 milyon tona kadar yükselmiştir. En hızlı düşüş ise

Amerika'daki üretimin azalması sebebiyle Kuzey Amerika'da 2005-2012 yılları arasında görülmüştür.

Tablo 10: Bölgesel Bazda Yetiştiricilik Üretiminde Gerçekleşen Toplam Üretim Miktarları ve Toplam Üretim İçindeki Payları (1995-2012)

Kıta ve Bölgeler		1995	2000	2005	2010	2012
Afrika	(Ton)	110.292	399.688	646.182	1.286.591	1.485.367
	(%)	0,45	1,23	1,46	2,18	2,23
Kuzey Afrika	(Ton)	75.316	343.986	545.217	928.530	1.030.675
	(%)	0,31	1,06	1,23	1,57	1,55
Sahra altı Afrika	(Ton)	34.976	55.702	100.965	358.062	454.691
	(%)	0,14	0,17	0,23	0,61	0,68
Amerika kıtaları	(Ton)	919.571	1.423.433	2.176.740	2.581.089	3.187.319
	(%)	3,77	4,39	4,91	4,37	4,78
Karayipler	(Ton)	28.260	39.704	29.790	37.301	28.736
	(%)	0,12	0,12	0,07	0,06	0,04
Latin Amerika	(Ton)	412.650	799.234	1.478.443	1.885.965	2.565.107
	(%)	1,69	2,47	3,34	3,19	3,85
Kuzey Amerika	(Ton)	478.661	584.495	668.507	657.823	593.476
	(%)	1,96	1,80	1,51	1,11	0,89
Asya	(Ton)	21.677.062	28.420.611	39.185.417	52.436.025	58.895.736
	(%)	88,90	87,67	88,46	88,82	88,39
Çin	(Ton)	15.855.653	21.522.095	28.120.690	36.734.215	41.108.306
	(%)	65,03	66,39	63,48	62,22	61,69
Orta ve Batı Asya	(Ton)	65.602	122.828	190.654	259.781	311.133
	(%)	0,27	0,38	0,43	0,44	0,47
Güney ve Doğu Asya (Çin hariç)	(Ton)	5.755.807	6.775.688	10.874.073	15.442.028	17.476.296
	(%)	23,61	20,90	24,55	26,16	26,23
Avrupa	(Ton)	1.581.359	2.052.567	2.137.340	2.548.094	2.880.641
	(%)	6,49	6,33	4,83	4,32	4,32
Avrupa Birliği (üye ülkeler) (28)	(Ton)	1.182.098	1.400.667	1.269.958	1.280.236	1.259.971
	(%)	4,85	4,32	2,87	2,17	1,89
Diğer Avrupa ülkeler	(Ton)	399.261	651.900	867.382	1.267.858	1.620.670
	(%)	1,64	2,01	1,96	2,15	2,43
Okyanusya	(Ton)	94.238	121.482	151.466	185.617	184.191
	(%)	0,39	0,37	0,34	0,31	0,28
Dünya	(Ton)	24.382.522	32.417.781	44.297.145	59.037.416	66.633.253

Kaynak: FAOSTAT, 2014

Artan su ürünleri talebi karşısında, yetiştiricilikte söz sahibi olan ülkelerdeki üretim de nispeten artmaya devam etmektedir. Fakat Amerika, İspanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Kore Cumhuriyeti gibi bazı sanayileşmiş bölgelerde bulunan ana üreticilerde son yıllarda düşüşler meydana gelmiştir. Özellikle balık ürünlerinde kısmense yumuşakçalarda görülen bu düşüşün en önemli sebebi; üretim maliyetinin nispeten daha düşük olduğu diğer ülkelerden yapılan balık ithalatının giderek artması olarak görülmektedir. Bu anlamda son yıllarda yukarıda adı geçen ülkelerde oluşan su ürünleri arzı açığı, diğer ülkelerde özellikle ihracata yönelik türlerin üretiminde itici güçlerden biri olmuştur.

Ülke bazlı yetiştiricilik üretimleri incelendiğinde 15 ülkenin tüm üretimin % 92,7'sini gerçekleştirdiği görülmektedir. Tablo 11'de gösterilen bu ülkelerde toplam 61,7 milyon ton üretim gerçekleştirilmektedir. En büyük üretim hacmini tüm üretimin %61,7'sini karşılayacak şekilde Çin gerçekleştirirken, Hindistan, Vietnam ve Endonezya da önemli ülkelerin başında gelmektedir. Üretilen türlere bakıldığında ise ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Çin, tüm türlerde liste başında yer alırken Hindistan, Vietnam, Endonezya Bangladeş, Mısır ve Norveç özellikle balık türlerinin yetiştirilmesinde ön plana çıkmaktadır. Mısır'da yetiştiricilikten üretilen su ürünlerinin % 92'sini, Hindistan'da %91'ini Bangladeş'te % 88'ini, Endonezya'da % 68'ini, Vietnam'da % 67'sini ve Çin'de % 57' sini iç kesimlerde yetiştirilen balık ürünleri oluşturmaktadır. Diğer yandan, Norveç'te yetiştiricilikten elde edilen su ürünlerinin % 99'unu ve Şili' de ise %70'ini denizlerde yapılan yetiştiricilik üretiminden elde edilen balıklar oluşturmaktadır. Diğer türlere dikkat edilecek olursa, kabuklular kategorisinde Tayland ve Vietnam; yumuşakçalar kategorisinde ise Vietnam, Kore Cumhuriyeti ve Japonya öne çıkmaktadır.

Su ürünlerine yönelik tüketim talebi ve çeşitlilik artışının bir diğer önemli nedeni olarak; son yıllarda önemli ölçüde değer yaratan ve gelişen kültür balıkçılığı gösterilmektedir. Son yıllarda yetiştiricilikte yaşanan gelişmeler özellikle karides, somon, çift kabuklu yumuşakçalar, vb. ürünlerin elde edilebilirliğinde önemli kolaylıklar getirmiştir. Bu yeni üretim teknikleri sayesinde ürünlerin fiyatlarında düşüş meydana gelirken, tüketim talebinde ise ciddi anlamda artışlar yaşanmıştır. Dolayısıyla yetiştiriciliğin bu ürünlerin ticari değerlerinin artışında önemli rol oynadığı aşikardır.

Tablo 11: Yetiştiricilik Üretiminde İlk 10 Ülke, Üretilen Ana Türler ve Miktarları (2012)

Üretici	Balık		Kabuk- lular	Yumuşak- çalar	Diğer Türler	Ülke Bazında Toplam	Toplam Dünyadaki Dağılım
	İç kesimlerde yetiş.	Denizler- de yetiştir.					
	(ton)						
Çin	23.341.134	1.028.399	3.592.588	12.343.169	803.016	41.108.306	61,7
Hindistan	3.812.420	84.164	299.926	12.905	...*	4.209.415	6,3
Vietnam	2.091.200	51.000	513.100	400.000	30.200	3.085.500	4,6
Endonezya	2.097.407	582.077	387.698	...*	477	3.067.660	4,6
Bangladeş	1.525.672	63.220	137.174	...*	...*	1.726.066	2,6
Norveç	85	1.319.033	...*	2.001	...*	1.321.119	2,0
Tayland	380.986	19.994	623.660	205.192	4.045	1.233.877	1,9
Şili	59.527	758.587	...*	253.307	...*	1.071.421	1,6
Mısır	1.016.629	...*	1.109	...*	...*	1.107.738	1,5
Mynmar	822.589	1.868	58.981	...*	1.731	885.169	1,3
Filipinler	310.042	361.722	72.822	46.308	...*	790.894	1,3
Brezilya	611.343	...*	74.415	20.699	1.005	707.461	1,1
Japonya	33.957	250.472	1.596	345.914	1.108	633.047	1,0
Kore Cum.	14.099	76.307	2.838	373.488	17.672	484.404	0,7
Amerika	185.598	21.169	44.928	168.329	...*	420.024	0,6
İlk 15 Ülke Ara Toplam	36.302.688	4.618.012	5.810.835	14.171.312	859.254	61.762.101	92,7
Diğer Dünya Ülkeleri	2.296.562	933.893	635.983	999.426	5.288	4.871.152	7,3
Dünya	38.599.250	5.551.905	6.446.818	15.170.738	864.542	66.633.253	100

*“...” simgesi üretim verisinin bulunmadığını veya üretim hacmi göz ardı edilecek küçükte olduğu kabul edildiğini göstermektedir.

Kaynak: FAOSTAT, 2014

1.2.3. Su Ürünleri Sektörü Küresel Ticaret Yapısı ve Önemi

Su ürünleri dünya çapında en çok işlem gören gıda maddelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. İçerdiği türlerden, besicilik ve avcılık tekniklerine veya üretim alanlarına kadar bir çok ayrı etken altında önemli ölçüde farklılaşmışlardır. Ancak bilim ve

teknolojideki gelişmelerle birlikte, işleme sürecindeki yenilikler, sektörel inovasyonlar, tedarik zincirindeki ilerlemeler, pazarlama ağlarının yaygınlaşması gibi birçok gelişme de tüketimdeki çeşitliliği ve dolayısıyla yükselen talep karşısında ticareti önemli ölçüde arttırmıştır. Bu anlamda su ürünleri sektörü küreselleşen dünyada özellikle son 50 yılda önemli ölçüde genişleme göstermiştir.

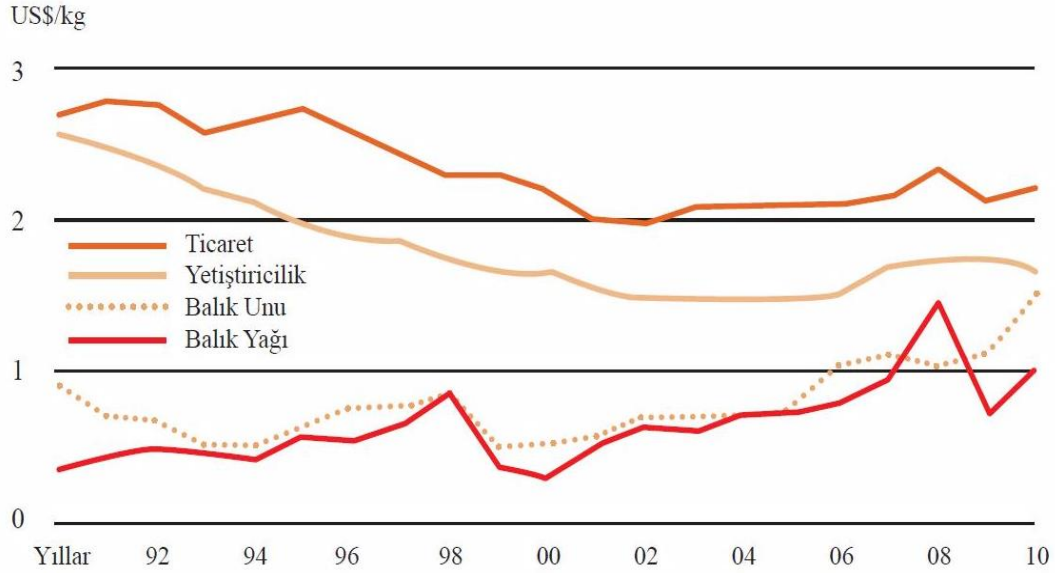
Su ürünlerinin ticari sürecine bakıldığında özellikle değişen tüketim talebi ve gelişen teknolojiler karşısında ürünlerin son tüketiciye ulaştırılma sürecinde önemli ölçüde coğrafi değişimlerin olduğu görülmektedir. Yani su ürünleri üretimi bir ülkede gerçekleşirken, katma değer başka bir ülkede yaratılmakta ve yine farklı bir ülkede ürünler son tüketici ile buluşturulmaktadır. Aslında şu ana kadar su ürünleri için ülkelerin coğrafi ve jeopolitik konumları en belirleyici faktör olarak görülse de son yıllarda özellikle insan kaynakları ve üretim maliyetlerinde rekabet avantajı sağlayacak dış kaynak kullanım talebinin artması ve verimli işleme, dağıtım, pazarlama, paketleme ve nakliye konusunda gelişen teknolojilere hakim sadece belirli ülkelerin olması sektörü yerelden uluslararası piyasalara doğru taşıyan bir değer zincirinin oluşmasına neden olmuş ve sektörün artık küresel bir sektör haline gelmesini sağlamıştır. Böylelikle sektör geniş coğrafi katılım ile birlikte dünya ticareti içinde en önemli sektörler arasına girmeyi başarmıştır. Bu anlamda 2012 yılında yaklaşık 200 ülkenin su ürünleri ticaretinde rol aldığı görülmüştür.

Dünya genelinde su ürünleri ticaretinin son yıllardaki sürecine bakıldığında, 2008 yılında yaşanan finansal krizin etkisiyle geniş bir talep azalması sonucunda %12,5'lük bir düşüş yaşandığı görülmüştür. Bu düşüş avcılıktan perakende sektörüne kadar olan sürecin tümünde etkisini göstermiştir. Ancak yine de diğer sektörlerle kıyaslandığında su ürünleri sektörünün finansal krizden daha az etkilendiği görülmektedir (FAO, 2014: 72).

Son yıllarda arz ve talep dengesinden etkilenen balık fiyatlarında dalgalanmalar meydana gelmiştir. FAO balık fiyat İndeksine göre (temel yıl 2002-04=100) 2009 yılı fiyatlarında 2008 yılına göre %7 oranında bir düşüş; 2010 yılında %9 ve 2011 yılında ise %12'lik bir artış gerçekleşmiştir. Çiftliklerden elde edilen balıklarla kıyaslandığında avcılıktan elde edilen balıkların fiyatlarında, yakıt tüketimi ve avcılık faaliyetlerindeki

maliyet artışı nedeniyle yükselme olmuştur. Bu durum Şekil 7 yardımıyla aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 7: Dünya Balık Fiyatlarındaki Değişim

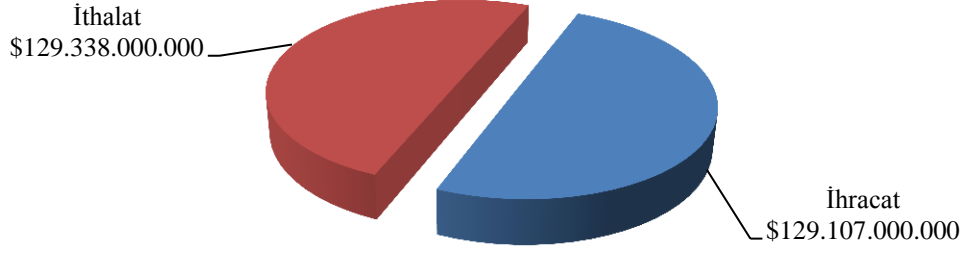

Kaynak: İKR-10, 2014: 6

2008 yılında dünya genelinde su ürünlerinin ihracat değeri 102 milyar \$'dır. 2009 yılında fiyatlardaki düşüğe ve tüketicilerin genel piyasaya olan güvenindeki azalmaya paralel olarak ticaret %6 oranında düşüş kaydetmiştir. Buna karşın, 2010 yılında değer olarak %13'lük, hacim olarak ise %2'lik bir artış ile ticaret 109 milyar \$'a ulaşmıştır. Değer ve hacim artışları arasındaki fark temel olarak balık fiyatlarındaki artış ve balık yemi ve ticaretindeki azalıştan kaynaklanmaktadır.

Su ürünlerinin dış ticaret yapısına baktığımızda 1976-2012 döneminde, su ürünleri dünya ticareti nominal olarak yılda yaklaşık yüzde 8,3 artarken reel olarak yüzde 4,1 oranında artış göstermiştir (FAO, 2012). Uluslararası Ticaret Merkezi (ICC) tarafından geliştirilen "Trade Map" veri tabanından alınan verilere göre su ürünleri sektörünün 2012 yılı itibarıyla küresel ticaret hacmi, 258,445 milyar \$'a ulaşmıştır. Şekil 8'de 2012 yılı ihracat ve ithalat rakamları ayrı ayrı gösterilmektedir.

Şekil 8: Su Ürünleri Dış Ticaret Değeri (2012)

Kaynak: Trademap, <http://www.trademap.com>

Küresel su ürünleri ihracatına bakıldığında toplam balıkçılık üretiminin önemli bir bölümü gıda tüketimi veya gıda dışı tüketim amaçlı farklı ürün formları şeklinde ihraç edilmektedir. Şekil 9’ da uluslararası ticarete sektörün üretim içinde ihracata ayrılan miktarının yıllara göre gelişimi gösterilmektedir. Buna göre 1976-2012 döneminde su ürünleri ihracatında % 25 artış yaşandığı ve 2012 yılında % 37’lik bir oranla 58 milyon ton su ürünlerinin ihracata katıldığı gözlemlenmektedir.

Şekil 9: Su Ürünleri Üretimi ve İhracata Ayrılan Miktar (1976-2012)

Kaynak: FAO, 2014: 49

Tablo 12’de 2002 ve 2012 yılında ilk on ihracatçı ve ithalatçı göstermektedir. Su ürünleri ihracatında 2002 yılından bu yana Çin, en büyük ihracatçı ülke konumuna sahip olup, dünya ihracatının %10’unu gerçekleştirmektedir. Çin son yıllarda hem ihracat hem de ithalatta gösterdiği artış ile 2013 yılında, su ürünleri ticaretinde 8 milyar \$’lık ithalat ve 19.6 milyar \$’lık ithalat değerleri ile yeni bir rekora ulaşmıştır.

Çin’den sonra ihracatta ilk sıralarda Norveç, Tayland, Vietnam, Amerika Birleşik Devletleri ve Şili yer almaktadır. Norveç, 2012 yılı sonunda %16,4’lük bir büyüme başarısı göstererek 2013 yılında ihracatını 10,4 milyar \$’a çıkarmıştır. Tayland ve Vietnam üçüncü ve dördüncü büyük ihracatçı olarak listeye girmektedir. 2013 yılında Tayland, hastalık nedeni ile çiftliklerdeki karides üretimini önemli ölçüde azaltmak durumunda kaldığı için 2012 yılında yapmış olduğu ihracata göre % 13’lük önemli bir düşüş yaşamıştır. Ancak her iki ülkede de su ürünleri sektöründe, gelişen işleme sanayisi ile işgücü olanakları ve ticari gelir anlamında ülke ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

İthalat rakamlarına bakılacak olursa toplam ithalatın % 76’sının gelişmiş ülkeler tarafından yapıldığı görülmektedir. Dünya’nın en büyük su ürünleri üretimi ithalatçısı 14,4 milyar \$ ile Japonya ve 14,1 milyar \$ ile ABD’dir. Bu ülkeler su ürünleri tüketiminde ithalata son derece bağlı konumda bulunmaktadırlar. Bu ülkelerden sonra üçüncü sıraya yerleşen Çin, ihracatta olduğu gibi ithalatta önemli bir büyüme göstermiştir. Ancak bu ithalat artışı kısmen dış kaynak kullanımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çin üreticileri yeniden işleme ve yeniden ihracat için Güney ve Kuzey Amerika ve Avrupa dahil olmak üzere tüm büyük bölgelerden hammadde ithal etmektedir. Diğer yandan ithalattaki bu büyüme aynı zamanda Çin’in kabaran iç tüketiminden de kaynaklanmaktadır (FAO, 2014: 49).

İthalatta özellikle Türkiye’nin önemli bir pazarı olan Avrupa Birliği ülkeleri ise, bugüne kadar, ithal su ürünleri için büyük pazar konumunu korumaktadır. 2012 yılında 47,0 milyar \$ ithalat yapan AB, toplam dünya ithalatının % 36’ sını temsil etmiştir.

Tablo 12: Dünya İhracat ve İthalatındaki ilk 10 ülke (2012)

İhracat (milyar\$)			İthalat (milyar\$)		
Ülkeler	2002	2012	Ülkeler	2002	2012
Çin	4,485	18,228	Japonya	13.646	17.991
Norveç	3,569	8,912	A.B.D.	10.634	17.561
Tayland	3,698	8,079	Çin	2.198	7.441
Vietnam	2,037	6.278	İspanya	3.853	6.428
A.B.D.	3.260	5.753	Fransa	3.207	6.064
Şili	1.867	4.386	İtalya	2.906	5.562
Kanada	3,044	4.213	Almanya	2.420	5.305
Danimarka	2,872	4.139	İngiltere	2.328	4.244
İspanya	1,889	3,927	Kore Cumhuriyeti	1.874	3.739
Hollanda	1,803	3,874	Çin, Hong Kong Özel İdare Bölgesi	1.766	3.664
İlk 10 ülke ara toplamı	28,525	67,788	İlk 10 ülke ara toplamı	44.830	77.998
Diğer Dünya ülkeleri toplamı	295776	61,319	Diğer Dünya ülkeleri toplamı	17.323	51.390
Dünya toplamı	58.301	129,107	Dünya toplamı	62.153	129.388

Kaynak: FAO, 2014: 50

1.3. Türkiye’de Su Ürünleri Sektörü

Hızlı nüfus artışı, gelir dağılımındaki dengesizlik, kaynakların rasyonel kullanılmaması gibi nedenler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de beslenme problemini beraberinde getirmektedir. Karasal üretim kaynaklarının sınırlı olması, insan beslenmesinde gerekli olan hayvansal protein açığının karşılanmasında, ilgiyi su ürünleri kaynaklarına yöneltmiştir (Şahin, 2002: 4). Diğer yandan, tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ticari potansiyeli ve katma değeri yüksek, gelir getirici önemli bir sektör olarak öne çıkan su ürünleri sektörü, hem iç hem dış ticaret potansiyeli ile de ticari değeri yüksek en önemli gıda sektörü olarak vurgulanmaktadır. Kısacası, önemli boyutlarda istihdam yaratması, besin olarak bir başka eşdeğerinin olmaması ve katma

değer yaratacak şekilde işlendiğinde ihracat olanaklarının önemli ölçüde artması, su ürünlerinin Türkiye’de de geliştirilmesi gereken sektörler arasında yer alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Dolayısıyla su ürünleri sektörünün hem toplumsal hem de ticari anlamdaki öneminin bilincinde olan Türkiye, su ürünleri sektörünün hem tüketim/üretim anlamında hem de ticari değer anlamında sürdürülebilir bir sektör haline getirilebilmesi için önemli araştırmalar yapmakta ve bu araştırmalar doğrultusunda oluşturulan politikalarla stratejik çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de de su ürünleri sektörü, son otuz yılda önemli gelişmeler göstermiş, özellikle son yıllarda su ürünleri yetiştiriciliği, en hızlı gelişen sektörler arasında yerini almıştır. Diğer yandan, Avrupa Birliği’ne aday sürecinde olan Türkiye, bu Birliğe üye ülkelerde su ürünleri konusunda yapılan tüm üretim çalışmaları, dışalım, dışsatım, pazarlama, planlama ile ilgili süreçleri takip etmekte, bu sektör için belirtilen üyelik koşullarını gerçekleştirmek için önemli adımlar da atmaktadır. Belirtilen politika ve stratejilerin, su ürünleri sektörünün daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında önemli katkılar sağladığı ve sağlayacağı açıktır. Yine ülkemizde 14 Ağustos 1999 tarih ve 23786 sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanan 1999/7 sayılı “T.C. Başbakanlık Genelgesi” gereği Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Alt Komisyonu çalışmaları 24-25 Kasım 1999 tarihinde T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından başlatılmıştır. Bu anlamda sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planları çerçevesinde “Su ürünleri Özel İhtisas Komisyon Raporları” hazırlanmıştır. Bu anlamda sektöre verilen önem ve bunun paralelinde yapılan çalışmalar her geçen gün artarak değer kazanmaktadır.

Genel çerçeveden bakıldığında, Türkiye’de su ürünleri üretim alanları toplam tarım alanları kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Ancak mevcut durumda, su ürünleri sektörünün tarım sektörü içinde milli ekonomide yarattığı katma değer anlamındaki payının ülkenin sahip olduğu potansiyele oranla çok düşük kaldığı görülmektedir. 2013 yılı TÜİK verilerine göre 33.455 bin kişiye doğrudan istihdam sağlayan su ürünleri sektörünün GSYH’ye sağladığı katkı sadece yüzde 0,2 civarlarındadır. Bu nedenle balıkçılık kaynaklarının etkin kullanımına daha çok önem verilmeli ve sahip olduğu asıl potansiyel ortaya çıkarılmalıdır.

1.3.1. Su Ürünleri Sektörünün Genel Yapısı

Türkiye, coğrafik su kaynaklarına bakıldığında oldukça zengin su potansiyeline sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada konumda olan Türkiye kıta sahanlığı içinde kalan denizlerle birlikte yaklaşık 26 milyon hektar kullanılabilir su alanına sahiptir. Söz konusu alanın yaklaşık % 95'ini denizler, % 1,3'ünü baraj gölleri, % 3,5'ini doğal göller ve yaklaşık % 0,1'ini de göletler oluşturmaktadır (Şahin, 2011: 1; İKR-10, 2014: 6). Yaklaşık 178,000 km uzunluğunda akarsu ağına ve yaklaşık 8,300 km uzunluğunda Avrupa'nın en uzun kıyı çizgisine sahip olan Türkiye'nin bu önemli deniz ve iç su kaynakları, soğuk ve sıcak su balık çeşitlerinin avlanması ve yetiştirilmesi için en uygun ekolojik özelliklere de sahiptir. Dolayısıyla ülkemiz hem avcılık hem yetiştiricilik yoluyla su ürünleri üretimini gerçekleştirilebilecek çok önemli bir potansiyel barındırmaktadır.

Türkiye'de son 20 yıllık sürece bakıldığında, özellikle yetiştiricilikte önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni deniz ve iç su kaynaklarının ihtiyacı karşılayacak yeterlilikte olmamasıdır. Dolayısıyla sınırlılığına yönelik farkındalığın artması ile kültür balıkçılığına ciddi yatırımlar yapılmakta hatta bu yatırımlar hem ulusal hem uluslararası teşviklerle önemli destekler almaktadır. 9 yıllık süreç içinde Türkiye'de yaşanan değişim Şekil 10'da gösterilmiştir.

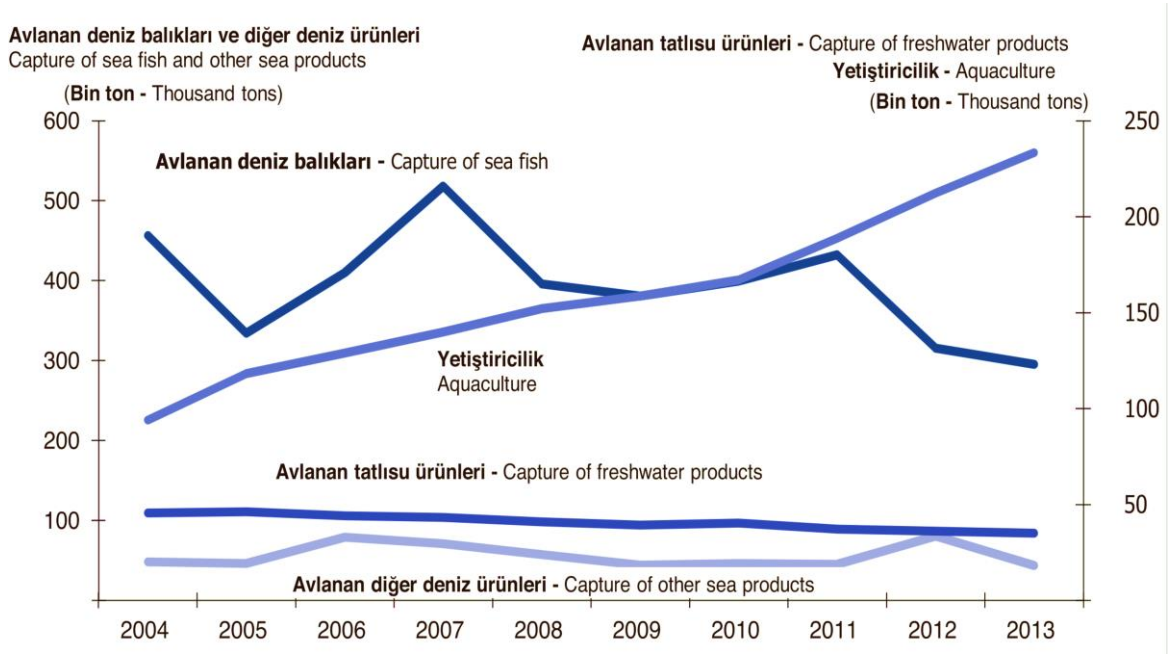
i. Su Ürünleri Avcılığı

Ülkemizde su ürünleri üretiminin büyük bir kısmı denizler ve iç sularda avcılık yolu ile yapılmaktadır. 2013 yılında 606.514 tona ulaşan su ürünleri üretimin 373.120 tonu avcılık yoluyla gerçekleştirilirken bu miktarın 339.047 tonu denizlerde, geri kalanı ise iç sularda yapılan avcılıktan elde edilmiştir. Karadeniz' de 247, Marmara Denizi'nde 200, Ege Denizi'nde 300 ve Akdeniz' de 500 balık türü gözlemlenmektedir. Ancak ekonomik olarak, değerlendirilen türlerin sayısı 100' ü geçmemektedir.

Deniz avcılığında Doğu Karadeniz ilk sırayı alırken, bunu Batı Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz izlemektedir. Denizlerden avlanan su ürünleri pelajik ve

demersal balıklarla, kabuklu, yumuşakça ve diğer türler olarak gruplanmaktadır. 2013 yılı verilerine göre denizden avcılık yoluyla sağlanan türlerin önemli kısmını (% 80) 295.168 tonla deniz balıkları oluşturmaktadır. % 9'luk kısmı (43.879 ton) ise kabuklu ve yumuşakçalardır (TÜİK, 2013).

Şekil 10: Yıllara Göre Su Ürünleri Üretimindeki Değişmeler (2004 –2013)

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 1

Deniz avcılığında en çok yakalanan türler; hamsi, istavrit (Kraça), listavrit (karagöz), lüfer, sardalya, kefal, mezgit, palamut, çaça ve beyaz kum midyesi'dir. Türkiye'de deniz avcılığında elde edilen ve ekonomik değeri yüksek olan tür ise hamsi balığıdır. 2013 yılında avcılıkla yapılan üretimin yaklaşık yarısını 179.615 ton ile hamsi oluşturmuştur. Bu üretim, ülkemizdeki avlanan deniz balıklarının % 60'ına tekabül etektedir. Onu % 8 ile sardalya (23.919 ton) ve % 7 ile istavrit (21.817 ton) türleri izlemektedir. Balık dışındaki diğer deniz ürünleri avcılığında ise üretimin % 64'ünü beyaz kum midyesi (30.176) oluşturmaktadır (TÜİK, 2013).

Türkiye'de iç sularda avlanan tatlı su ürünlerine ilişkin veriler incelendiğinde ise avcılık yoluyla sağlanan yıllık üretimin son 25 yılda çok fazla değişim göstermediği

görülmektedir. İç su avcılığında en çok sazan, siraz, levrek (sudak), gümüş, salyangoz ve kerevit ürünleri ön plana çıkmaktadır. 2013 yılında iç su avcılığında 34.076 ton ürün elde edilmiştir. İç sularda en fazla avlanan türler ise % 25 ile İnci Kefali (8.600 ton), % 24 ile sazan (8.270 ton) ve % 15 ile gümüş balığıdır (5.012 ton). Bu ürünleri sırasıyla salyangoz, siraz, kerevit ve levrek balığı izlemektedir (TÜİK, 2013). En çok iç su avcılığın Van ve Balıkesir’de yapıldığı görülmektedir. Bu illeri Bursa, Ankara, Konya, Adana, Isparta ve Elazığ takip etmektedir. Bu illerde yapılan tatlı su avcılığı tüm Türkiye’nin yaklaşık %70 ine tekabül etmektedir.

ii. Su Ürünleri Yetiştiriciliği

Türkiye’de deniz su ürünleri yetiştiriciliği 1980’li yıllarda Ege Bölgesi’nde denizden yakalanan yavru balıkların kafeslerde pazar boyuna gelene kadar beslenmesi ile başlamıştır. Deniz balıklarının yavru yetiştiriciliğine yönelik kuluçkahanelerin kurulması ve bunların İşletmelerin ihtiyacına cevap verecek düzeye erişmesiyle 2000 yılından itibaren doğal stoklara zarar veren doğadan balık toplama yöntemi tamamen yasaklanmıştır (Sahil Güvenlik Dergisi [SGD], 2014: 41)

TÜİK tarafından 1998 ve 2013 yılları arasında yayınlanan sektörel veriler incelendiğinde son 15 yılda avcılık ve yetiştiricilikten sağlanan yıllık toplam üretim yaklaşık 430.000 - 780.000 ton arasında değişiklik göstermiştir. Bu anlamda özellikle yetiştiricilikte hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Yetiştiriciliğin toplam üretim içindeki payı aynı yıllar içinde %20 ‘den % 58’e kadar yükselmiştir. Ancak bu yıllar arasında 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz yetiştiricilik sektörünü önemli ölçüde zayıflatmış yükselen maliyetler sebebiyle 2002 yılında 61 bin tona kadar düşüş göstermiştir. Sonraki 11 yıl içinde ise artan teknik kapasite, kamu tarafından verilen destekler, kura bağlı olarak düşen yem fiyatları vb. olumlu gelişmelerle birlikte sektör her yıl ortalama %15 oranında büyümüş ve 2013 yılında toplam üretimin % 38’ ine tekabül edecek şekilde 233.394 tona ulaşmıştır. Toplam miktar itibariyle ise Türkiye’de su ürünleri yetiştiriciliği 2007 yılında en yüksek seviyeyi görmüştür. FAO verilerine göre, Türkiye, kültür balığı üretimini Çin ve Hindistan’ın ardından en hızlı arttıran 3. ülke olmuştur. Ancak bu önemli büyüme ile birlikte, yüksek av gücüne rağmen denizlerimiz ve iç su kaynaklarımızdan elde edilen su

ürünleri yetiştiriciliği artmamakta ve dolayısıyla elde edilen su ürünleri üretim rakamlarının artık üst sınırlarda olduğu kabul edilmektedir (İKR-10, 2014: 7). Bu noktadan hareketle kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir balıkçılık politikalarının uygulamasına yönelik gereklilikler em dokuzuncu hem de onuncu kalkınma planlarında da önemle vurgulanmaktadır.

İç sularımızda yoğun olarak alabalık yetiştirilmekte olup denizlerimizde ise en çok çipura ve levrek yetiştirilmektedir. Tilapia (*Oreochromis spp.*), Mersin Balığı (*Acipenser baeri* ve *A. Gueldenstaedtii*), Kalkan Balığı (*Scophthalmus maximus*) gibi türlerin yetiştiriciliğine yönelik çalışmalar üniversiteler, araştırmak enstitüleri veya özel sektör tarafından denetlenmektedir. Çeşitliliğin artırılması, tüketici taleplerinin karşılanması, levrek ve çipura piyasasının doygunluğu vb. nedenlerle yeni türlere ihtiyaç duyulmakta olup Kerevit (*Astacus leptodactylus*), Kefal (*Mugil cephalus*), Yılan balığı (*Anguilla anguilla*), Orfoz (*Epinephelus gigas*) yetiştiriciliği önerilen bazı türlerdir (SGD, 2014: 42).

iii. Su Ürünleri Kapsamındaki Diğer Ticari Ürünler

Türkiye’de su ürünlerinden elde edilen en önemli ürünlerden ikisi de balık yağı ve balık unudur. Türkiye’de balık unu ve yağı üretimi irdelendiğinde, üretimin Karadeniz Bölgesi’ne odaklandığı görülmektedir. Bunun nedeni hammaddeyi oluşturan hamsinin bu bölgede avlanmasıdır. Türkiye’de balık unu yağı üretiminde hamsiden başka çaça da kullanılmaktadır. Bu sebeple Samsun ilinde yapılan bazı çalışmalarda, balık unu ve yağı üretiminde hamsiye alternatif olarak çaça balığı araştırılmıştır. Hammadde ihtiyacının büyük bir kısmı, 1997 yılına kadar Hamsiden sağlanırken, bölgede orta su trol avcılığına (özellikle mevsime bağlı olarak pelajik olan bütün balıkları avlayan bir avcılık) uygun teknelerin yaygınlaşması ile çaça balığına kaymaktadır. Özellikle av sezonun bittiği mayıs ayında, orta su trolü ile çaça avcılığının serbest olması balık unu yağı fabrikalarının bu aylarda bile çalışmasına katkı sağlamaktadır (OKA, 2013: 27; Emir ve diğerleri, 2012: 48).

iv. Tüketim Yapısı

FAO istatistiklerine göre Türkiye’de kişi başına balık tüketimi 2002-2013 yılları arasında kişi başına su ürünleri tüketimi değerleri, 6-8,5 kg arasında değişim göstermiştir.

En yüksek değer 2007 yılında 8,6 kg, en düşük değer ise 2011ve 2013 yıllarında yaklaşık 6,3 kg olarak ortaya çıkmıştır. 2013 yılında dünyada yılda kişi başına ortalama 16 kg balık tüketilirken Avrupa Birliği'nde yıllık tüketim kişi başına 22 kg düzeyindedir. AB ülkeleri ile kıyaslandığında üretim yönünden 7'nci sırada bulunan Türkiye AB sıralamasında tüketimde son sırada yer almaktadır. Türkiye'nin dünya ortalamasına ulaşması için mevcut üretimi 2 kat, AB seviyesine ulaşması için ise 1,5–3 kat arttırması gerekmektedir (SGD, 2014: 41).

Türkiye'de 2011 yılında yapılan düşük su ürünleri tüketimini gösteren çalışmada Erdoğan ve diğerleri (2011: 638), ankete katılan 972 kişiden % 15,5' inin hiç su ürünü tüketmediklerini, % 34,84' ünün ise sadece haftada bir kez su ürünleri tükettiklerini belirlemişlerdir. Dolayısıyla son yıllarda balık tüketimini özendirici çeşitli kampanyalar yürütülmüş olmakla beraber, tüketim alışkanlıkları, fiyat, soğuk zincir ve pazarlama kanallarındaki sorunlar nedeni ile tüketimin yeterli olmadığı görölmektedir. Sağlık Bakanlığı'nca, çocuklarda ve gençlerde görölmeye ve gün geçtikçe sorun olmaya başlayan obezite ile mücadele için alınan çeşitli önlemlere ilave olarak, su ürünlerinin tüketiminin teşvik edilmesi sorunun çözümüne yardımcı olacaktır. Zira, obezite sorunu ile mücadeleye daha önce başlayan ülkelerde balık tüketimi teşvik edilmiştir. Sağlıklı ve kaliteli yaşam için balık besin değerini öne çıkaracak tanıtım faaliyetlerinin uygulanması tüketimi arttırmada büyük rol oynayacaktır (İKR-10, 2014: 22).

V. Sektörün Altyapı İmkanları ve Sektör Maliyetleri

Su ürünleri sektöründe faaliyet gösteren tesisler ülke genelinde genellikle denize kıyısı olan yerlerde yoğunluk göstermektedirler. Türkiye'de 2013 yılı itibari ile deniz ve iç sular dahil toplam 2365 adet 472.128 ton/yıl kapasiteli tesis yetiştiricilik faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu tesislerin kapasite kullanım oranı ise %49,4 ile çok düşük bir miktarda kalmaktadır (TÜİK, 2013). 2013 yılı sonu tesislerin faaliyet gruplarına ve illere göre dağılımı incelendiğinde Muğla ili, su ürünleri üretimi yapan resmi kayıtlı işletme sayısı ve istihdam düzeyi bakımından ilk sıradadır. İşyeri sayısına göre yapılan sıralamada Muğla ilini İzmir, Antalya, Elâzığ, Samsun, Trabzon illeri takip etmektedir. İstihdam

düzeyine göre yapılan sıralamada ise Muğla ilini İzmir, Elazığ ve Antalya illeri takip etmektedir.

Diğer yandan, 2013 yılı itibariyle 16.437'i deniz, 3.232'i iç su olmak üzere balıkçılık filomuzda toplam 19.669 tane ruhsatlı balıkçı gemisi bulunmaktadır. Balıkçı gemilerinin bölgelere dağılımları incelendiğinde, en çok Ege Bölgesi'nde balıkçı gemilerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgede ağ-paragat avcılığı yapan balıkçı tekneleri tüm balıkçı gemilerinin yaklaşık % 38'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2013).

Türkiye'de ticari olarak balıkçılıkla uğraşan 142.097 gerçek kişi ruhsatına sahip balıkçı bulunmaktadır. Bunların 138.053'i denizlerde, 4.044'ü iç sularda avcılık yapmaktadır. Amatör balıkçı sayısı ise 63.112 olarak rapor edilmiştir (TÜİK, 2013: BSGM, 2014).

2013 yılında balıkçılık faaliyetleri için yapılan giderler 475 milyon TL değerindedir. Bunun büyük bir kısmını 236 milyon TL ile akaryakıt ve yağ giderleri oluşturmuştur. Balıkçılık faaliyetleri için yapılan sabit sermaye yatırım ve satışları ise 126 milyon TL değerinde olup, bunda en büyük pay 43 milyonla ağ, 41 milyonla gemi harcamalarında (TÜİK, 2013).

Vi. Politikalar

Su ürünlerine yönelik uygulanan politikalara bakıldığında önemli çalışmaların Avrupa Birliği üyeliği sürecinde yoğunlaştığı görülmektedir. Üyelik süreci ile birlikte AB Ülkelerinde uygulanan Ortak Balıkçılık Politikalarına (OBP) uyum çalışmaları, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 2001 yılında başlatılmıştır. Aday ülkelerdeki mevzuatın Avrupa Birliği mevzuatlarına uygun hale getirilmesi, uygulanması ve yürürlüğe konulmasına odaklanan iş birliği projeleri çerçevesinde eşleştirme çalışmaları yapılmaktadır. Türkiye'de genel olarak uygulanmakta olan mevcut su ürünleri politikaları ve uyum sürecinde uygulanmaya koyulan yeni politikalar, 8 Haziran 2011 tarihinde yeniden yapılandırılan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı koordinatörlüğünde Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Denizde ve deniz çevresinde meydana gelen ve denizdeki canlıların sağlığını, denizin çevresel değerlerini ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz faaliyetin denetlenmesi ise 2692 sayılı kanun kapsamında Sahil Güvenlik Komutanlığı'na devredilmiştir. Yine denizlerde kurulan balık çiftliklerinin Çevre Kanunu çerçevesinde denetlenerek gerektiğinde cezai müeyyidelerin uygulanması hususu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde Sahil Güvenlik Komutanlığı ile bölge Komutanlıklarına bağlı Bot Komutanlıklarına, 2009/8 sayılı Genelge ile devredilmiştir.

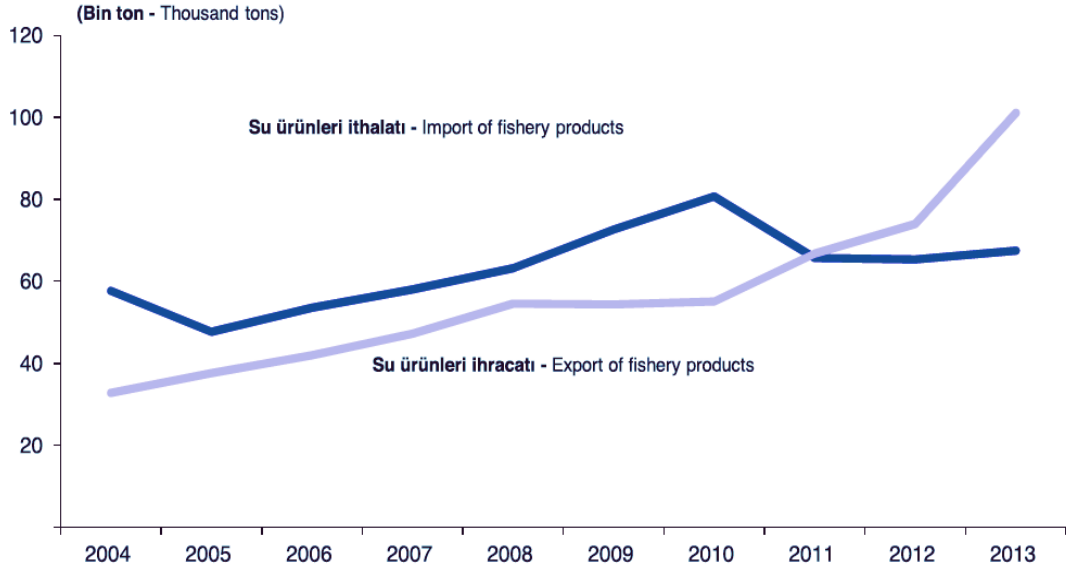
Kanun ve Tebliğ ile getirilen düzenlemeler, koy ve körfezleri balık çiftlikleri kurulması açısından tamamen yasaklamamış kıyıda belli bir mesafede ve uygun akıntı hızı ve derinlikte, koy ve körfezlerin kirlenmesini önleyecek ve daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir üretimin gerçekleştirileceği alanlarda faaliyette bulunulması sağlanmıştır. Böylece hem denizlerimizin korunması hem de daha sağlıklı üretim yapılması temin edilmiştir.

1.3.2. Türkiye Su Ürünleri Sektörünün Küresel Ticaretteki Konumu

Su ürünlerinin 2000–2013 yılları arasındaki dış ticareti, değer bakımından pozitif bir durum sergilemektedir. 2013 yılına kadar hem ihracat hem de ithalat rakamlarında genel anlamda artış gözlemlenmektedir. Su ürünleri ithalatı 2000-2013 yılları arasında genellikle miktar olarak ihracattan fazla görünmektedir. Ancak 2011 yılında ihracat ve ithalat rakamları eşit seviyeye gelmiş bu dönemden sonra da ihracat miktarı ithalat miktarını geçmiştir (Şekil 11). İhracatta meydana gelen bu önemli artış yetiştiriciliğin son yıllardaki hızlı büyümesinden kaynaklanmaktadır. Yetiştiricilikten elde edilen ürünlerinin tüm toplam üretim içindeki payı 2008 yılında %50 iken, 2013 yılında %57'ye kadar çıkmıştır. Bu oranın ileriki yıllarda da artması beklenmektedir.

Avcılık ve yetiştiricilik yoluyla üretilen su ürünlerinin doğrudan veya işlenerek ihraç edilmesi sonucunda, 2013 verilerine göre 101.063 ton olarak gerçekleşen ihracattan 568.270.316 \$ katma değer sağlanmıştır (Tablo 13). Tür bazında ihracatta en fazla alabalık miktarında artış gerçekleşmiştir. Alabalığın 2008 yılındaki ihracat miktarı 5.968 ton iken, 2011 yılında yaklaşık 3 kat artarak 16.317 tona yükselmiştir.

Şekil 11: Türkiye Su Ürünleri İhracat ve İthalat Değişimi (2004-2013)

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 4

Tablo 13: Yıllara Göre Su Ürünleri Dış Ticareti Miktar ve Değerleri

Yıllar	İhracat Miktarı (ton)	İhracat Değer (\$)	İhracat Değer (TL)	İthalat Miktarı (ton)	İthalat Değer (\$)	İthalat Değer (TL)
2004	32.804	180.513.989	258.987.885	57.694	54.240.304	77.423.079
2005	37.655	206.039.936	277.963.150	47.676	68.558.341	92.425.248
2006	41.973	233.385.315	336.723.477	53.563	83.409.842	120.592.605
2007	47.214	273.077.508	356.723.408	58.022	96.632.063	126.432.371
2008	54.526	383.297.348	505.545.565	63.222	119.768.842	154.343.337
2009	56.406	335.973.642	524.118.881	72.705	105.914.621	165.226.808
2010	55.109	312.935.016	471.459.989	80.726	133.829.563	200.395.897
2011	66.738	395.306.914	664.333.252	65.698	173.886.517	290.826.203
2012	74.006	413.917.190	744.907.572	65.384	176.402.894	317.626.975
2013	101.063	568.207.316	1.083.243.678	67.530	188.068.388	359.490.196

Kaynak: İKR-10, 2014: 80; TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 5

Türkiye ihracatının ağırlıklı olarak AB ülkelerine yapıldığı görülmektedir. 2010 yılından itibaren, ithal ettiği avcılık ürünlerinde, hijyen kriterlerinin yanı sıra, avlanan ürünün uluslararası kurallara uygun avlandığına ve kayıt edildiğine dair menşei belgesinin ülkenin resmi makamlarının onayını istemeye başlayan AB'ye, önemli miktarlarda AB standartlarına uygun tesislerde işlenmiş, taze ve dondurulmuş su ürünleri ihraç edilmektedir. 2013 yılı verilerine göre en çok ihracat yapılan Hollanda Almanya ve İtalya'ya yapılan ihracat tüm ihracatın dolar bazında % 40'ını karşılamaktadır (Tablo 14).

Diğer yandan, Türkiye aynı zamanda önemli ölçüde su ürünleri ithal etmektedir. 2013 yılı verilerine göre 67.530 ton karşılığı 188.068.388 \$ değerinde su ürünleri ithal edilmiştir. En önemli ithal ettiğimiz tür ise 20.415 ton ve 40.951.606 \$ değeri ile Uskumru/Kolyoz olmuştur. Norveç, ithalat yapılan ülkeler arasında miktar ve değer olarak ilk sırada yer almakta ve Türkiye ithalatının % 98'ini karşılamaktadır (Tablo 14).

Tablo 14: Türkiye'nin En Çok Su Ürünleri İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke (2013)

İTHALAT			İHRACAT		
Ülkeler	Miktar (Ton)	Değer (\$)	Ülkeler	Miktar (Ton)	Değer (\$)
Norveç	31.147	91.738.173	Hollanda	14.449	109.521.730
İzlanda	2.598	11.025.875	Almanya	12.570	76.506.189
Fas	5.599	8.527.716	İtalya	8.539	46.251.000
İspanya	2.931	7.747.460	Japonya	2.758	44.182.051
Gine	3.071	7.199.093	Rusya Fed.	6.945	32.276.816
Çin	1.958	6.762.281	İngiltere	4.044	31.969.837
Hindistan	1.845	6.721.040	İspanya	4.909	22.459.926
Vietnam	1.821	5.654.117	Lübnan	5.128	19.868.596
Libya	260	4.188.778	Libya	3.149	15.500.776
Fransa	1.575	3.773.946	Fransa	2.345	14.897.247

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 58

Türkiye'nin üretim, tüketim, altyapı, iç ve dış ticareti ile ilgili ayrıntılı tüm bilgiler ve analizler üçüncü bölümde daha detaylı olarak verilecektir. Bu analizler çerçevesinde uluslararası rekabet edebilirliği değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. REKABETÇİLİK KAVRAMI VE PORTER'IN ELMAS MODELİ

Bu bölümde rekabet, rekabet gücü ve düzeyleri hakkında literatürde yapılan tanımlara yer verilecek ardından rekabet gücünün ölçülmesi üzerine oluşturulan modeller aktarılacaktır. Ardından bu çalışmanın temel yöntemini oluşturan ve yine rekabet gücünün ölçülmesi için Michael Porter tarafından geliştirilen “Elmas Modeli” nin tanımı ve sistemi açıklanarak, akademik literatürde ve ulusal politikalar çerçevesinde yapılan çalışmalara değinilecektir.

2.1. Rekabet ve Rekabet Gücü Tanımları ve Düzeyleri

Rekabet genel tanım itibariyle, üstünlük sağlama amacı ile rakiplere karşı yürütülen yarışma etkinliklerinin bütünü olarak ifade edilmektedir (Rekabet Tanımı (t.y.), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rekabet>) Diğer bir ifade ile günlük hayatta, belirli bir menfaat elde edebilmek amacıyla başkalarını geçmeye çalışmak anlamında kullanılan rekabet aslında kıt kaynakların sınırsız beşeri ihtiyaçlar karşısında paylaşılması gereği ortaya çıkan bir olaydır (Aktan ve Vural, 2004a: 10). Bu çerçevede rekabet, en genel anlamda, sınırlı kaynaklardan maksimum fayda elde etmek ve lider konuma gelmek amacıyla birden fazla birimin (birey, grup, işletme, sistem, ülke, vb.) arasında geçen mücadele sürecini ifade etmektedir (Scoot ve Lodge, 1985: 20). Dolayısıyla, rekabetten söz edebilmek için her şeyden önce belirli bir hedefin olması, bu hedefe ulaşmak isteyen birden fazla birimin olması ve bunların söz konusu hedefe ulaşma yolunda diğerlerine üstünlük sağlamaya çalışıyor olması gereklidir (Bakımlı, 2011: 4).

Bugün rekabet kavramı sadece spor, sanat gibi alanlarda birey/grup arasındaki mücadelenin ötesinde ulusal işletmecilik, iktisat, çevrebilim, dallarını da içeren birçok alanda sıkça kullanılmaktadır. Rekabet kavramının ekonomik hayat içindeki tanımı ise

temel olarak kar maksimizasyonu amacı doğrultusunda şekillenirken bugün sadece bireyler yada işletmeler arasında değil uluslararası çerçevede de rekabet kavramı büyük ölçüde değer kazanmıştır.

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan küreselleşme süreci ile birlikte sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda dünya hızlı bir değişim süreci içinde bulunmaktadır. Özellikle ülkeler arasındaki sınırların kalkması, mal/hizmet üretimi ve ticaretindeki gelişmeler, bilgi/iletişim teknolojisindeki hızlı ilerleme, Ar&GE/inovasyonun ciddi anlamda önem kazanması tüm dünya ülkelerini değişime ayak uydurma zorunluluğunda bırakmıştır. Dolayısıyla firma düzeyinden başlayıp bölge ve ülke düzeyine kadar tüm ekonomik birimler için sürdürülebilirliğin temeli olan “rekabet gücü” kavramı son yılların en önemli kavramlarından biri haline gelmiş ve bu ekonomik birimler, küresel piyasadan daha fazla pay elde edebilmek adına rekabet güçlerini artırma konusunda yoğun çaba içine girmişlerdir.

Diğer yandan, bir diğer önemli nokta ise özellikle bir ülkenin rekabet gücünün artması ülke ekonomisinde zincirleme bir reaksiyonun oluşmasına yol açmaktadır. Bu artış, üretim ve ihracatta genişlemeye neden olmakta; bu durum kârlılığın büyümesine böylece yatırımlarda hızlanmaya ve istihdamın genişlemesine etki etmektedir. Üretim, yatırım ve istihdam alanında çok kısa zamanda mucizeler yaratmak söz konusu olamadığından rekabet gücü bu açıdan büyük öneme sahip bir kavramdır.

Türkiye’de de tüm dünya ülkelerine paralel olarak, küreselleşen dünya ekonomisi yanında Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin de etkileri ile “rekabet gücü” kavramına verilen önem giderek artmaktadır. Kalkınma planlarında ve ulusal planlama belgelerinde ulusal/uluslararası, sektörel ve firma düzeyinde rekabet gücünün önemi vurgulanırken, son yıllarda akademik tabanda da rekabet gücünün ölçülmesi üzerine ciddi çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda, ulusal/uluslararası, sektörel, işletme düzeyinde rekabet gücü, bu yapıların rekabet ortamındaki mevcut durumunun ve rekabet üstünlüğü yaratan noktalarının ortaya çıkarılması ile rekabette nasıl bir avantaj yaratıldığının ölçülmesi ile değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir büyümenin temeli olan rekabet gücü kavramı için literatürde geçen tanımlara bakıldığında ise evrensel ve kesin bir tanımın mevcut olmadığı görülmektedir. Bilim adamlarınca rekabet gücü, mikro (işletme ve endüstri) ve makro (ülke) düzeyine göre iki farklı bakış açısından hareketle tanımlanmaktadır. Mikro düzeyli yaklaşımda ülke içindeki işletmeler arasındaki rekabet ve bu rekabetin ulusal/uluslararası pazardaki etkileri incelenirken, makro yaklaşımda ülkenin uluslararası rekabetteki konumu üzerinde durulmaktadır. Makro yaklaşımda en çok kullanılan ve kendisine atıfta bulunulan bu tanımda rekabet gücünün elde edilme amacının ülke vatandaşlarının reel gelirlerini, refahını arttırmak ve belli bir yaşam düzeyini sağlayabilmek olduğu vurgulanmaktadır (Scoot ve Lodge, 1985: 20).

Aslında rekabet gücü ile yapılan çalışmalar incelendiğinde, rekabet gücü iktisat, işletme ve bir çok farklı disiplinin çalışma konusu altında yer aldığı için yapılan rekabet gücü tanımları da farklı bakış açılarından yapılmıştır. Bu anlamda Tablo 15, rekabet gücü için literatürde yer alan diğer tanımları göstermektedir.

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak, rekabet gücünün bu çalışmanın temelini de yansıtabilecek şekilde en genel tanımını, “Bir ülkenin, bölgenin, endüstrinin veya şirketin sürdürülebilir büyüme hedefi altında yüksek gelir, iyi yaşam standartları ve nitelikli istihdam yaratabilecek, uluslararası düzeyde kabul gören üretim sistemine ve altyapısına, inovasyon ve ARGE yeteneklerine sahip olması olarak tanımlanabilir. Bu anlamda rekabet gücü kavramını tanımlayan bu geniş ve genel perspektif; firma, endüstri veya ulusal düzeylerine indirildiğinde ayrışmaktadır. Rekabet gücüne ilişkin olarak farklı düzeylerde yapılan ayrıştırılmış tanımlamalar ise aşağıda açıklanmaktadır.

2.1.1. Firma Düzeyinde Rekabet Gücü

Firma düzeyinde kısaca rekabet ortamında ayakta kalma yeteneği olarak tanımlanan rekabet gücü, herhangi bir firmanın ulusal yada global piyasalarda rakiplerine kıyasla düşük maliyette üretimde bulunabilme, ürünün kalitesi, sunulan hizmet ve ürünün çekiciliği gibi unsurlar açısından rakiplerine denk veya daha üstün bir durumda olma, ayrıca yenilik ve icat yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilir. Firmanın sahip olduğu

beşeri sermaye ve teknoloji düzeyi arttıkça firmanın rekabet gücü de artar, gelecekte sahip olacağı rekabet gücü potansiyeli iyileşir ve bu güç ve potansiyelini koruma ve sürdürme kabiliyeti artar (Aktan ve Vural, 2004a: 12).

Tablo 15: Rekabet Gücü ile İlgili Yapılan Tanımlar

Yazarlar	Yıl	Tanım
Endüstriyel Rekabet Komisyonu	1985	Rekabet gücü ülkelerin serbest ve yerleşmiş pazar koşulları altında vatandaşların reel gelirlerini artırmaya çalışırken, aynı anda ürettiği ürün ve hizmetleri uluslararası pazarlara sunabilmesi ve başarılı olabilmesidir.
Scoot ve Lodge	1985	Serbest piyasa şartlarında ülkedeki yaşam standartlarındaki artışın sürdürülebilir hale getirilebilmesi için uluslararası ticaret alanında ülkenin çeşitli ürünleri tasarlayabilme, üretebilme, dağıtabilme ve pazarlayabilme yeteneklerine sahip olmasıdır
Hastasapoulos, Krugman ve Summers	1988	Yaşam standartlarında kabul edilebilir artışlar sağlanırken, ülkenin dış ticaret bilançosunu dengeye getirebilme özelliğidir.
Majestelerinin Hazinesi, İngiltere	1988	Ülkedeki işletmelerin dış pazarlarda başarılı bir şekilde rekabet edebilmesidir. Ayrıca diğer ülkelerdeki pazarlarda elde etmiş olduğu Pazar payı da rekabet gücü için önemli bir göstergedir.
Fagerberg	1988	Ülkenin temel ekonomik hedeflerini gerçekleştirmesi, özellikle dış ticaret bilançosunda problemler yaşamadan, gelir ve istihdam oranında büyümenin sağlanmasıdır.
Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)	1989	Girişimcilerin ürün ve hizmetleri tasarlama, üretme ve fiyatlandırma aşamalarında rakiplerine göre üstünlük kazanmalarıdır
Haque	1991	Ülkenin ihracat yeteneği, üretim kaynakları ve doğal kaynakların etkin kullanılması ve ülkedeki yaşam standartlarının artırılmasını sağlayan verimlilik artışlarını kapsayan çok boyutlu bir kavramdır.
UNICE	1993	Dışsal pozisyonda bir kötüleşme yaşamadan gelişmiş ülkelerin sağladığı göreceli yaşam standartlarında artışların sağlanması hatta artırılması rekabet gücünün yüksekliğini ifade etmektedir.

Tablo 15 (Devamı): Rekabet Gücü ile İlgili Yapılan Tanımlar

OECD	1992	Ülke içindeki reel gelir artışı sağlarken, yabancı ülkelerdeki müşterilerin zevk ve beklentilerine uygun ürün üretebilme özelliğidir.
Landau	1992	Gelecekteki neslin yaşam düzeyini ve ülkenin büyüme potansiyelini azaltmadan, yüksek ve kaliteli istihdam düzeyine ulaşarak, ülkede yüksek yaşam standartlarının ve kabul edilebilir büyüme oranının elde edilmesi
AB Komisyonu	1994	Ülkelerin, işletmelerin, endüstrilerin, bölgelerin sıkı rekabet ortamında, üretim faktörlerinin getirilerini artırmaları, yüksek iş gücünü oluşturmalarıdır.
Karaaslan ve Altay	2002	En yeni ve kaliteli ürünleri en ucuz fiyatlarla en hızlı şekilde destekleyici hizmetlerle dünya pazarlarına ulaştırmaktır
Elmacı ve Kurnaz	2004	Firmaların ürettiği ürünlerde müşterilerin sürdürülebilir düzeyde memnuniyetinin sağlanmasıdır
Çakmak	2010	Bir firma, endüstri veya ülkenin dış piyasadaki rakiplerine karşı fiyat ve fiyat dışı faktörlerde üstünlüğünü ifade eder.

Kaynak: Yazarın kendisi tarafından çeşitli kaynaklardan derlenmiştir.

Firma açısından rekabet gücünün ne olduğuna ilişkin oldukça farklı ve çok sayıda tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamalardan biri olarak Asya Kalkınma Bankası (2003: 205) tarafından yapılan tanıma göre rekabet gücü, “*firmanın piyasada varlığını sürdürme ve kâr, fiyat, getiri oranı veya ürünlerinin kalitesi açısından arzu edilen sonuçlar elde etme kabiliyeti; mevcut piyasa olanaklarından yararlanabilme ve yeni piyasalar yaratabilme kapasitesine sahip olmasıdır*” şeklinde ifade edilmektedir.

Firma açısından rekabet gücüne ilişkin olarak yapılan bir diğer tanımlamaya göre, *Bir firma, iç veya dış piyasadaki rakiplerine kıyasla, daha üstün kalitede ve daha düşük maliyetle mal ve hizmet üretebiliyorsa rekabetçidir. Rekabet gücü, firmanın uzun dönemli kâr performansı ve çalışanlarının ücretlerini karşılayabilme ve sahiplerine de yüksek getiriler sağlama kabiliyeti ile eş anlamlıdır*” (Buckley ve diğerleri, 1988: 176). Bu anlamda rekabet gücü satış, pazar payı ve kârlılık açısından rakiplere göre daha iyi konumda olmaktan ibarettir ve firmaların esas olarak piyasa ve kaynaklar için rekabet ettiği, rekabet gücünün de nispi piyasa paylarına, satışlara veya karlılığa bakılarak

ölçüldüğü ve performanslarını arttırmak için de “farklı rekabet stratejileri” ortaya koydukları ifade edilmektedir (Lall, 2001’den aktaran: Bakımlı, 2011: 7-8).

Diğer yandan firma düzeyinde rekabet gücünün belirleyicileri kısa ve uzun dönem bazında da ortaya konulabilir. Kısa dönemde rekabet gücünü etkileyen faktörler ürün fiyatı, kalite ve fonksiyonellik, piyasa payı, karlılık, aktiflerin getirisi ve hisse fiyatıdır. Mevcut ürünlerin etkinlik, maliyet ve kalite gibi açılardan geliştirilmesine yönelik bazı sınırlı yenilikler de bu faktörler arasında düşünülebilir (Bakımlı, 2011; 8). Öte yandan, uzun dönemli rekabet gücü ise firmanın benzer firmalara kıyasla yeni ürün ve süreçler üretmek ve nihayetinde tamamıyla yeni piyasalar üretmek amacıyla yeni teknolojiler geliştirmek açısından ne kadar iyi performans sergilediği ile ilgilidir (Hamel ve Prahalad 1994’den aktaran: Bakımlı, 2011: 9). Bu anlamda firmaların değişen teknolojik gelişmeye paralel olarak üretim teknolojilerinde ve Ar-Ge faaliyetlerinde de yeterli çalışmaları yapmaları gerekmektedir (Stonemen, 1983: 212).

Burada ifade edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da ülke sınırları içerisindeki firmalar ve endüstriler arasındaki rekabet ile ülke sınırları dışındaki firma ve endüstriler arasındaki uluslararası rekabet arasında birçok farklılıkların söz konusu olmasıdır. Bu anlamda firmaların rekabet güçlerinin belirlenmesi firmanın bulunduğu ve hedef olarak belirlediği ülkelerdeki faktör koşulları, pazar farklılıkları, devletler arasındaki politik ilişkiler, küresel rakipler gibi bir çok ek faktör göz önüne alınmalıdır.

Markusen (2007: 10), rekabet gücünü, bir endüstride bulunan rakip firmalar ile aynı anda ya da daha ileri seviyede bir verimlilik düzeyine ulaşma ve bu verimlilik düzeyini sürdürme yeteneği veya uluslararası piyasanın gereklerine uygun mal veya hizmetleri rakip firmalardan daha düşük maliyette üretme ve satma yeteneği olarak ifade etmektedir.

2.1.2. Sektörel (Endüstriyel) Düzeyde Rekabet Gücü

Sektörel rekabet gücü aynı faaliyet alanında bulunan ve değişik coğrafyalarda konumlanan sektörler arasındaki rekabeti tanımlamaktadır. Farklı uluslararası coğrafyalarda konumlanan sektörlerle odaklanıldığında ise sektörel rekabet gücü, farklı

ülkelerde konumlanıp aynı ürün pazarında rekabet eden bu sektörlerin ihracat potansiyelini ve uluslararası pazarlardaki pazar payını gösteren rekabet avantajı şeklinde ifade edilmektedir.

Porter ve Van Der Linde (1995: 98) tarafından yapılan rekabet gücünün sektörel düzeyde geçerli olan tanımında “sektörün ortalama verimliliği veya yatırılan sermaye ve emek birimi için yaratılan değerdir” şeklinde ifade edilmektedir. Verimlilik hem ürünlerin değerini belirleyen kalite özelliklerine, hem de üretim etkinliklerine bağlıdır. Onlarca ülkede yürütülen yüzlerce örnek sektörel çalışma büyük ölçeği veya en ucuz girdisi olanların değil, iyileştirme ve yenilik kapasitesine sahip olanların uluslararası rekabet gücü elde ettiklerini ortaya çıkartmıştır (Porter ve Van Der Linde, 1995’den aktaran; Kocaoğlu, 2013: 39).

Yerel ya da bölgesel bir piyasadaki firmanın rekabet gücü aynı piyasa veya bölgedeki rakipleri ile kıyaslanabilirken bir endüstrinin rekabet gücü, ticaretin söz konusu olduğu diğer bölge veya ülkelerdeki endüstrilerle karşılaştırılabilir. Bu nedenle, rekabetçi bir endüstri, bölgesel düzeyde veya uluslararası düzeyde rekabetçi firmalara sahip olan endüstridir (McFridge, 1995: 11).

Markusen’e (1992’den aktaran: McFridge, 1995: 12) göre “Bir sektörün toplam faktör verimliliğinin yabancı rakiplerine eşit veya yüksek ise o sektör rekabet gücüne sahiptir. Bir sektörün ortalama birim maliyet düzeyi yabancı rakiplerine eşitse veya altındaysa, o sektör rekabet gücüne sahiptir.” Birim işgücü maliyeti veya göreceli birim işgücü maliyeti, uzun süre rekabet gücü göstergesi olarak kabul edilmişlerdir ve para biriminin değer yitirmesi rekabet gücü aracı olarak görülmüştür.

Literatürde rekabet gücü konusunda önemli çalışmaların başında gelen “Ulusların Rekabet Üstünlüğü” adlı çalışmanın yazarı olan Porter (1990:173)’a göre uluslararası rekabetçi sektörler, rekabetçi üstünlük yaratmak ve sürdürülebilir kılmak için firmalarının yeterli kapasitesi olan ve bu imkanlarıyla iyileştirme ve inovasyon yapabilen sektörlerdir. İyileştirme ve inovasyon yapabilme ise; AR&GE, ileri düzeyde eğitim ve bunlara benzer gelişmiş (modern) faaliyet alanlarında yatırımı gerektirmektedir.

Sektörel rekabet gücüne yönelik olarak uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından da bazı tanımlar yapılmıştır. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan tanımda, bir sanayi sektörü seviyesinde uluslararası rekabet gücü, küresel piyasalardaki konumunu koruma veya iyileştirme olarak düşünülmektedir. (Commission of the European Communities, 2006: 2). Diğer bir uluslararası organizasyon olan OECD tarafından yapılan tanımda ise rekabet gücü: “*Tatminkar getiriler sağlarken özellikle uluslararası piyasalarda rekabet etme yetisidir*” şeklinde ifade edilmektedir.

Sektörel rekabet gücü, ulusal rekabet gücünün de önemli bir zeminini oluşturmaktadır. Bir ülkenin temel ekonomisinin başını çeken sektörlerin rekabet gücü ne kadar yüksek ise o ülkenin ulusal rekabet gücü de o derece yüksek olacaktır. Bu anlamda Porter (1990: 38) da, ülkelerin uluslararası alanda rekabet gücü kazanması için öncelikle firmaların rekabet gücüne sahip olmasını ve firmaların da bulunduğu sektöre rekabet gücü kazandırması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla başta firmaların rekabet gücünün artması, sektörel rekabet gücünün artmasına, sektörel rekabet gücünün artması da ulusal rekabet gücünün artmasına neden olacak bir zincirleme reaksiyon yaratacaktır.

2.1.3. Uluslararası Düzeyde Rekabet Gücü

Çağımızda, ülkelerin uzun vadeli, sürdürülebilir rekabet gücü; emek, sermaye ve doğal kaynaklardaki zenginliklerinden öte, firma ve endüstrilerinin kaynak ve yeteneklerinin yanı sıra ülke ekonomisinin sahip olduğu birçok kurumsal yapıyı kucaklayan, teknoloji düzeyi ve altyapısı, teknoloji üretme ve yenilik yaratma kapasitesi, fiziksel ve kurumsal altyapısının kalitesi, beşeri sermayenin gelişmişliği ve diğer makro rekabet unsurları ile, firmaların içinde hareket ettikleri dışsal yarar ya da dışsal zararların oluşturduğu iktisadi ortamı da temsil eden tüm faktörler yakından bağlıdır. Böylece firmaların rekabet gücünden uluslararası rekabet gücüne geçildiğinde olgunun çok boyutlu bir niteliğe büründüğü görülmektedir (Adıgüzel, 2013: 1-2).

Aslında birçok bilim adamı firmaların rekabet gücünden söz etmeden uluslararası rekabet gücü tanımının olmayacağını savunmaktadır. Bu anlamda Meyer ve Stamer “*Rekabet gücü, firma düzeyinde gerçekleştirilir*” ifadesini vurgularken (Meyer ve Stamer,

1995: 148), rekabet üzerine önemli çalışmaları olan Porter'da "Firmalar rekabetçi olmadıkça bir ülke ekonomisi rekabetçi olamaz" tespitinde bulunmaktadır (Porter, 2004: 47-48). Bu anlamda aslında uluslararası rekabetten söz edebilmek için öncelikle ekonominin temellerini oluşturan firmaların rekabet güçlerinin değerlendirilmesi gerekir. Ancak küresel pazarda firmalar rekabet etmekle birlikte bir ülkenin rekabet gücü, tek tek firmaların toplam rekabet gücünden çok daha farklı bir durumu ifade etmekte, destekleyici iç ve dış çevre, finans, üretim, yenilik ve yönetim altyapısı gibi bir çok önemli faktörün arasındaki karşılıklı ilişkilerin karmaşık dalları üzerine oturan bir "*sistemik rekabet gücü yapısı*" nı gerektirmektedir (Bradford, 1994: 58).

Uluslararası rekabet gücüne yapılan diğer yaklaşımlar ise şu şekildedir: "*Ülke düzeyinde Uluslararası Rekabet Gücü; bir ülkenin, serbest ve adil piyasa koşulları altında, bir yandan uzun vadede halkının reel gelirini artırırken öte yandan, uluslararası piyasaların koşullarına ve standartlarına uygun mal ve hizmetleri üretebilme yeteneğidir*" (Aktan ve Vural, 2004b: 60). Diğer bir yaklaşımla bir ülkenin rekabet gücü bağlamında makro düzeyde rekabet gücü kavramının tanımı şu şekilde yapılmaktadır (USA Report, 1984) "*Bir ülkenin rekabet gücü, serbest ve adil piyasa koşullarında ülkenin, uluslararası piyasalarda kabul gören ürün ve hizmetler üretirken, eş zamanlı olarak vatandaşlarının reel gelirlerini de arttırabilme derecesidir. Ulusal düzeydeki rekabet gücü, yüksek verimlilik performansına ve ekonominin üretimini, sonuçta yüksek reel gelirlere yol açacak yüksek düzeyde verimli faaliyetlere kaydırma yeteneğine, dayalıdır. Rekabet gücü, artan; yaşam standardı, istihdam olanakları ve bir ülkenin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilme yeteneğiyle ilgilidir.*" OECD tarafından ortaya konulan ve yaygın olarak kabul gören tanıma göre ise ulusal düzeyde rekabet gücü, "*bir ülkenin, serbest ve adil piyasa koşulları uzun dönemde vatandaşlarının reel gelirini koruyabilme veya arttırabilme kabiliyeti*"dir (OECD, 1992: 237). Benzer şekilde bir tanımda Buckley (1988: 177) tarafından yapılmıştır: "*Ulusal rekabet gücü, bir ülkenin, kaynaklarından yüksek getiri elde ederken, uluslararası ticarete ürün yaratma, üretme, dağıtma ve/veya sunma kabiliyeti*" olarak tanımlanmıştır. Markusen (1992) uluslararası rekabet gücünü şu ifadeyle tanımlamıştır: "Bir ülke, serbest ticaret koşulları altında ve (uzun dönemde) dış ticaretini dengede tutarak ticaret ortaklarınıninkine eşit bir reel milli gelir artışını sürdürebiliyorsa rekabetçi bir ülkedir" (Markusen, 1997: 7). Benzer bir tanımın Haque tarafından da

benimsendiği görülmektedir. Haque (1997: 17-18) 'e göre ulusal rekabet gücü “bir ekonominin, yeterince açık bir ticaret ortamında dış ödemeler dengesi güçlükleri ile sınırlanmadan büyüebilme ve halkının genel yaşam standartlarını arttırabilme kabiliyetidir” (Haque, 1997: 17-18). Landau (1992:5-6)'ya göre ise uluslararası rekabet gücü gelecekteki neslin yaşam düzeyini ve ülkenin büyüme potansiyelini düşürmeden, tam istihdam düzeyine veya tam istihdama yakın bir istihdam düzeyine ulaşarak, ülkede yüksek bir hayat standardı ve makul bir büyüme oranının elde edilmesi şeklinde tanımlamaktadır.

Tüm bu tanımlar altında, bir ülkenin kaynaklarını yüksek reel ücretlere sahip olan iktisadi faaliyetlere yönlendirilme yeteneği ile birlikte, gelir ve istihdam düzeyini arttırabilmesi, yaşam kalitesinde sürekli artışlar sağlayabilmesi ve uluslararası pazarlardaki payını arttırabilme sürekliliği ülkenin ulusal rekabet gücünü yansıtan unsurlar olarak kabul edilmektedir. Burada ifade edilmesi gereken önemli nokta ise, uluslararası rekabet gücü büyük ölçüde firma ve endüstri temelli gibi görülse de, rekabet gücünün sürekliliği özellikle dış çevre ile etkileşimi gerektiren keşfedici ve yenilikçi girişimler olmadan sağlanamayacağıdır. Burada dış çevre etkeninin en önemli kısmını kamu kaynaklı politikalar ve stratejilerin oluşturduğu açıktır. Bu bağlamda ilgili kamu politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında her düzeyde rekabet gücünün ölçülmesi ve değerlendirilmesi ve rekabet gücünün sürekliliğini destekleyecek şekilde politikaların oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Tablo 16'da yukarıda ifade edilen rekabet gücü düzeyleri arasında rekabeti belirleyen öncelikli belirleyicilere göre karşılaştırma yapılmıştır.

2.2. Rekabet Gücünü Açıklayan Yaklaşımlar

Rekabet gücü kavramına İşletme, sektör, bölge ve ulusal düzeylerde bakıldığında literatürde üzerinde hemfikir olunan bir tanım oluşmamıştır. Bunun çeşitli sebepleri olmakla birlikte, öne çıkan en önemli sebeplerden biri ulusal rekabet gücü kavramının birden fazla kuramsal temele dayanmasıdır (Kibritçioğlu, 1996: 2).

Tablo 16: Geleneksel Rekabet Gücü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Rekabet Gücü Belirleyicileri	Firma	Sektör (Endüstri)	Ulusal
Karlılık	En temel değişkendir.	Göreceli önemi firma düzeyine göre azalır.	Belirli bir kar anlayışı yoktur.
Verimlilik	Önemlidir.	Genel olmaktan çıkar emek verimliliği ile bütünleşir. Ancak önemini kaybetmez.	Kişi başına verimliliğe dönüşür
Maliyet	İşgücü bazında önemlidir.	İşgücü bazında ancak rakip endüstrilerle karşılaştırma yapılarak değerlendirilir.	Göreceli olarak belirleyiciliğini yitirir.
Pazar Payı	İkincil öneme sahiptir.	Rekabet alanı genişlediği için önemli.	Önemini yitirir.
Kişi Başı Verimlilik	Önemlidir.	Önemlidir.	Önemlidir.
Dış Ticaret Performansı	Dikkate alınmaz.	Dikkate alınır.	Çok önemlidir.
Üretim Faktörü Stoku	Önemli değildir.	Maliyete etkisinden dolayı dikkate alınır.	Çok önemlidir.
Toplam Faktör Verimliliği	Önemlidir.	Çok Önemlidir.	Çok önemlidir.
Dış Ticaret Haddi	Dikkate alınmaz.	Dikkate alınır.	Önemlidir.
Ürünün Teknoloji Yoğunluğu	Karlılık ön planda olduğu için dikkate alınmak zorunlu değildir.	Maliyetle karşılaştırılır.	Önemlidir.
Rekabetin Sürdürülebilirliği	Firma yönetim felsefesine bağlıdır.	Önemlidir.	Çok önemlidir.

Kaynak: Dulupçu, 2001: 91

Rekabet gücü kavramının şekillendirilmesinde iktisat ve işletme disiplinlerinden her biri rekabet gücü kavramını farklı yaklaşımlarla tanımlamaktadırlar. Bu yaklaşımlardaki rekabet gücü belirleyicileri, verimlilikten rekabet yaratabilme gücüne kadar çok geniş alana yayılan kavramlarla ifade edilmektedir. Bu farklılık rekabet gücü üzerine çalışmalar yapan diğer kuruluşlarda da göze çarpmaktadır. Örneğin, Dünya Ekonomi Forumu, ulusal rekabet gücünü, bir ülkenin verimlilik seviyesini belirleyen faktörlerin, politikaların ve kurumların bir karması olarak ele alırken (WEF, 2011; 4), Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) (2011), ise bu gücü devletin, ülkedeki işletmelere daha fazla değer yaratabilmelerini sağlayacak, halkına ise yüksek refaha ulaşmalarını mümkün kılacak bir ortam sunabilme yeteneği olarak tanımlamaktadır (Gökmenoğlu ve diğerleri, 2012: 4).

Bu geniş rekabet gücü çerçevesi altında bu bölümde çalışmanın temelini oluşturan sektörel bazlı uluslararası düzeydeki rekabet gücünü açıklayan yaklaşımlar üzerine durulacaktır. Bu anlamda Adam Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi'nden başlayarak, küreselleşmenin de etkisi ile zaman içinde değişen rekabet üstünlüğünün incelenmesi adına son yaklaşım olan ve Michael Porter tarafından geliştirilen Rekabetçi Üstünlükler Teorisi'ne doğru gerçekleşen değişim ve gelişim süreci incelenecektir.

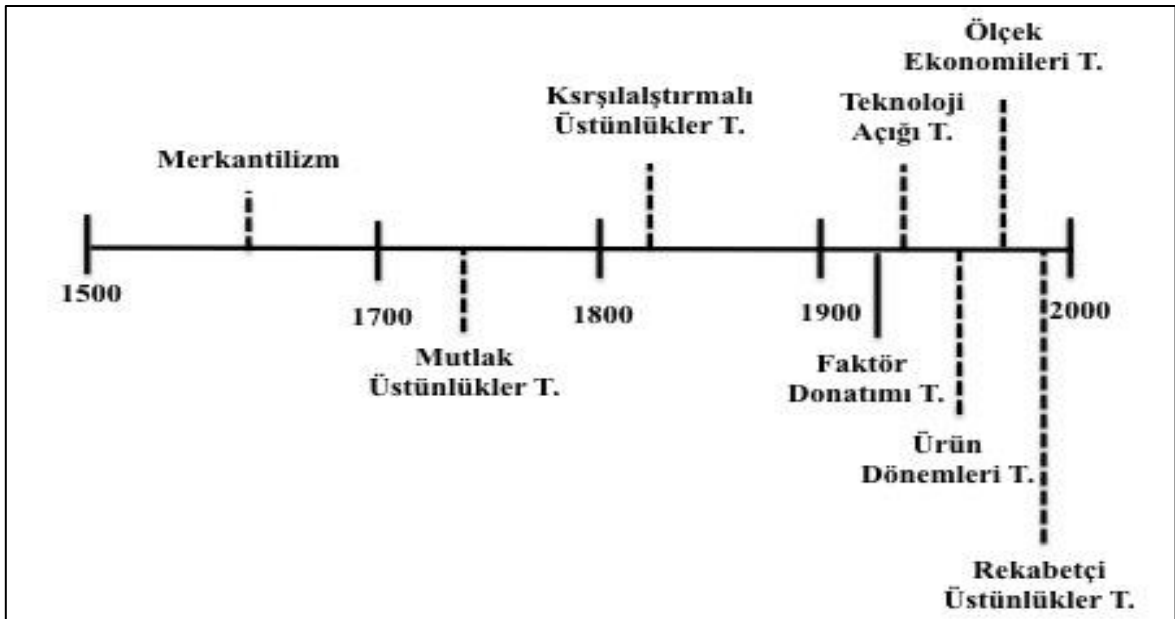
2.2.1. Uluslararası Düzeyde Rekabet Gücü Yaklaşımları: Adam Smith'den Michael Porter'a

Bu çalışmanın temelini oluşturan M.Porter'ın Ulusal Rekabet Üstünlüğü Teorisi'nin de temeli uluslararası ticaret teorilerine dayanmaktadır. Bu anlamda Rekabet Üstünlüğü Teorisi'nin gelişimini görebilmek için uluslararası dış ticaret teorilerinin de incelenmesi gerekmektedir. Ulusal düzeyde rekabet ve rekabet gücüne yapılan yaklaşımlar öncelikle klasik uluslararası ticaret teorileri ile başlamakla birlikte bu teorilerde rekabet sadece varlığı sezgisel olarak algılanan bir kavram olarak ele alınmıştır. Klasik iktisat çerçevesinde rekabet kavramı, “mutlak üstünlükler”, “karşılaştırmalı üstünlükler” ve “faktör donatımı” teorileri çerçevesinde incelenmiştir. Klasik iktisat teorilerinin zamanla rekabeti açıklamada eksik kalması sebebi ile de 1960'lı yıllardan sonra yeni dış ticaret teorileri literatüre girmiş ve bu yaklaşım çerçevesinde de rekabet kavramı, “teknoloji

açığı”, “ürün dönemleri” ve “ölçek ekonomileri” teorileri altında incelenmiştir. Rekabet gücünü ve temellerini açıklayan tüm uluslararası ticaret teorileri Şekil 12’de kronolojik bir sıralama ile gösterilmiştir.

16. yy’ dan 17. yy sonuna kadar rekabet gücü üzerine “*Merkantilizm*”³ doktrininin geçerli olduğu görülmektedir. Ancak Rekabet ve rekabet gücü, temel olarak A.Smith’in *Mutlak Üstünlükler Teorisi* ve D. Ricardo’nun *Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi* ile sezgisel olarak açıklanmaya başlanmıştır. Daha sonra bu teorilerin üzerinde E. Heckscher ve B. Ohlin’in tarafından *Faktör Donatımı Teorisi* ortaya atılmıştır. İkinci dünya savaşından sonra 1960’lı yıllarda klasik dış ticaret teorilerinin, küreselleşen dünya şartlarında şekillenen uluslararası ticareti açıklamada yetersiz kalması, beraberinde yeni dış ticaret teorilerinin gelişmesine yol açmıştır.

Şekil 12: Rekabeti Açıklayan Uluslararası Ticaret Teorileri

Kaynak: Yazarın kendisi tarafından hazırlanmıştır.

³ Merkantilizm, onaltıncı yüzyıldan onyedinci yüzyılın sonlarına kadar geçerliliğini koruyan, ihracatı en yüksek, ithalatı ise en düşük düzeyde tutma yönünde dış ticaret politikası benimseyen bir iktisadi düşünce sistemi olarak ifade edilmektedir (Aydemir, 2006: 136).

Yeni dış ticaret teorilerini, klasik dış ticaret teorilerden ayıran en belirgin özellik teknoloji faktörünün ülkelerin uluslararası rekabetçilikleri üzerinde belirleyici rol oynamasıdır. 2000'li yıllara doğru ise değişimin temeli olarak görülen küreselleşme ile gelen bilgi ve teknoloji bazlı birçok gelişme, uluslararası rekabeti ve ticareti etkilediğinden ortaya atılan teorilerin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve son olarak M. Porter'ın *Ulusal Rekabet Üstünlüğü Teorisi*, ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlamasında temel faktörleri ortaya koyarak rekabet ve rekabet gücü konusunda literatüre katkıda bulunmuştur. Bu nedenle, tüm bu dış ticaret teorilerinin işleyişinin ortaya koyulması Porter'ın *Rekabet Üstünlüğü Teorisi*'ni anlamada önem arz etmektedir.

2.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Sanayi Devrimi öncesi uluslararası ticaretin dayandığı merkantilist doktrin piyasayı ya da endüstriyel yapıyı değiştirebilecek nitelikteki teknolojik yenilikleri veya yeni üretim yöntemlerini göz ardı etmekteydi. Ancak sanayi devrimi sonrası ticaret ürünlerinin çeşitlenmesi, merkantilist ülkelerdeki enflasyon, ekonomiye devletin müdahalesi ve dünya servetinin sabit olduğu görüşüne yönelik olan eleştiriler farklı bir dış ticaret anlayışının doğmasına neden olmuştur (Kırankabeş, 2006: 232).

Adam Smith, dış ticaret yapısında serbestleşmeye dikkat çekerek, merkantilizmin aksine işbölümü ve uzmanlaşmayla kaynak verimliliğinin artacağını savunmuş ve ülkeler arasındaki ticaretten ülkelerin karşılıklı olarak kazançlı çıkabileceklerini belirtmiştir (Bayraktutan, 2003: 176-177). Dolayısıyla Adam Smith (1876)'in ortaya koymuş olduğu Mutlak Üstünlükler Teorisi'nde iki ülke arasında yapılan ticaretin her iki tarafa da yarar sağladığı ve ticaretin karşılıklı kazanıma dayalı bir girişim olduğu vurgulanmıştır. Mutlak üstünlük, bir ülkenin bir malın üretiminde diğer ülkeye göre daha etkin olması ya da daha üstün üretim becerisine sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamda bu teoriye göre, iki ülkeli ve iki mallı bir modelde ülkelerden biri diğer ülkeye kıyasla hangi malı daha düşük maliyetle üretebiliyor ise o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve üretiminde uzmanlaştığı bu malı ihraç etmelidir. Daha yüksek maliyetle ürettiği malı ise diğer ülkeden ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2003: 17). Burada üretim esnasında ortaya çıkan maliyet kavramı, emek değer teorisine göre şekillenmektedir. Bu nedenle ülkeler arasındaki

maliyet farklılıkları, emeğin verimliliği çerçevesinde oluşmaktadır. Ülkenin, emeğin daha verimli kullanıldığı malın üretiminde maliyet avantajına sahip olması, ülkeye aynı zamanda söz konusu malın üretiminde rekabet üstünlüğü kazandırmaktadır.

Smith mutlak üstünlükler teorisinde bazı noktaları açıklamakta eksik kalmaktadır. Öncelikle bir ülkenin tek bir mal üzerinde mutlak üstünlüğe sahip olduğu varsayılmaktadır. Bir ülkenin her iki malda mutlak üstünlüğe sahip olması durumu düşünülmemiş, böyle bir durumda ülkeler arasında ticaret açıklanmamıştır. Bununla birlikte, bu teori gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret gibi uluslararası ticaretin sadece sınırlı bir kısmını açıklamaktadır. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticareti açıklamakta ise yetersiz kalmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 15). Son olarak, Smith, ticaret sürecinde iki ülke üreticilerini etkileyecek dinamik etkenlerden söz etmemektedir. Taşıma giderleri, döviz kurları, devlet müdahalesi ve ölçek ekonomileri gibi maliyetleri etkileyebilecek bir çok faktör bu model dışında tutulmuştur (Öztürk, 2005: 8). Smith'in görüşleri ve ortaya atmış olduğu teori daha sonra David Ricardo tarafından yeniden geliştirilerek, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile açıklanmıştır.

2.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo, 1817 yılında yayınlanan “On The Principles of Political Economy and Taxation” isimli çalışmasında, Smith'in mutlak üstünlükler yaklaşımından farklı olarak uluslararası ticaretin gerçekleşebilmesi için bir ülkenin diğer ülke karşısında mutlak bir üstünlüğe sahip olmasına gerek olmadığını, bir ülkenin belirli bir mal üzerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olması halinde uluslararası ticaretin gerçekleşebileceğini ifade etmektedir (Karluk, 2002: 16).

Seyidoğlu (2003: 18)'nin belirttiği gibi, David Ricardo'nun ortaya koymuş olduğu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde, bir ülkenin bazı mallarını diğer ülkelere nispeten daha düşük maliyetle üreterek, mutlak üstünlük sahibi olması önemli olmamakla beraber üretimdeki üstünlüklerin derecesi ön plana çıkmaktadır. Bir ülke diğer mallara göre hangi malların üretiminde göreceli, karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip ise o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bu teoriye göre uzmanlaşma uluslararası ticarete büyük öneme sahiptir. Önemli olan karşı ülkeye kıyasla maliyeti az olan malı üretmek değil,

hangi malın daha az maliyet ile üretilebileceğinin tespit edilerek o mal üzerinde uzmanlaşma sağlanmasıdır. Dolayısıyla, ülkeler ancak bu mallar üzerine uzmanlaşma sağlarsa uluslararası ticarete karşılıklı kazanç sağlayacak ve ülkelerin ulusal rekabet gücü önemli derecede artacaktır. Bu anlamda, Ricardo, uluslararası ticaret ile rekabet gücü kavramını ilk kullanan iktisatçı olarak kabul edilmektedir.

Mutlak üstünlük teorisinde olduğu gibi karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde de üretimin üstünlüğünün belirleyicisi dolayısıyla maliyet avantajı olarak emek faktörünün verimliliği ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan teori, bir ülkenin diğer ülkeler karşısında üretiminde göreceli olarak daha fazla emek verimliliğine sahip olduğu malı ihraç etmesini, üretiminde daha düşük emek verimliliğine sahip olduğu malları ise ithal etmesi gerektiğini belirtmektedir (Atik, 2005: 26).

Ricardo rekabet gücünü sadece emek maliyetini esas alarak belirlemiş ve başka faktörleri incelememiştir. Bu yaklaşımın temeli de emek-değer teorisine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre bir malın maliyeti, onun üretimi için harcanan emek miktarı ile ölçülmekte ve emek homojen bir üretim faktörü olarak kabul edilmektedir. Fakat bir ülkenin rekabet üstünlüğünü etkileyen başka faktörlerinde bulunması söz konusudur. Bu bakımdan teorisinin ülkeler arasındaki ticareti açıklamada eksik bir yönü ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu konudaki eksikliği, daha sonraki klasik iktisatçılar tarafından ülkelerin dış ticaret yapıları ve rekabet güçleri incelenerek giderilmeye çalışılmıştır (Atik, 2005: 26). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisindeki bir diğer eksiklikler ise ülkeler arasındaki işgücü verimindeki farklılığın nedenlerini açıklamaması ayrıca işgücünün ülke içinde tam hareketli iken ülkeler arasında tam hareketsiz olması durumunun göz önüne alınmamasıdır. Diğer yandan tüketici tercihlerini ihlal etmesi nedeniyle uluslararası fiyatların belirlenmesini de açıklayamamıştır. Ayrıca bu teori arz teorisidir ve tamamen statik bir modeldir.

2.2.1.3. Faktör Donatımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisindeki eksiklikleri tamamlamaya çalışan, farklı bir bakış açısı kazandıran ve rekabetçi üstünlükler yaklaşımına geçişteki en önemli teorilerden biri Faktör Donatımı Teorisi olarak görülmektedir.

İsveçli iktisatçılar Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından geliştirilen Faktör Donatımı Teorisine göre ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler, ülkelerin sahip oldukları farklı üretim faktörlerine dayanmaktadır. Buradaki ana düşünce, bir ülke hangi üretim faktörüne bol miktarda sahipse üretimi o faktörün yoğun olarak kullanıldığı mallarda uzmanlaşmalıdır. Uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken kıt olarak sahip olduğu faktörlerden üretilen malları ithal etmelidir. Dolayısıyla bir ülkenin emek yoğun faktörleri fazla sermaye yoğun faktörleri kıtsa, emek yoğun malları ihraç eder, sermaye yoğun malları ithal eder (Bayraktutan, 2003: 178). Bu yaklaşımla dış ticaretini konumlandıran ülkelerin uzmanlaştığı alanlardaki rekabet gücü yüksek olacaktır.

Bu yaklaşım çerçevesinde önemli olan bir diğer nokta ise; Faktör Donatımı Teorisi'nde; mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde kullanılan emek faktörünün yanı sıra ikinci bir üretim faktörü olarak sermayede kullanılmaktadır (Aslan ve Terzi, 2006: 2). Ayrıca, ülkenin sahip olduğu emek ve sermaye miktarının sayıca çokluğunun yanı sıra, malların üretiminde kullanılan faktör bileşimini ifade eden faktör yoğunluğu da önemli bir unsurdur. Çünkü ülkelerin faktör yoğunluğuna ve faktör donatımına uygun malları üretmeleri, ülkelere maliyet ve fiyat avantajı sağlayarak rekabetçi üstünlüklere ulaşabilmelerine imkân tanımaktadır (Atik, 2005: 29).

Heckscher-Ohlin Teorisi, ülkelerin faktör donanımlarının⁴ bir birinden farklı olduğunu yani bir ülkenin emek, diğerinin sermaye, bir diğerinin toprak bakımından zengin olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla üretim faktörleri coğrafi olarak ülkeler arasında dengesiz dağılmıştır. Böylece Heckscher-Ohlin Teorisi uluslararası ticareti faktör donanımındaki farklılıklara bağlamaktadır. Diğer taraftan, Heckscher-Ohlin Teorisi, endüstrilerin faktör yoğunlukları bakımından birbirinden farklı olduğunu yani bazı endüstrilerin emeğe oranla daha fazla sermaye gerektirirken, bazılarının sermayeye oranla daha fazla emek gerektirdiğini varsaymaktadır.

⁴ Faktör donatımı kavramı, faktör fiyatlarıyla tanımlanır. Buna göre bir ülkenin çok sayıda sahip olduğu üretim faktörünün fiyatı, az sayıda sahip olduğu üretim faktörünün fiyatına göre daha düşüktür. Ülkelerdeki faktör fiyatları karşılaştırılarak, ülkelerin faktör donatımları hakkında bilgi edinilebilir (Seyidoğlu, 2003:66).

Faktör Donatımı Teorisi yardımıyla uluslararası ticareti açıklanmasında bazı varsayımların geçerli olması gerekmektedir. Bu varsayımlar (Karluk, 2002: 34; Atik, 2005: 28):

- Ulaşım maliyetleri sıfırdır,
- Serbest dış ticaret geçerlidir,
- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet söz konusudur,
- Ülkelerdeki üretim faktörleri arzı sabit ve aynı nitelikte olup, tam istihdamı sağlanmaktadır.
- Ülkelerde ölçüğe göre sabit getiri vardır.
- Tüketici zevk ve tercihleri sabittir.
- Tam uzmanlaşma yoktur.
- Bir malın her ülkedeki üretim teknolojisi aynıdır,
- Ülkelerin tüketim kalıpları değişime uğramamaktadır.

2.2.1.4. Teknoloji Açığı Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi'ne göre bir malın üretim fonksiyonu malın üretiminde kullanılan girdiler ve bu girdilerin miktarlarının tüm ülkelerde tamamen aynı olduğu varsayılmaktadır. Ancak 1961 yılında Schumpeter Posner tarafından geliştirilen Teknoloji Açığı Teorisi'ne göre bir malın üretim fonksiyonu zamanla değişebileceği gibi üretim sürecinde kullanılan teknik bilgi de tüm ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Bu anlamda teorinin iki temel varsayımı şunlardır (Kjeldsen-Kragh, 2002: 179-180);

- Teknolojik anlamda yapılan inovasyonlar bir rastlantı olmamakla beraber yüksek gelir sağlayan ve ileri teknolojik düzeye sahip olan ülkelerde gerçekleşmektedir.
- Yeni ürünler ve yeni üretim teknolojisi konusundaki bilgiler evrensel bir nitelik taşımamaktadır. Yeni ürüne olan ilk talep o ürünün ilk olarak üretildiği ülkede oluşmaktadır. Yeni ürünün, üretim teknolojisi hakkında diğer ülkelerin bilgi sahibi olmaları ise uzun zaman almaktadır.

Bu teoriye göre, yeni bir mal veya üretim süreci bulan sanayileşmiş ülkeler, bu mal ve süreçlerin dünyadaki ilk üreticisi ve dolayısıyla ilk ihracatçısı olurlar. Fakat zaman içerisinde söz konusu mal ve süreçlerin diğer ülkeler tarafından taklit yoluyla üretilmesi mümkün olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 82).

Posner'e göre, ülkelerin rekabet güçlerinin analizindeki en belirleyici olan faktör ülkeler arası teknolojik farklılıklardır. Bazı ülkeler teknolojik dönüşüm ve gelişmelere hemen uyum sağlayabilirken diğer ülkeler bu dönüşümleri zamanında karşılayamamaktadır. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler, ona erken adapte olan ülkelere karşılaştırmalı bir maliyet avantajı yaratırken rekabet avantajını da beraberinde getirmektedir (Posner, 1961: 323).

2.2.1.5. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vernon (1966) Ürün Dönemleri Teorisi'ni; II. Dünya Savaşı sonrasında, komünist olmayan ülkeler arasında gerçekleştirilen sanayi malları ticaretinin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının açıklanması çerçevesinde oluşturmuştur (Grosse and Behrman, 1992' den aktaran: Arıç, 2011: 76). Bu hipoteze göre, yeni bir mal veya üretim süreci bulan sanayileşmiş ülkeler, bu malların ilk ihracatçıları olurlar. Ancak zamanla teknoloji taklit yoluyla, ya da zamanla serbest bir mal durumuna gelerek öteki ülkelerin ellerine geçtikten sonra, o ülkeler emeğin ucuzluğu veya doğal kaynak üstünlükleri nedeniyle söz konusu malı ilk icat eden ülkelerden daha ucuza üretirler. Böylece adı geçen mal, daha az gelişmiş durumdaki bu ülkeler tarafından ihraç olunmaya başlar. Malı ilk icat edenler bu ülkelerle rekabet edemedikleri için onu dışarıdan ithal ederler.

Vernon, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini incelerken, ürün dönemleri teorisinden hareket etmektedir. Teoriye göre firmalar dış ticaret planlamasında ülkedeki doğal kaynakların ve beşeri kaynakların yanı sıra yeni ürünler geliştirebilmeleri ve teknolojilerini yenileyebilmelerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Ürün dönemleri teorisine göre, firma yeni bir ürün ürettiğinde, üretimini kurulmuş olduğu yerel bölgede yapmaktadır. Çünkü yereldeki tedarikçiler ve tüketicilerle daha yakın temas kurabilmektedir. Bu durum firma açısından üretimdeki ve tüketimdeki belirsizlikleri ortadan kaldırmaktadır. Yeni ürünün

olgunlaşma evresine girmesiyle birlikte, ürünün üretim teknolojisinin saklanması giderek zorlaşmaktadır. Zira ürün serbest bir mal haline gelmiştir ve taklit yoluyla üretimi mümkün hale gelmiştir. Bu aşamada üretim maliyetleri ön plana çıkmaktadır. Firma üretimini daha düşük maliyetle gerçekleştirebileceği ve daha geniş pazarlara ulaşabileceği ülke sınırları dışındaki başka coğrafyalara taşıma kararı alır. Firmanın bu stratejisinin temelinde yatan mantık; firmanın teknolojik ve yönetim avantajlarını koruyarak, ürünün diğer ülkelerdeki firmalarda üretiminin önüne geçilmesidir (Buckley, 2009: 314-315).

Ürün dönemleri teorisi klasik yaklaşımlardan tamamen farklı olarak üretim faktörlerinin ülkeler arasında dolaşımının olmadığı varsayımını ortadan kaldırmıştır. Teori sadece ülkeler arasındaki sermaye hareketini değil aynı zamanda ülkeler arasındaki ürün hareketinin de üzerinde durmuştur.

2.2.1.6. Ölçek Ekonomileri Yaklaşımı

Ölçek Ekonomileri Teorisi'ne göre bir ülkede yüksek pazar potansiyeline sahip olan ürünlerin üretilmesin ve bu ürünlerin üretiminde uzmanlaştırması, ticaret hacminin artmasına neden olmaktadır. Talebin fazla olduğu malların üretilmesi sonucu meydana gelen çıktı artışı, verimi arttıracak, ortalama üretim maliyetlerini düşürecek ve ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasını sağlayacaktır (Clark, 2012: 966).

Bu teoriye göre bir ülkenin rekabetçi avantajlar elde edebilmesi, firmaların veya endüstrilerin üretim hacmini genişleterek, ortalama maliyetlerini düşmesine bağlıdır. Bu anlamda ülkeler, iç piyasadaki tüketime yönelik olarak çok sayıdaki maldan az miktarda üretmek yerine, ölçek ekonomisine sahip birkaç endüstri üzerinde odaklanmalı ve uzmanlaşmalıdır. Ülkeler uzmanlaştıkları bu endüstrilerde ihracat yapmalı ve diğer endüstrilerdeki ihtiyaçları ise ithalatla karşılamalıdır. Böylelikle ülkeler kaynaklarını daha verimli şekilde kullanmış olurlar. Dış ticaret kanalıyla firmaların, yurtdışındaki tüketicilere ulaşabilmeleri de mümkün olacaktır (Seyidoğlu, 2003: 87).

Bunun yanı sıra üretimde uzmanlaşma, teknolojik gelişmeler ve talep düzeyinin genişlemesi de firmaların üretimlerinde artan getirilerin oluşmasını sağlayacaktır. Ölçek

ekonomileri firmaya piyasalarda tek başına fiyat belirleyicisi olma imkânı sağlayarak, firmayı monopolcü konuma getirebilir veya ölçek ekonomisinden yararlanan ve benzer malı üreten az sayıdaki firmanın üretim yaptığı bir piyasada, firma oligopolcü konuma da gelebilir.

2.2.1.7. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Her geçen gün değişen rekabet şartları ve şiddeti ile küreselleşmenin etkisi, bir ulusun rekabet üstünlüğünün incelenbilmesi noktasında yeni yöntemlerin uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmış olup, bu konuda en geniş açılımı ise Michael. E. Porter yapmıştır. Porter ülkelerin uluslararası rekabet güçlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve dış ticaretin nasıl şekillendiği sorularının cevaplanmasında ülke verimliliklerinin ön plana çıktığını ifade etmektedir. Bu çerçevede Porter, 1990 yılında yayınladığı “Ulusların Rekabet Avantajları (The Competitive Advantage of Nations)” kitabında ortaya koyduğu Rekabetçi Üstünlükler Teorisi uluslararası rekabetçiliğin ve dış ticaretin nasıl şekillenebileceğini geniş bir yaklaşım çerçevesinde açıklamıştır. Bu anlamda Porter, ülkelerin verimliliklerinin şekillendiği iktisadi birimler olarak endüstriler üzerinde durmuş ve kurmuş olduğu modeli önceden belirlediği 10 ülkenin (ABD, Almanya, Japonya, Danimarka, İtalya, İsveç, Birleşik Krallık, Güney Kore ve Singapur) 100’den fazla endüstrisinin üzerinde uygulamıştır.

i. Porter’ın Klasik ve Yeni Dış Ticaret Teorilerine Getirdiği Eleştiriler

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi’nin varsayımlarına göre; ölçek ekonomileri yoktur, ülkelerin teknolojileri birbirlerine benzerdir, ürünler homojendir, ülkelerin üretim faktörleri sabittir, üretim faktörleri bir ülkeden diğer bir ülkeye hareket edememektedir. Ancak Porter (1998: 17)’a göre günümüz dünyasında ülkelerin ulusal verimliliğinin artmasında etkili olan vasıflı işgücünün ve yüksek teknolojilerin kullanıldığı alanlarda üretim yapmayı önceliklendirmesi ayrıca sermaye, emek ve teknolojinin ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmesi Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi’ndeki varsayımların artık uluslararası ticareti açıklamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Ayrıca endüstrilerde

ölçek ekonomilerinden yararlanılabilmekte, birçok ürün birbirinden farklı niteliklere sahip olmakta ve tüketici talepleri ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir.

Diğer yandan, Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde yer alan emek değer teorisine göre bir malın değerini veya fiyatını belirleyen etken, o malın üretiminde kullanılan emek miktarıdır. Emek ülkeler açısından homojen bir niteliğe sahiptir, tek üretim faktörüdür ve malların üretiminde sabit miktarlarda kullanılmaktadır. Fakat dış ticaretin nedenlerinin ortaya konulmasına daha gerçekçi açıdan bakıldığında, emek ülkeler açısından da homojenlik arz etmemekle birlikte emek faktörünün yanı sıra toprak ve sermaye gibi diğer üretim faktörlerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Krugman ve Obstfeld, 1994: 64). Teori bu yönleriyle günümüzdeki dış ticaretin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır.

Faktör Donatımı Teorisi'nde, bir ülke hangi üretim faktörüne daha fazla oranda sahip ise, üretiminde o üretim faktörünün kullanıldığı malları üretmeli ve uzmanlaşmalıdır. Fakat Porter'a göre, günümüzde endüstrileşmenin küresel düzeyde şekillenmesi, firmaların faktör donatımı bakımından tek bir ülkeye bağımlı kalmalarını ortadan kaldırmıştır. Hammaddeler, ekipmanlar ve birçok hizmet küresel düzeyde erişilebilir hale gelmiştir. Ulaştırma teknolojisinde yaşanan teknolojik gelişmeler, üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki dolaşımını kolaylaştırmıştır. Günümüzde ülkeler arasındaki ticaretin açıklanmasında, ülkenin sahip olduğu faktör avantajının kullanılması tatmin edici olamamaktadır. Yeni dış ticaret teorilerinden biri olan Teknoloji Açıkları Teorisi'ne göre ülkeler, firmalarının ileri teknoloji kullandıkları sektörlerde üretim yaparak, ihracatlarını şekillendirmektedirler ve ileri teknolojinin diğer ülkelere, firmalara yayılmasıyla birlikte, ihracatçı konumdaki ülkeler bu özelliklerini kaybetmektedirler. Porter'a göre, Ürün Dönemleri Teorisi dinamik bir yapıya sahip olmasına ve yurtiçi talebin inovasyonu desteklediğini göstermesi açısından önemli bir teori olmasına rağmen bazı soruları da yanıtsız bırakmaktadır. En genel soru şudur; neden bazı ülkelerdeki firmaların bazı yeni endüstrilerde lider konumda olduklarıdır (Porter, 1998: 17). Diğer bir önemli açık ise: Yurtiçi talebi düşük olan ülkelerin, nasıl dünyanın önde gelen üreticileri olabildikleridir. Vernon'un teorisinde belirtilen avantajların kaybedilmesi durumunun birçok endüstri için neden geçerli olmadığı ve bazı ülkelerin firmalarının endüstrideki avantajlarını

sürdürebilirken, diğer ülkelerdeki firmaların bunu neden sürdüremedikleri yine bu teorinin açık yönleri olarak görülmektedir (Porter, 1998: 16-17).

Ölçek Ekonomileri Teorisi'ne göre ise ölçek ekonomileri ülkeye maliyet avantajları sağlamaktadır. Faktör avantajına sahip olmayan bir ülke, sahip olduğu ölçek ekonomileri sayesinde, diğer ülkelere göre rekabet avantajı sağlayabilmektedir. Ölçek Ekonomileri Teorisi, birçok endüstride görülen rekabetçi avantajların açıklanmasında önemli bir katkıda bulunsa da hangi ülke firma ve endüstrilerinin ölçek ekonomilerinden yararlanabildikleri konusunda, yetersiz kalmaktadır. Porter'a göre, küresel rekabet ortamında firmalar, dünyanın farklı coğrafyalarına dönük üretim yaparak ölçek ekonomilerinden yararlanabilmektedirler (Porter, 1998: 16). Bu açıdan bakıldığında, ülke içerisindeki talebin büyük olmasının ölçek ekonomisi açısından avantaj sağladığı varsayımının genel kabul görmesi mümkün değildir.

Genel olarak, klasik ve yeni dış ticaret teorilerinde hükümetlerin temel politika hedefleri olarak ekonomik büyümenin sağlanması ve ülkedeki yaşam standartlarının yükseltilmesi olarak şekillenmektedir. Fakat Porter'ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi'nde hükümet politikalarının temel hedefi ülkedeki sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerinin, verimliliğin yüksek olduğu alanlarda kullanılmasının sağlanmasıdır. Ekonomideki verimlilik artışının sağlanması için ekonominin sürekli olarak kendini yenilemesi gerekmektedir. Bunun için ise mevcut endüstrilerin inovasyona yönelmeleri ve yeni endüstri alanlarında başarılı bir şekilde rekabet etmeleri gerekmektedir. Hükümetin endüstrilere yönelik politika uygulayarak, ulusal rekabetçiliğin geliştirilmesi çerçevesinde eğitime ve altyapıya yatırım yapması, mali düzenlemeler yaparak özel yatırımı teşvik etmesi, bilginin üretilmesini ve yayılmasını sağlayıcı düzenlemeler yapması mümkündür (Grant, 1991: 543).

Bir diğer genel fark ise; geleneksel olarak, karşılaştırmalı üstünlük kavramı, firma düzeyinde etkili olmaktadır. Firmalar aynı endüstride yer alan diğer firmalarla kar amacıyla rekabet etmekte ve verimliliklerini amansız bir şekilde geliştirip yükselterek rekabetçi üstünlük veya yüksek gelir kazanmaktadırlar. Porter, rekabetçi üstünlük kavramını ülke düzeyinde uygulayarak ulusal ekonomik performanstaki değişimi

verimlilik ile açıklamıştır. Porter, ülkenin kullanılan kaynakları ile verimliliği, ülkenin yaşam standartlarının en önemli belirleyicisi olduğunu düşünmektedir. Böylece, rekabetçi üstünlükler teorisi farklı olarak, doğrudan yabancı rakiplere oranla daha yüksek verimlilik düzeyine ulaşma amacına hizmet etmek için kurulmuştur. Ticareti açıklamak, belirli endüstrilerdeki verimlilik düzeyini belirleyen ülke içindeki şartları anlamayı gerektirmektedir (Porter, 1990: 12-13).

ii. *Sektörel Rekabet Gücü Analizinde Rekabetçi Üstünlük Yaklaşımı*

Uluslararası rekabet gücüne ve ölçülmesine yönelik olarak ilişkin literatürde çok farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar bulunmasına rağmen, Porter'ın uluslararası rekabet gücünü açıklayan "Rekabetçi Üstünlük Teorisi'nin son yıllarda rekabet gücünün değerlendirilmesi açısından en çok kabul gören yaklaşım olduğu gözlenmektedir. Porter, ülkelerin mevcut kaynaklarını optimum düzeyde kullanarak ve verimlilik düzeyini arttırarak rekabet üstünlüğü elde edebileceğini, bunun gerçekleşebilmesi için her ülkenin uzmanlaşabileceği alanları seçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Rekabetçi üstünlük yaklaşımında, ülkeler uzmanlaştığı alanlar üzerine yoğunlaşırken, endüstri kümelerinin kurulması ile de gelişen teknoloji ile kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılması için fırsat yaratılacaktır. Bununla birlikte Porter, ülkenin rekabet üstünlüğü elde etmesinde, firmaların rolünü de önemsemekte, firmaları ülkenin rekabet gücü elde etmesinin temel kaynağı olarak görmektedir. Bu anlamda Rekabetçi Üstünlük Teorisi'nde bir ülkenin rekabet üstünlüğü yaratabilmesi için, belirli endüstrilerdeki firmaların da rekabet gücüne sahip olması gerektiği ve firmaların endüstri kümeleri içinde sinerji yaratması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Böylece firma düzeyindeki rekabet gücü endüstri düzeyindeki rekabet gücüne, endüstri düzeyindeki rekabet gücü de ülke düzeyinde rekabet gücüne önemli bir alt yapı olacaktır.

Rekabetçi Üstünlük Teorisi ile oluşturulan yaklaşım, endüstri ve ülke düzeyinde rekabet gücünü analiz etmeye imkan verdiği için son yıllarda başta Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Dünya Rekabet Gücü Endeksi olmak üzere, pek çok ülkenin ve çeşitli sanayi ve hizmet sektörlerinin rekabet gücü analizlerinde tercih edilmektedir.

Buradan hareketle, su ürünleri sektörünün rekabet gücü konusunun ele alındığı bu çalışmada rekabetçi üstünlükler yaklaşımı esas alınmaktadır.

2.2.2. Elmas Modeli ve Rekabetin Üstünlüğünün Bileşenleri

Porter'a göre bir ülkenin kendi rekabetçi endüstrilerine uyguladığı politikalar, o ülkenin uluslararası rekabetçiliği üzerinde etkili olmaktadır (Porter, 1998: 18). Diğer yandan Porter'a göre rekabetçi avantajların elde edilmesi ve sürdürülebilmesi bakımından yerel niteliklerin de öne çıktığını vurgulamaktadır. Ülkelerin kendi aralarında ekonomik yapıları, kültürleri, kurumsal yapıları ve tarihsel geçmişleri açılarından farklılıklar göstermeleri, ülkelerin rekabetçilikleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenden ötürü, rekabetin küreselleştiği bir dünyada ülke faktörünün önemsizleştiği görüşünün tersine, ülkenin sahip olduğu nitelikler daha çok öne çıkmakta kısaca ülke faktörü büyük önem arz etmektedir (Porter, 1998: 19). Bu anlamda Porter, ülkelerin belirli endüstrilerde rekabetçi avantajları nasıl elde ettiklerini tespit etmek amacıyla, on ülkede (ABD, Danimarka, Almanya, İtalya, Japonya, Kore, Singapur, İsveç, İsviçre, İngiltere) dört yıl süren bir araştırma yapmıştır. ABD, Japonya ve Almanya dünyanın önde gelen sanayileşmiş ülkeleridir. Seçilmiş olan diğer ülkeler ise devletlerin endüstrilere yönelik politikaları, sosyal, coğrafik ve bölgesel yapıları itibariyle birbirlerinden oldukça farklı nitelikler sergilemektedir. Asya ülkeleri sanayileşme hamleleri nedeniyle dikkat çektikleri için çalışmaya dahil edilirken Avrupa ülkelerinden İsveç ve İsviçre ise uluslararası ticarete önemli bir yere sahip olduklarından çalışmada kullanılmışlardır. Söz konusu ülkeler, birçok endüstride rekabetçi üstünlüklerini de ellerinde bulundururken aynı zamanda 1985 yılı itibariyle dünyadaki toplam ihracatın %50'sini gerçekleştiren ülkelerdir (Porter, 1998: 21). Porter bu ülkelerde 100'den fazla örnek sektör ve endüstri üzerinde uygulamalar yaparak "Uluslararası Rekabet Üstünlüğü" isimli eserinde, endüstrilerde ve endüstri segmentlerinde elde edilen rekabetçi üstünlüklerin nasıl bir süreçte elde edildiğini ve rekabet üstünlüğü sağlayan bu faktörlerin neler olduğunu "Elmas Modeli" ile ortaya koymuştur.

"Bazı ulusların neden diğerlerine göre belirli sektörlerde daha rekabetçi olduğu" sorusuna yanıt vermeye çalışan Elmas Modeli'ne göre bir ülkenin belirli bir endüstride

uluslararası düzeyde rekabetçi olabilmesi, yereldeki firmanın ortamını şekillendirerek rekabetçi avantajlara ulaşabilmesini veya ulaşamamasını sağlayan, ülkedeki dört temel dinamiğe bağlıdır (Porter, 1998: 70-71).

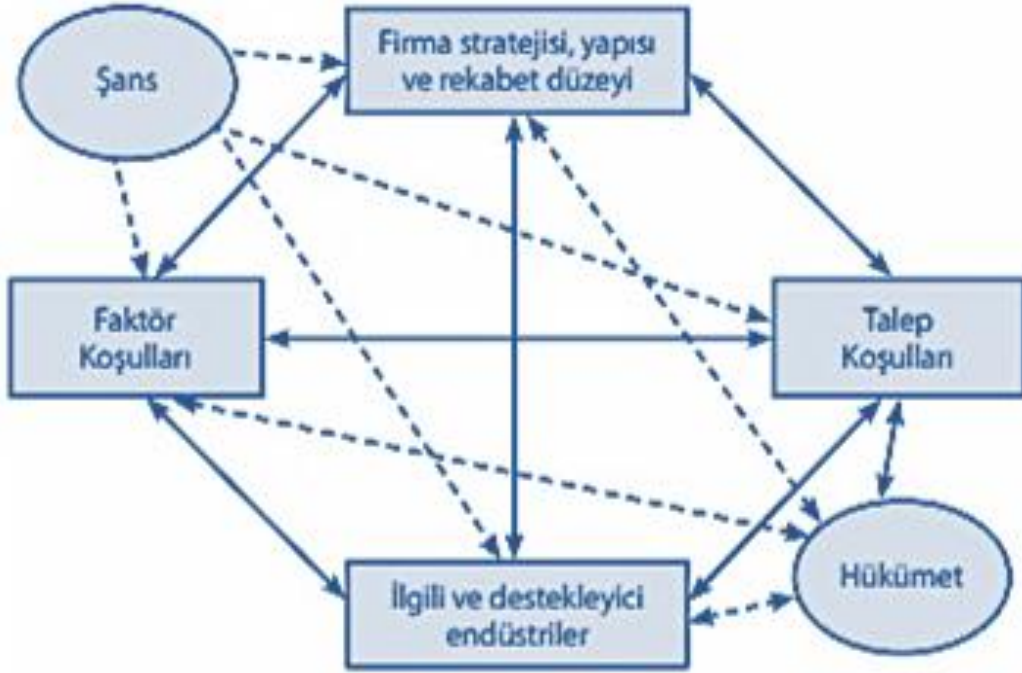
- **Faktör koşulları:** Ülkenin üretim faktörleri bakımından rekabetçi endüstri için gerekli olan vasıflı işgücüne ve altyapı imkânlarına sahip olması.
- **Talep koşulları:** Rekabetçi endüstri için gerekli olan, ülke içindeki talep.
- **İlgili ve destekleyici endüstriler:** Ülkede uluslararası piyasalarda rekabetçiliğe sahip tedarikçi ve ilgili endüstrilerin var olması.
- **Firma yapısı, stratejisi ve rekabet:** Ülkedeki firmaları nasıl kurulduğu, organize edildiği, yönetildiği ve ülkedeki rekabetçiliğin yapısı.

Elmas modelini oluşturan temel belirleyiciler ayrı ayrı ve birlikte, bir ülkede varolan firmaların doğduğu ve rekabet ettiği bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu yapı, belirli bir endüstrinin rekabet üstünlüğü için kaynakların kullanılabilirliğini, algılanan fırsatların ve kaynakların yönetiminin şekillenmesini, firma sahipleri, yöneticiler ve çalışanların, rekabet edebilmedeki hedeflerini ve en önemlisi de yabancı yatırımlar ve inovasyon konusundaki baskıları ifade etmektedir (Keser, 2011: 134).

Diğer yandan rekabeti etkileyen 4 temel faktörün yanında modeli doğrudan etkilemeyen ancak elmas modelinin bu temel belirleyicileri üzerinde yaptığı etkilerden dolayı rekabetçi üstünlüğü kazanmada önemli rol oynayan dışsal faktörlerde bulunmaktadır. Bu dışsal faktörler: temel faktörlerin hangi politikalardan etkilendiğinin görülebilmesi için incelenmesi gereken “Devlet Politikaları” ve ülke içinde ortaya çıkan kontrol edilemeyen durumları ifade eden “Şans” faktörleridir.

Uluslararası rekabette avantajı etkileyen elmasın dört unsuru her hangi bir endüstride güçlü ise, bu endüstrinin rekabet gücü artacaktır. Elmasın dört unsurunu iki adet dışsal faktörde olumlu yönde etkilerse ülkenin uluslararası rekabet gücü daha da artacaktır (Altay, 2006: 42). Rekabetçi üstünlüğün temel ve dışsal belirleyicilerinin ifade edildiği Elmas Modeli'nin şematize edilmiş şekli Şekil 13'te gösterilmektedir.

Şekil 13: Ulusal Rekabetçi Üstünlüğün Belirleyicileri

Kaynak: Porter, 1990: 20

Girdi koşulları, firma stratejisi ve rekabet yapısı, talep koşulları, ilgili ve destekleyici kuruluşlar, elmasın köşelerini oluşturmakta, devlet ve şans ise bu dört faktörü dışarıdan etkileyen diğer iki değişken olarak modelde yer almaktadır. Bir sistem olarak ortaya çıkan ve rekabet avantajını belirleyen Elmas Modeli'nde temel ve dışsal belirleyiciler birbirlerini karşılıklı olarak desteklemekte, dinamiklerden birinin etkisinin oluşması için diğer tüm dinamik koşulların da oluşması gerekmektedir. Bu anlamda temel ve dışsal belirleyicilerin daha kapsamlı incelenmesi önem arz etmektedir.

2.2.2.1. Faktör Koşulları

Porter, faktör koşulları üzerinde durarak, üretim sürecinde kullanılan üretim faktörlerinin nasıl oluşturuldukları ve bunların firmaların rekabetçiliklerini nasıl etkilediği üzerinde çalışmalar yapmıştır. Porter, faktör koşullarını kendi içinde gruplara ayırarak, endüstrilerin rekabetçi avantajlarının ortaya konulmasına, dinamik bir şekil kazandırmıştır. Bu anlamda faktör koşullarını temel ve gelişmiş olarak ikiye ayırmaktadır. Temel faktör

koşulları olarak “*doğal kaynaklar, iklim, coğrafik şartlar ve demografi*” gibi unsurları işaret ederken, gelişmiş faktörler olarak ise “*iletişim altyapısı, vasıflı işgücü ve araştırma kurumları*” gibi unsurları belirtmektedir. Temel faktör koşulları, rekabetçi avantajlara ulaşılmasında başlangıçta ön plana çıksa da gelişmiş faktörler, rekabetçi avantajların elde edilmesi açısından son derece önemlidirler. Bu tip üretim faktörleri bireylerin, firmaların ve devletlerin yatırımları sonucunda oluşmaktadır.

Porter’a göre ise rekabet gücünün sağlanmasında ve sürdürülebilmesinde girdi koşullarının ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilebilmesi önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin üretim faktörlerinin gelişme hızının yüksek olduğu sektörlerde rekabet gücü kazanması olağandır. Firmalar açısından bakıldığında ise, kullandıkları girdileri ne kadar yüksek kalitede ve düşük maliyetle sahip olurlarsa rekabet avantajı elde etme şansları o oranda artış göstermektedir (Porter, 1990: 70). Ancak burada unutulmaması gereken en önemli nokta içinde olunan sektörde rekabet avantajı elde etmek için sadece girdi koşullarının sağlanmış olması yeterli gelmez, dolayısıyla girdi koşullarının Elmas Modeli’ne göre, modelin diğer unsurları ile beraber ele alınması gerekmektedir.

Faktör koşullarının rekabet gücünü doğrudan etkilemesi sebebiyle, üretim sürecinin girdileri olarak ifade edilen üretim faktörlerini beş grupta incelemektedir (Porter, 1998: 74-75);

i. İnsan Kaynakları: Çalışan sayısı, çalışanların yetenekleri, standart çalışma saatleri üzerinden personel maliyetleri ve çalışanların etik çerçevede hareket etmelerini kapsamaktadır. İnsan kaynakları birçok kategoriye (mühendisler, eğitimciler, teknisyenler vb.) ayrılmaktadır.

ii. Fiziksel Kaynaklar: Bir ülkenin sahip olduğu topraklar, su ve maden kaynakları, kereste varlığı, hidroelektrik güç kaynakları, balık avlama alanları gibi fiziksel varlıklar, fiziksel kaynaklar arasında yer almaktadır ve bunlar temel faktör koşulları içerisine girmektedirler. Ülkedeki bu kaynakların miktarı, kalitesi ve söz konusu kaynaklara erişebilme önemlidir. Ülkenin hava şartları, coğrafik konumu ve coğrafik yüzölçümü de fiziksel kaynakların bir parçası olarak gösterilmektedir Özellikle bir ülkenin

coğrafi konumu ulaştırma maliyetlerinin azalması, kültürel ve ticari alışverişin kolaylaştırılması gibi nedenlerden dolayı önemli bir fiziksel kaynaktır.

iii. Bilgi Kaynakları: Gelişmiş faktör koşullarından biri olan bilgi kaynakları, ülkenin mallar ve hizmetler üzerinde sahip olduğu bilimsel, teknik ve piyasa bilgisi birikimidir. Bilgi kaynakları arasında üniversiteler, kamu araştırma kurumları, özel araştırma kurumları, kamu istatistik ajansları, piyasa araştırma raporları ve verileri, ticari birlikler ve diğer kaynaklar yer almaktadır. Bir ülkenin bilgi kaynakları birçok branşa (malzeme bilimi, toprak kimyası vb.) ayrılmaktadır.

iv. Sermaye Kaynakları: Sermaye kaynakları, bir ülkenin finans kesiminin sahip olduğu sermaye miktarıdır. Sermaye heterojen yapıya sahiptir. Sermaye; teminatlı borç, teminatsız borç, hisse senedi, risk sermayesi gibi farklı türlerde oluşabilmektedir. Bir ülkedeki toplam sermaye stoku kaynakları, o ülkenin ulusal tasarruf oranlarından ve ulusal sermaye piyasalarından etkilenmektedir. Tasarruf oranları ve sermaye piyasaları bakımından ise ülkeler farklı yapılara sahiptirler. Porter, küreselleşmeyle birlikte sermaye hareketlerinin ülkeler arasında ivme kazanmasının, ülkeler arasındaki bu farklılıkları azaltarak, benzer hale getirdiğini fakat temeldeki farklılıkların hâlâ bulunduğunu belirtmektedir.

v. Altyapı Kaynakları: Altyapı kaynakları türü, kalitesi ve kullanıcının maliyeti açısından erişebildiği altyapı olanaklarını ifade etmektedir. Söz konusu kaynaklar arasında ulaştırma sistemi, iletişim sistemi, sağlık imkânları gibi birçok faktör yer almaktadır. Konut edinme ve kültürel kuruluşlar gibi yaşam kalitesini etkileyen ve ülkenin yaşanabilir bir coğrafya olarak cazibe merkezi haline getiren faktörlerde altyapı kaynakları arasında yer almaktadır.

İnsan kaynakları, bilgi ve sermaye faktörleri küreselleşen dünyada kolaylıkla yer değiştirebilir hale gelmiştir. Bu faktörlerin ülkeler arasındaki hareketliliği, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte daha da kolaylaşmıştır. Ayrıca modern küresel firmalar bir ülkede bulunan faktör kaynaklarını, satın alma yoluyla temin edebilmektedirler. Ülkelerin kaynaklarında yaşanan bu hareketlilik nedeniyle, faktör koşullarının yerel düzeyde önemsiz kalabilmesi söz konusudur. Bu nedenle ülkelerin

rekabetçi avantajlarının ortaya konulmasında, başka belirleyiciler de gerekmektedir (Porter, 1998: 75–76).

2.2.2.2. Talep Koşulları

Talep koşulları, belirli bir endüstride varolan ürünün talebi ile ilgili farklı değişken ve düzenlemeleri kapsamına almakta ve rekabet gücüne bu yönde açıklama getirmektedir. Rekabet gücünün önemli bir tanımlayıcısı olan talep koşulları, Porter'ın modelinde bir ülkenin iç piyasasındaki talep temel alınarak tartışılmaktadır.

Porter, modelinde açık bir şekilde ülke içi talebin kalitesine odaklanmakta ve farklı bir bakış açısı eklemektedir. Porter'a göre eğer ülke içi talep gelecekte diğer ülke piyasalarındaki taleplerin bir göstergesi olabiliyorsa, bu durumda ulusların veya ulusal firmaların bu ipuçlarını algılayarak rekabet avantajı sağlayacaklarını belirtmektedir. Bu anlamda yapılan çalışmalara göre talep koşulları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

- Bir ürüne iç pazardaki talep, dışarıdaki pazarlardaki talepten daha yüksek olduğu zamanlarda, bölgesel kuruluşlar bu ürüne daha önem verirler. Bu ürün ihraç edilmeye başlandığında, rekabet avantajını da beraberinde getirir.
- Daha talepkar iç pazar, rekabet avantajı doğurur.
- Güçlü ve değişimleri takip eden pazar, bölgesel firmaları küresel değişimleri takibe zorlar.

Diğer bir ifade ile iç piyasadaki talebin içeriğinin, büyüklüğünün ve büyüme oranının ilgili sektörde yatırımcıların kararlarını, zamanlamasını ve motivasyonunu etkileyerek ulusal rekabet avantajına yön verebileceği söylenebilir (Alsaç, 2010: 19) Kısaca, iç piyasanın talep koşullarına odaklanmasının, küresel piyasaya erişimi de kolaylaştıracağı anlamına gelmektedir.

Talep koşulları, rekabet üzerinde iki tür etki yaratmaktadır. Bunlar statik etkiler ve dinamik etkiler şeklindedir. Statik etki, ölçek ekonomilerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Talep koşulları, ölçek ekonomileri ile birlikte statik etkilerin ortaya çıkmasını sağladığında, talep koşulları ekonominin bütünü üzerinde etkiye sahip olmaktadır.

Dinamik etkiler ise, ilerleme, yeniliğin hızı ve niteliği gibi konularda ortaya çıkmaktadır. Bu etkilerin meydana gelmesinde talep yapısı ve bileşimi, talebin genişliği, büyüme hızı ve küreselleşmesi gibi talep koşulları ile ilgili özellikler önemli rol oynamaktadır (Porter, 1998: 90).

Talebin belirli endüstrilerde yoğunlaşması, sözkonusu endüstrinin kurulması ve genişletilmesi için bir teşvik unsuru oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu endüstriler, diğer bölgelerde ve uluslararası düzeyde ortaya çıkabilecek talebi karşılama konusunda da üstünlük elde etmektedir. Diğer taraftan belirli alanlarda uzmanlaşmış alıcıların yüksek kalite ve standartlara önem vermesi firmaları yeniliklere yönlendirmektedir. Son olarak, tüketici taleplerinin karşılanması yönündeki rekabet, firmaları ürün geliştirme ve maliyetleri düşürme konusunda yeni tekniklere yöneltmekte, bu şekilde talep değişikliklerinin üretime yansması sağlanmaktadır. Bu anlamda ürünlerine kuvvetli ve devamlı talep yaratabilen şirketler veya endüstriler rekabet şanslarını arttıracaktır (Ayyıldız, 1996: 40)

Bölgesel talep ile küresel talep uyumlu olduğunda da talep koşulları rekabet gücü sağlar duruma gelmektedir. Küresel talep ile bölgesel talep uyumunun rekabet gücünü geliştirmedeki önemi büyük olmakla birlikte, talebin nitelikli ve uzmanlaşmış olması daha fazla önem kazanmaktadır. Talep koşullarının gelişmiş ve uzmanlaşmış olması, firmalara gelişme yönünde baskı yaratmakta, teknolojinin ve yeniliklerin uygulanmasını sağlamaktadır (Porter, 1998: 91).

2.2.2.3. İlgili ve Destekleyici Endüstriler

Rekabetçi üstünlüğün bir diğer değişkeni olan ilgili ve destekleyici endüstriler, rekabet gücünün geliştirilmesi ve uzun dönemde rekabetçi üstünlüğün sürdürülmesinde önemli bir role sahip bulunmaktadır. Porter, Elmas Modeli'nde, "ilgili endüstriler" kavramı endüstrinin mevcut imkanlarını ve kaynaklarını ortak kullanan sektörleri ifade ederken "destekleyici endüstriler" de belirli bir sektörün üretim yapması için ihtiyaç duyduğu girdilerin temininde ve yeniliklerin uygulanmasında önem arz eden tedarikçi sektörleri ifade etmektedir (Porter, 1990: 98).

İlgili ve destekleyici endüstriler ağı, firmaların teknolojik yenilik ve maliyet gibi konularda rekabetçi üstünlük kazanmasında büyük etkiye sahiptir. İlgili endüstriler değer zinciri içinde firmalar açısından, faaliyetlerin koordinasyonu veya paylaşılması ile ilgili olarak önemli görevler üstlenmektedirler. Özellikle teknolojik gelişme, üretim, dağıtım, pazarlama ve hizmet konularında ilgili endüstrilerle olan karşılıklı etkileşimler rekabet açısından önemli bir avantaj yaratmaktadır. Uluslararası alanda başarılı ilgili endüstrilerin bulunması bilgi akışı ve teknik mübadele açısından fırsat sağlamaktadır. İlgili endüstrilerin varlığı aynı zamanda endüstrilerdeki yeni fırsatlara ilişkin olasılıkları arttırmaktadır. Bunlara ek olarak rekabete yeni yaklaşım getiren yeni girişimcilerin kaynağını sağlamaktadır (Keser, 2012: 147). Bu anlamda ilgili sektörlerin sahip olduğu rekabetçi yapı sektörün ve dolayısıyla ulusal rekabetçiliğin de önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Destekleyici endüstriler içinde yer alan tedarikçi firmalar ise birçok endüstride potansiyel üstünlük yaratmaktadır. Ülke içinde rekabet gücüne sahip bir tedarikçi endüstrisinin bulunması, ilgili endüstrilerde önemli avantajlar yaratmaktadır. Bu anlamda en önemli avantajı, yenilik ve gelişme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü tedarikçi endüstriler çok geniş kullanım alanı olan ve inovasyon ya da uluslararasılaşma açısından önemli olan girdiler üretmektedir. Bu anlamda, tedarikçiler, yeni girdilere maliyet açısından daha etkin, verimli ve hızlı bir şekilde erişim imkanı sunmakta, firmalara yeni bilgileri kullanmaları ve yeni teknolojileri uygulamaları yönünde yardımcı olmaktadır. Bu şekilde firmalar, bilgiye, yeni fikir ve anlayışlara ulaşmada tedarikçiler vasıtasıyla daha hızlı erişim imkanı bulmakta ve rekabette önemli bir avantaj yakalamaktadır. Sektörel anlamda da bakıldığında sektörün içinde yer alan güçlü ve rekabetçi tedarikçiler sektör içinde yer alan tüm firmaların da rekabet güçlerini etkilemekte ve dolayısıyla sektörün rekabet gücüne de önemli derecede katkı yapmaktadır.

2.2.2.4. Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi

Elmas Modeli'nde bir endüstrinin ulusal rekabetteki üstünlüğünün dördüncü değişkeni olarak "Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi" yer almaktadır. Firmaların yönetim şekilleri firma stratejisini doğrudan etkilerken, kültürlerin yönetim şekilleri, organizasyon yapısı, firma ilişkileri v.b. üzerinde rekabet yapısı açısından olumlu veya olumsuz yönde etkileri bulunmaktadır. (Porter, 1990: 105-106).

Firmalarda yönetim ve rekabet için seçilen yol, ülke içinde gerçekleşen ekonomik ve politik olaylardan etkilenmektedir. Böylece, ülke içinde gerçekleşen olaylar başarı eğilimi üzerinde etkiye sahip bulunmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu birçok durum, firmaları etkilemektedir. En önemli etkilerden bazıları, hükûmete karşı tutumlar, çalışanlar arasındaki etkileşimler, çalışanların yönetime karşı tutumları ya da yönetimin çalışanlara karşı tutumları olarak ifade edilebilir. Ülkeler, yönetim uygulamaları ve organizasyon türlerinin ulusal çevre ile desteklendiği endüstrilerde başarı eğilimi göstermektedirler. Yönetim uygulamalarında ve yaklaşımlarında, önemli ulusal farklılıklar, eğitim, yöneticilerin oryantasyonu, karar verme araçları, müşteri ilişkilerinin doğası, işgücü ve yönetimi arasındaki ilişki gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır. Yönetim yaklaşımı ve örgütsel becerilerdeki bu farklılıklar, farklı endüstri türlerindeki rekabette avantajlar ve dezavantajlar yaratmaktadır. Özellikle işgücü-yönetim ilişkileri birçok endüstride büyük öneme sahiptir. Çünkü bu ilişkiler firmaların yenilik ve gelişme yeteneklerinin merkezinde yer almaktadır (Keser, 2012: 148). Ülkelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik yapısına uygun olarak stratejilerini, örgüt yapılarını belirleyen ve yerel olarak kuvvetli bir rekabet ortamı bulunan ülkelerdeki şirketler (veya ülkeler) uluslararası pazarlarda daha başarılı olacaktır (Ayyıldız,1996: 40)

2.2.2.5. Devlet

Dışsal belirleyiciler arasında yer alan “*devlet*” bir sektörün uluslararası rekabet gücünün gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Porter’ a göre devletin yapması gereken: rekabet üstünlüğü yaratmaya çalışmak değil, Elmas Modeli’nin bileşenlerini oluşturan ana unsurlar çerçevesinde sektörü belirli politika ve yasal düzenlemelerle desteklemektir.

Devletin, rekabet üstünlüğü üzerindeki etkisi konusunda iki temel bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, devletin destekleyici olarak politika ve yasal düzenlemelerle ülkenin doğrudan rekabet üstünlüğüne katkıda bulunması, diğeri ise, piyasaların, görünmez el mekanizması ile devletin müdahalesi olmaksızın serbest bırakılmasıdır. Porter’a göre bu görüşlerin her ikisi de doğru değildir. Porter, devletin rolünün katalizör şeklinde olduğunu ileri sürmektedir (Porter, 1990: 125). Devletin,

firmalara ve sektörlere yönelik uygulayacağı teşvik destek politikaları ve yasal düzenlemelerle, Elmas Modeli'nde belirtilen 4 temel belirleyici üzerinde yetenek ve üstünlük kazandırması, firmaları ve sektörleri daha yüksek performans düzeyine ulaştıracak ve rekabet güçlerini önemli derecede arttıracaktır.

Faktör koşulları sübvansiyonlar, sermaye, eğitim, alt yapı vb. çok sayıda faktör konusunda dolaylı da olsa yapılan politikalardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Diğer yandan devlet organlarını tüketici tercihlerini etkileyerek, yerel ürün standartları veya mevzuatları ile ilgili uyguladığı politikalarla da talep koşullarını önemli derecede etkilemektedir. Aynı zamanda devlet çoğunlukla, ülkedeki birçok ürünün temel alıcısı olduğu için de bu durum ülke endüstrilerine hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde yansıtılabilmektedir.

Devlet pek çok şekilde ilgili ve destek endüstrilerin durumunu da şekillendirebilmektedir. Devlet politikaları aynı zamanda firma stratejisini, yapısını ve rekabet ortamını sermaye piyasası düzenlemeleri, vergi politikaları ve antitröst politikalar gibi araçlarla etkileyebilmektedir (Keser, 2012: 150).

Özetle, devletin temel görevlerinden birinin ekonomideki, kıt kaynakların etkin dağıtımını olduğundan, ulusal rekabet üstünlüğü üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu aşikardır. Dolayısıyla hükümetlerin göstereceği yaklaşım, firmaların, buldukları endüstrilerin ve dolayısıyla ulusun rekabet üstünlüğünü elde etmesini hızlandırmakta ya da yavaşlatabilmektedir.

2.2.2.6. Şans

Kontrol edilemeyen faktörler de belirli endüstrilerde rekabete yön vermektedir. şans faktörü kapsamındaki durumlar genellikle ülke içinde ortaya çıkan durumlar olup firmaları ve bazen hükümeti de etkilemektedirler. Şans olaylarının oluşması ülkenin durumuyla ilgili değildir çünkü çoğu zaman firmaların gücünün (hatta devletin) dışında olur. Aşağıda rekabet gücüne etki eden bazı örnekler verilmiştir (Porter, 1990:124);

- Büyük teknolojik sıçramalar (örneğin biyoteknoloji, mikroelektronik),
- Girdi maliyetlerindeki kopukluk (petrol krizi gibi),
- Dünya finans pazarındaki veya döviz kurlarındaki önemli kaymalar,
- Dünya talebindeki veya bölgesel talepteki dalgalanmalar,
- Yabancı devletlerin politik kararları,
- Savaşlar,

Kontrol edilemeyen faktörler, bir endüstride rekabet üstünlüğüne izin verirken, ulusal nitelikler ülkenin onlardan nasıl yararlandığı konusunda önemli bir rol oynamaktadır. En uygun Elmas Modeli yapısıyla ülke, şans olaylarını rekabet avantajına en uygun şekilde dönüştürebilmekte, rekabetçi üstünlük elde edebilmektedir (Porter, 1990: 125).

Bazı ulusların neden diğerlerine göre belirli sektörlerde daha rekabetçi olduğu” sorusuna yanıt vermeye çalışan Elmas Modeli’nde; bir endüstrinin uluslararası düzeyde rekabet gücünün değerlendirilmesi için gerekli faktörler (Girdi koşulları, firma stratejisi ve rekabet yapısı, talep koşulları, ilgili ve destekleyici kuruluşlar) elmasın 4 temel köşesini oluşturmuş, devlet ve şans ise bu dört faktörü dışarıdan etkileyen diğer iki dışsal değişken olarak modelde yerini almıştır. Bir sistem olarak ortaya çıkan ve rekabet avantajını belirleyen Elmas Modeli’nde temel ve dışsal belirleyiciler birbirlerini karşılıklı olarak desteklemektedir. Dolayısıyla yapılan tüm rekabet gücü çalışmalarında tüm bu faktörlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde su ürünleri sektörünün rekabet gücünün değerlendirilmesi için sektör bu faktörler açısından irdelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN REKABET DÜZEYİNİN PORTER'IN ELMAS MODELİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Araştırmanın Amacı

Türk su ürünleri sektörünün uluslararası pazarda sahip olduğu rekabetçi pozisyonunu Porter'ın Elmas Modeli'ne göre değerlendirmek bu çalışmanın genel amacını oluşturmaktadır. Sektörlerin rekabet gücü analizlerinin yapılmasındaki asıl amaç, sektörün rekabet üstünlüğü yaratabilecek dayanaklarını, üstün/zayıf yanlarını ve fırsat/tehditlerinin tespit edilmesi ve bu tespitlere yönelik olarak uzun dönemli rekabet stratejilerinin geliştirilmesidir. Bu anlamda Türk su ürünleri sektörünün sahip olduğu rekabet gücünün tespiti edilmesi için sektörlerin uluslararası rekabet gücünü belirleyen altı faktör (Faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma yapısı, stratejisi ve rekabet, devlet ve şans) dikkate alınmış ve Türkiye'nin bu 6 faktör çerçevesinde sahip olduğu potansiyel değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu altı faktör esas alınarak kullanılacak olan Elmas Modeli yöntemi ile Türk su ürünleri sektörünün uluslararası pazarlardaki rekabet avantajı değerlendirilecektir.

Türk su ürünleri sektörünün rekabet gücünü araştırmaya yönelik yapılan bu çalışmada sektöre ve iş dünyasına önemli katkılar sunulmaya çalışılacaktır. Özellikle sektörün avantajlı ve dezavantajlı durumları değerlendirilecek ve sektörün uluslararası pazarlarda sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olabilmesi için sektör içinde yapılması gereken faaliyet ve desteklere yönelik vurgular yapılacaktır.

3.2 Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın amacına ulaşabilmesi için, veri toplama yöntemi olarak ikincil veri toplama yöntemi kullanılmıştır.

Sektörün rekabet analizini yapabilmek amacıyla, Elmas Modeli'nin temel ve alt bileşenleri ışığında, araştırmaya kaynak oluşturması açısından ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, araştırma merkezlerinin ve derneklerin su ürünleri sektörü ile ilgili olarak yayınlanmış tüm sektörel raporları, sunumları, internet sitelerinde yayınlanan sektörel bilgiler ve haberler ile su ürünleri sektörü ile ilgili olan tez ve makaleler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Sektörün dünya ekonomisindeki yerinin araştırılması ve küresel verilerin elde edilmesi sürecinde Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşlarından biri olan ve dünyadaki gıda ve tarımla ilgili çalışmaları yürüten Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından su ürünleri sektörü ile ilgili olarak yayınlanan raporları ile yine bu kurumun küresel istatistiki verileri yayınladığı FAOSTAT veritabanı kullanılmıştır. Ayrıca küresel ticaretle ilgili istatistiki veriler ise Birleşmiş Milletler Mal Ticareti İstatistikleri (UN-Comtrade) ve Uluslararası Ticaret Merkezi Ticaret İstatistikleri (ICT - Trademap) veri tabanlarından derlenmiştir.

Sektörün Türkiye boyutunda incelenmesi anlamında ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İktisadi Kalkınma Vakfı ve Türkiye'nin çeşitli illerinde yer alan Su Ürünleri Araştırma Merkezleri tarafından yayınlanan raporlar ve veriler kullanılmıştır. Ayrıca istatistiki veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu ve T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan veri tabanlarından derlenmiştir.

3.3 Sektörün Elmas Modeli ile Analizi

Türkiye su ürünleri sektörünün uluslararası rekabet gücü ikinci bölümde tanımlanan ve aşağıda detayları verilen göstergeler yardımıyla yapılmıştır:

Faktör Koşulları: Araştırmanın ilk ayağında faktör koşulları çerçevesinde Türkiye'nin sahip olduğu doğal ve sektörel altyapı kaynaklarının potansiyeli değerlendirilmiş ve mevcut durum analizleri yapılmıştır.

Talep Koşulları: Araştırmanın ikinci kısmında sektörel talep koşulları çerçevesinde, sektörün tüketim yapısı, iç ve dış piyasa talebi ve küresel ticarete Türkiye'nin konumu ile ilgili veriler değerlendirilmiştir.

Firma yapısı, stratejisi ve rekabet: Bu kapsamda, Türkiye'de su ürünleri sektöründe yer alan işletmelerin genel yapısı ve rekabet güçlerine önemli katkı sağlayan destek mekanizmaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca yine işletmelerin rekabet gücünün artırılmasında önemli ölçüde görev üstlenen örgütsel yapılar da ele alınmıştır.

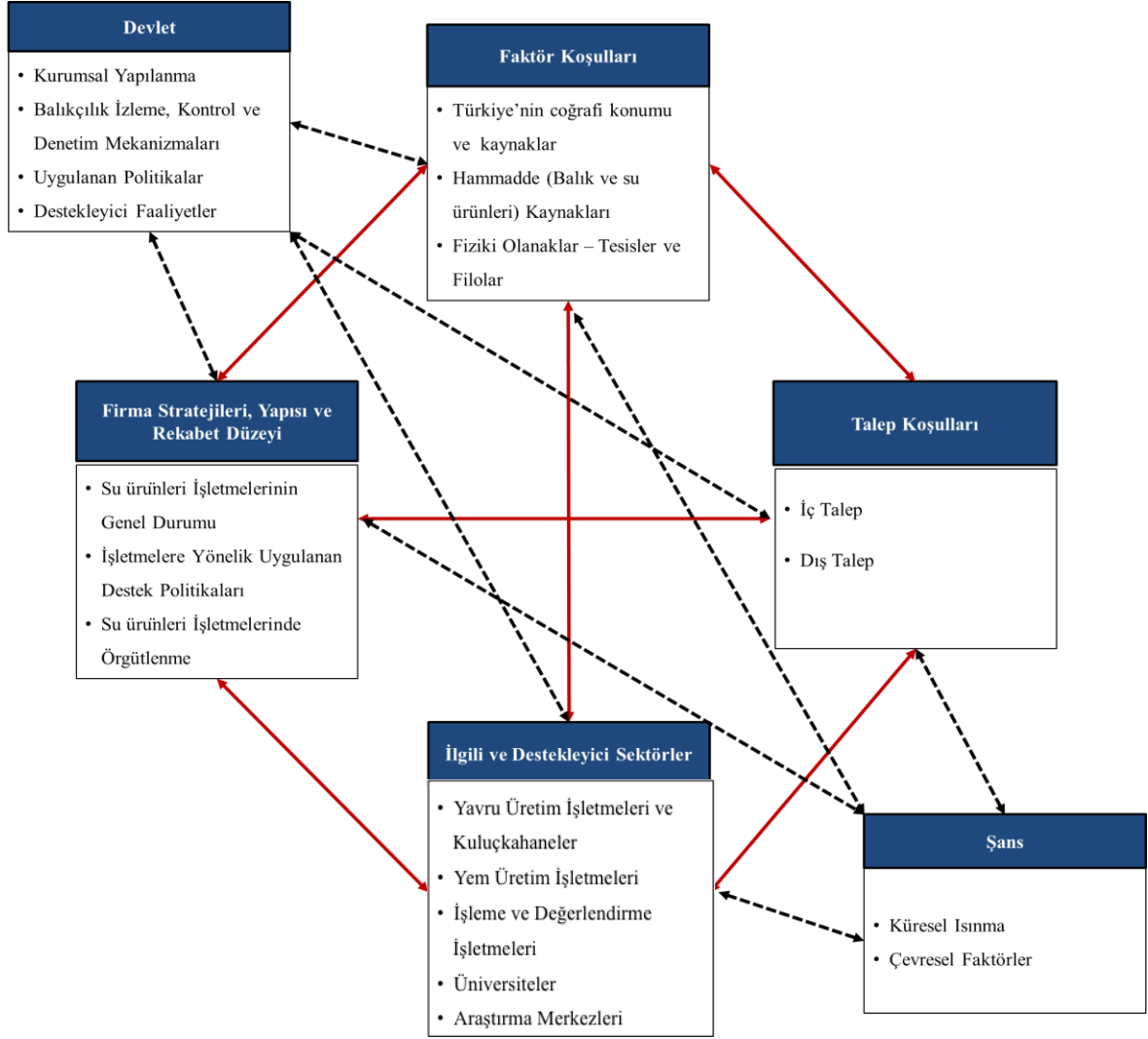
İlgili ve destekleyici endüstriler: Türkiye'de su ürünleri ilgili sektörler kapsamında yem üretim işletmeleri, yavru üretim işletmeleri ve kuluçkahaneleri ile işleme ve değerlendirme işletmeleri üzerinde durulmuş ve bu işletmelere yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir. Destekleyici kurumlar arasında da sektörün istihdam ve AR&GE kaynaklarının en önemli paydaşı konumunda olan üniversitelere ve araştırma merkezlerine yer verilmiştir.

Devlet: Bu bölümde sektörle ilgili olarak devlet içindeki kurumsal yapılanma, kontrol ve denetim mekanizmaları, uygulanan ulusal ve uluslararası mevzuatlar ve bu mevzuatlara uyum çerçevesinde yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Şans: Su ürünleri sektörü için önemli etkenlerin başında gelen, küresel ısınma kaynaklı iklimsel değişimler, ve çevresel faktörler değerlendirilmiştir.

Su Ürünleri için kurulan model Şekil 14'te şematize edilmiştir;

Şekil 14 : Türkiye Su Ürünleri Sektörü Elmas Modeli

Kaynak : Yazar tarafından Porter'ın Elmas Modeli baz alınarak hazırlanmıştır

3.3.1. Faktör Koşulları

Araştırmanın bu kısmında sektörün rekabetçi avantajı yakalayabilmesi açısından ilk dayanağı olan faktör koşulları üzerinde durularak, Türkiye'nin "*coğrafi konumu ve kaynakları, hammadde (balık ve su ürünleri) kaynakları, fiziki olanakları (tesisler ve filolar), ve işgücü kaynakları*"na yönelik mevcut durum analizi yapılmıştır.

3.3.1.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Kaynakları

Türkiye, coğrafi su kaynaklarına bakıldığında oldukça zengin su potansiyeline sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada konumunda olan Türkiye'nin 8.333 km'lik kıyı şeridi ve 177.714 km uzunluğunda nehirleri bulunmaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada konumunda olan Türkiye kıta sahanlığı içinde kalan denizlerle birlikte yaklaşık 26 milyon hektar kullanılabilir sularla kaplı alanına sahiptir. Bu rakam Türkiye'deki toplam tarım alanlarına yakındır. Söz konusu alanın yaklaşık % 95'ini denizler (24.607.200 ha), % 1,3'ünü baraj gölleri (342,377 ha), % 3,5'ini doğal göller (906,118 ha) ve yaklaşık % 0,1'ini de (15,500 ha) göletler oluşturmaktadır. Ayrıca yaklaşık 178,000 km uzunluğunda akarsu ağına ve yaklaşık 8,300 km uzunluğunda Avrupa'nın en uzun kıyı çizgisine sahiptir (SGD, 2014: 40). Türkiye'nin sahip olduğu su kaynakları ile ilgili sayısal bilgiler Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17: Türkiye'nin Su Kaynakları

	Sayı	Uzunluk(km)	Alan(km ²)
Doğal Göller	200	-	906.118
Yapay Göller	206	-	27.032
Baraj		-	342.377
Rezervuarlar	953	-	15.500
Akarsular	33	177.714	-
Kıyısal Bölgeler(Deniz)	4	8.333	24.607.200
Toplam Alan			25.871.195

Kaynak: TURKSTAT, 2008

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de su ürünleri sektöründe ilk dönemlerde üretim tamamen avcılık yoluyla yürütülmekteydi. 1970'li yıllarda su kaynakları ve nehirler üzerinde kurulan kara tesislerinde sazan ve alabalık üretimi ile başlayan su ürünleri yetiştiriciliği, 1980'li yılların ortalarından itibaren Ege ve Akdeniz' de çipura ve levrek balıklarının denizlere kurulan ağ kafeslerde üretilmeye başlanması ile de büyük bir gelişme göstermiştir.

Ağ kafeslerin 1990'lı yıllarda göl ve barajlarda kullanılmaya başlanması ve 2004 yılında yürürlüğe giren düzenlemeler ile su ürünleri üretimine uygun olan göl ve barajların su ürünleri üretiminde kullanılabilir alan olarak kazandırılmasıyla iç su yetiştiriciliğinde önemli gelişmeler yaşanmıştır (Kültür Balıkçılığı Sektör Raporu [KBSR], 2014: 8).

Türkiye'deki avcılık potansiyeli olan bölgeler Şekil 15'te gösterilmiştir. Deniz ürünleri avcılığı ile yapılan üretimde ilk sırayı % 51'lik oran ile Doğu Karadeniz Bölgesi alırken bu bölgeyi %21,7 ile Batı Karadeniz, %12 ile Marmara, %9,4 ile Ege ve %5,9 ile Akdeniz Bölgeleri izlemektedir.

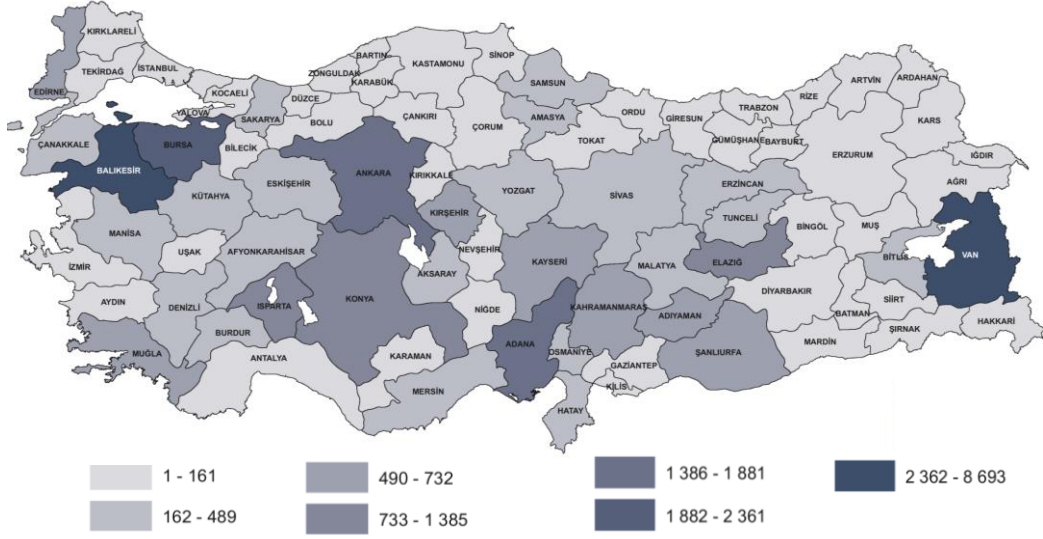
Şekil 15: Türkiye'de Su Ürünleri Avcılığı Yapılan Bölgeler

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni (2013), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15933>

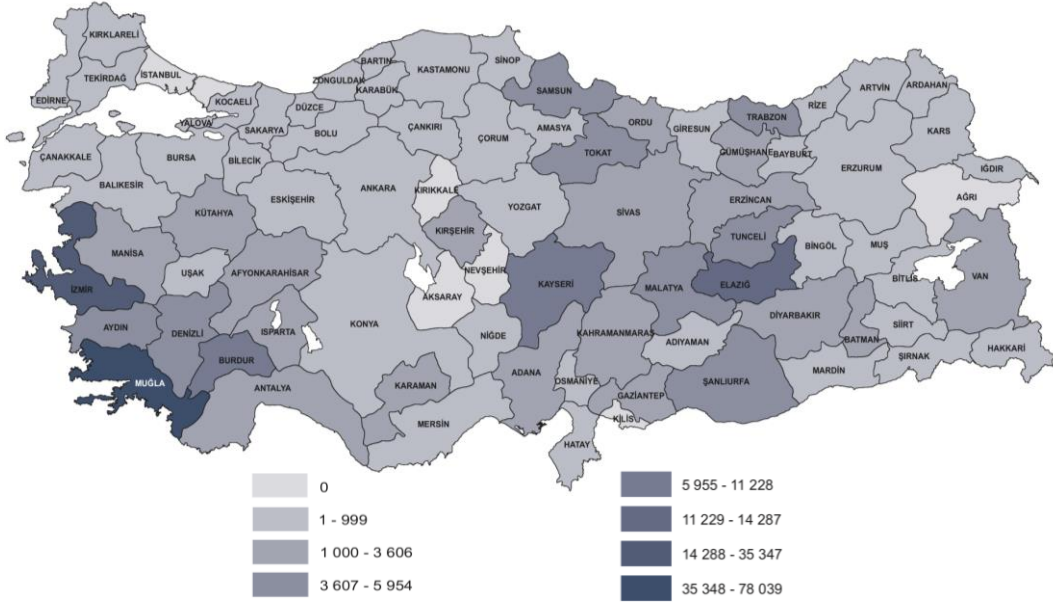
Avlanan tatlı su ürünlerine ilişkin veriler incelendiğinde ise, en çok tatlı su avcılığının Van ve Balıkesir'de yapıldığı görülmektedir. Bu illeri yine Bursa, Ankara, Konya, Adana, Isparta ve Elazığ takip etmektedir (Şekil 16). Yetiştiricilikte ise lider olan İzmir ve Muğla'yı takiben Burdur, Elazığ, Aydın, Denizli, Kayseri, Şanlıurfa, Trabzon, Samsun, Tokat, Malatya ve Tunceli' de de önemli ölçüde yetiştiricilik yapılmaktadır (Şekil 17).

Şekil 16: Türkiye’de Tatlı Su Avcılığı Yapılan Şehirler (2013)

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 10

Şekil 17: Türkiye’de Yetiştiricilik Yapılan Şehirler (2013)

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 10

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak, gölleri, barajları, akarsuları ve kaynak suları ile su ürünleri potansiyeli olarak avlanan tür çeşitliliği ve miktarı bakımından

bulunduğu coğrafi bölgede Şanslı bir ülkedir. Ancak dünyadaki genel duruma paralel olarak, bazı stoklarımızdaki tahribat nedeniyle su ürünleri avcılığımızda özellikle belli türlerde dŐuŐler veya dalgalı bir üretim değeri gözlenmiŐ, diğer taraftan da verilen desteklemelerle birlikte yetiştiricilik üretiminde önemli artışlar yaşanmıştır. Bu gelişmeler ışığında, balık stoklarının sürdürülebilirliğini temin etmek amacıyla avcılıkta etkin kaynak yönetiminin sağlanması, yetiştiricilik üretiminin ise, çevresel sürdürülebilirliği gözeten bir Şekilde artırılması ve çeşitlendirilmesi sektörel çalışmalarda temel öncelikler olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3.1.2. Hammadde Kaynakları

Türkiye deniz ve i suları, soğuk ve sıcak su balık çeşitlerinin avlanması ve yetiştirilmesi için uygun ekolojik özelliklere sahiptir (KR-8, 2001: 5). Türkiye'nin su ürünleri faunasına bakıldığında 127 tatlı su balığı ve 384 deniz balığı türü bulunmaktadır. Türkiye'nin tatlı sularında en yaygın olan balık türleri ise alabalıklar ve sazangiller familyasına ait olan Ak Balık (tatlı su kefali) ve üç ayrı türü ile Bıyıklı Balık türleridir. Bu iki tür neredeyse Türkiye'nin her bölgesinde bulunmaktadır. Bunların yanında sazangiller familyasına ait Sazan Balığı, apak Balığı, Tahta Balığı, Kadife Balığı, Kızıllanat, Kızılgöz gibi türler de bulunur. Yine birçok alabalık türü de Türkiye'de mevcuttur. Bunlardan Abant alası, Anadolu Alası gibi bazıları sadece Türkiye'de bulunmaktadır. Tatlı suların en yaygın yırtıcı balıkları ise yayın balığı, turna balığı, sudak balığı, yılan balığı ve tatlı su levreğidir. Türkiye'nin güneydoğusunda yayın balığının bir de Mezopotamya Yayını diye ikinci bir türü bulunmaktadır.

Kefal adını taşıyan ama aslında sazangiller familyasına mensup olan İnci Kefali sadece Van Gölünde bulunan bir yerli balık türüdür. Ticari açıdan tatlı su balıklarından en önemlileri sazan, gökkuŐađı alabalığı, ak balık ve yayın balığıdır. 1970li yıllarda gökkuŐađı alabalığının Kuzey Amerika'dan Türkiye'ye getirilmesi ve devlet tarafından üretimi desteklenmesinden sonra Türkiye'de büyük kapsamlı yetiŐtirilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin her yerinde alabalık yetiştiriciliğine rastlamak mümkündür. Ayrıca Yayın Balığı da havuzlarda üretilmeye başlanmıştır. Deniz balıklarından ticari açıdan en önemli balıklar ise hamsi, kefal, istavrit, Barbunya, sardalya, uskumru, mezigit, sargan, kalkan ve

çipura türleridir. Ayrıca Çipura Türkiye'nin Ege kıyılarında çok başarılı bir şekilde suni olarak da yetiştirilmektedir (Türkiye Faunası, (t.y.), http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye_faunası).

Türlerin bölgesel dağılımına bakıldığında ise Karadeniz' de 247, Marmara Denizi'nde 200, Ege Denizi'nde 300 ve Akdeniz' de 500 su ürünü türü bulunmaktadır. Ancak ekonomik olarak, değerlendirilen türlerin sayısı 100'ü geçmemektedir. Türkiye'de avcılıkla ve yetiştiricilikle elde edilen ve ekonomik değeri olan başlıca türler Tablo 18'de gösterilmiştir (İSO Gıda Sektörü Raporu, 2006: 49)

Tablo 18: Türkiye'de Ticari Değere Sahip Su Ürünleri Türler

Avlanan Deniz Balıkları	Avlanan Tatlı Su Ürünleri	Avlanan Diğer Deniz Ürünleri	Yetiştiricilik Üretimi	
			İç Su	Deniz
<ul style="list-style-type: none"> • Hamsi • Çaç • Sardalya • İstavrit (Karaça) • Mezgit • Palamut-Torik • İstavrit • Lüfer • Kefal • Bakalorya-Berlam 	<ul style="list-style-type: none"> • İnci Kefali • Sazan • Siraz • Levrek • Gümüş • Salyangoz • Kerevit 	<ul style="list-style-type: none"> • Beyaz kum midyesi • Deniz Salyangozu • Karides • Kalamerya • Akivades • Kara-Kıllı Midye 	<ul style="list-style-type: none"> • Alabalık • Aynalı Sazan 	<ul style="list-style-type: none"> • Alabalık • Çipura • Levrek • Midye

Kaynak : TÜİK ve TİM veri tabanlarından alınan bilgilerden derlenmiştir.

Türkiye'de hem avcılıktan hem yetiştiricilikten önemli derecede su ürünleri üretimi gerçekleştirilmektedir. Dünya geneline paralel olarak su ürünleri üretimi şekilleri incelendiğinde, deniz ve iç sulardan elde edilen avcılıkta dalgalanmalar görülürken, yetiştiricilikte hızlı bir artışın gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. 1998 istatistiklerine göre yetiştiriciliğin toplam üretimdeki payı %10 iken 2013 yılı istatistiklerinde bu oranın % 27,3'e çıktığı görülmektedir.

Tablo 19, 2003 ve 2013 yılları arasında deniz ve iç sularda avcılık ve yetiştiricilik yoluyla yapılan üretim miktarlarını ve toplam üretim miktarı içindeki oranlarını göstermektedir. 2013 yılında avcılıktan 373.031 ton, yetiştiricilikten 233.239 ton olmak üzere toplamda 606.425 ton üretim gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de su ürünleri üretimi 2007 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 19: Avcılık ve Yetiştiricilikle Sağlanan Su Ürünleri Üretim Miktarları (2003-2013)

Yıllar	Avcılık					Yetiştiricilik					Toplam Üretim (Ton)
	Deniz	%	İç su	%	Toplam	Deniz	%	İç su	%	Toplam	
2003	463.074	78,8	44.698	7,6	507.772	39.726	6,8	40.217	6,8	79.943	587.715
2004	504.897	78,3	45.585	7,1	550.482	49.895	7,7	44.115	6,8	94.010	644.492
2005	380.381	69,8	46.115	8,5	426.496	69.673	12,8	48.604	8,9	118.277	544.773
2006	488.966	73,9	44.082	6,7	533.048	72.249	10,9	56.694	8,6	128.943	661.991
2007	589.129	76,3	43.321	5,6	632.450	80.840	10,5	59.033	7,6	139.873	772.323
2008	453.113	70,1	41.011	6,3	494.124	85.629	13,2	66.557	10,3	152.186	646.310
2009	425.046	68,2	39.187	6,3	464.233	76.248	12,2	82.481	13,2	158.157	622.962
2010	445.680	68,2	40.259	6,2	485.939	78.568	12	88.573	13,6	167.141	653.080
2011	477.658	67,9	37.097	5,3	514.755	100.446	14,3	88.344	12,6	188.790	703.450
2012	396.322	61,5	36.120	5,6	432.442	111.557	17,3	100.853	15,6	212.410	644.852
2013	338.957	55,9	34.074	5,6	373.031	123.019	20,3	110.375	18,2	233.394	607.515

Kaynak: BSGM, Su Ürünleri İstatistikleri (2015), <http://tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>

Üretimimizin önemli kısmı avcılıktan karşılanmaktadır. Ancak Türkiye’deki yüksek av gücüne rağmen denizler ve iç su kaynaklarından elde edilen su ürünleri üretimi artmamakta ve dolayısıyla avcılık yoluyla elde edilen su ürünlerinin üretim rakamlarının artık üst sınırdaki olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de de yetiştiricilik yıllar itibariyle büyüyen ve bu anlamda desteklenmesi gereken önemli bir sektör konumuna gelmiştir.

Üretimimizin önemli kısmı avcılıktan karşılanmaktadır. Ancak Türkiye'deki yüksek av gücüne rağmen denizler ve iç su kaynaklarından elde edilen su ürünleri üretimi artmamakta ve dolayısıyla avcılık yoluyla elde edilen su ürünlerinin üretim rakamlarının artık üst sınırdaki olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de de yetiştiricilik yıllar itibariyle büyüyen ve bu anlamda desteklenmesi gereken önemli bir sektör konumuna gelmiştir.

Avcılıktan elde edilen yıllık üretim miktarları, 2003-2013 yılları arasında yaklaşık 426-632 bin ton arasında değişim göstermiş, toplam üretim içindeki payı ise % 86,3'ten % 61,5'e gerilemiştir. Avcılıkta üretimin önemli bir kısmı denizlerden sağlanmakta olup başlıca tür olan hamsi balığı üretimindeki düşüşe bağlı olarak avcılıktan sağlanan üretimde de son yıllarda düşüşler görülmüştür. 2013 yılı verilerine göre denizden avcılık yoluyla sağlanan 338.957 ton ürünün önemli kısmını (% 87) 295.168 tonla deniz balıkları oluştururken % 13'lük kısmını (43.879 ton) ise kabuklu ve yumuşakçalar oluşturmaktadır (TUİK, 2013). Tablo 20, ticari bakımdan önemli olan ve avcılıktan elde edilen deniz balıkları ve diğer deniz ürünleri türlerinin yıllara göre üretim miktarlarını göstermektedir.

Deniz balıkları türlere göre incelendiğinde, Hamsi Balığı 179.615 ton ile en yüksek avlanan balık olarak görülmektedir. Bu, ülkemizdeki avlanan deniz balıklarının %61,9'ünü karşılamaktadır. hamsi balığından sonra, %8,1 ile sardalya, %7,4 ile istavrit (kraça) ve daha sonra palamut-torik, çaça balığı, mezgit, istavrit (karagöz) ve lüfer gelmektedir. Diğer tüm deniz balıklarının toplam içindeki payı sadece %8,7'dir. Diğer deniz ürünlerinin türlere göre dağılımları incelendiğinde, en yüksek avlanan %63,9 ile beyaz kum midyesidir. Bunu takibe, sırayla %19,7 ile deniz salyangozu, %3,7 ile pembe karides (çimçim), %3,1 ile kırmızı karides, %2,8 ile mürekkep balığı, %2 ile kara midye, %1,1 ile kalamerya izlemektedir. Geriye kalan kısmın toplam diğer deniz ürünleri içindeki payı %3,6'dır (TUİK, 2013).

Deniz balıkları ve diğer deniz ürünleri beraber düşünüldüğünde 2013 yılında en çok avlanan ilk 10 tür incelendiğinde üretimin yaklaşık yarısını karşılayan (179.615 ton) hamsinin ardından, beyaz kum midyesi (28.030 ton), sardalya (23.919 ton), istavrit (21.818 ton) ve palamut-torik (13.158 ton) türleri gelmektedir.

Tablo 20: Deniz Avcılığında En Çok Yakalanan 10 Tür (2009-2013)

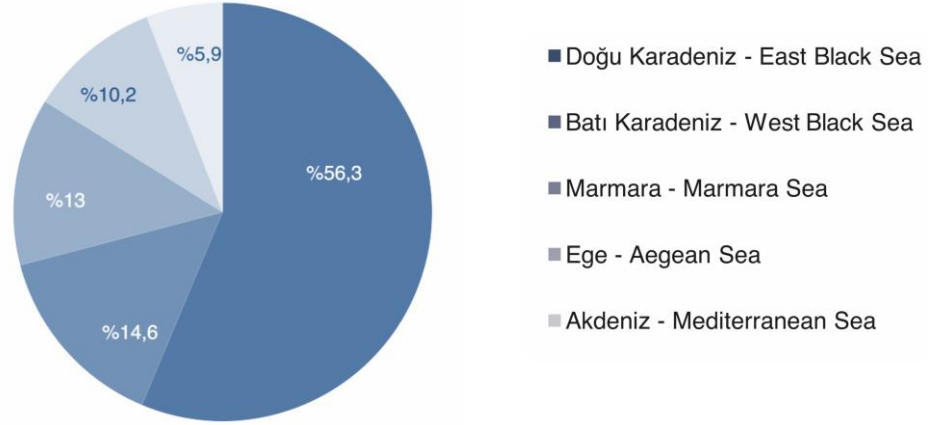
Türler	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam Avg. Oran (2013) (%)
Hamsi	204.699	229.023	228.491	163.982	179.615	49,9
İstavrit (Kraça)	20.373	14.392	18.073	24.625	21.818	6,0
İstavrit (Karagöz)	7.895	6.055	6.937	6.321	6.606	1,8
Lüfer	5.999	4.744	3.122	7.389	5.225	1,4
Sardalya	30.091	27.639	34.709	28.248	23.919	6,6
Kefal	2.987	3.119	2.514	4.010	2.505	0,7
Mezgit	11.146	13.558	9.455	7.367	9.397	2,6
Palamut	7.036	9.401	10.019	35 764	13.158	3,7
Çaça	53.385	57.023	87.141	12 092	9.764	2,7
Bakalorya- Berlam	1.557	1.256	921	892	676	0,2
Beyaz Kum Midyesi	24.574	26.931	30.176	61.225	28.030	7,8
Deniz Salyangozu	6.085	8.437	6.534	9.596	58.654	16,3

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden derlenmiştir.

Bölgelere göre incelendiğinde ise, hamsi avcılığının yoğun olarak yapıldığı Doğu Karadeniz Bölgesi, 2013 yılında Türkiye deniz balıkları avcılığı üretiminin % 56,3'ünü (165.295 ton) sağlamıştır. Onu takip eden bölgeler ise 43.094 tonla Batı Karadeniz, 38.372 tonla Marmara, 30.107 tonla Ege ve 17.415 tonla Akdeniz bölgeleri olmuştur. 2013 yılı itibariyle, avlanan deniz balıklarının bölgelere göre dağılımları Şekil 18' de gösterilmiştir.

İç sulardan avcılık yoluyla sağlanan yıllık üretim ise son 10 yılda çok fazla değişim göstermemiş olup 34-46 bin ton arasında değişim göstermiştir. 2013 yılında iç su avcılığında 44.698 ton ürün elde edilmiştir. İç sularda en fazla avlanan türler % 27 ile Sazan, %24,7 ile inci kefali ve gümüş balığı'dır. Bu ürünleri sırasıyla salyangoz, kefal, yayın ve siraz balığı izlemektedir. Diğer tüm tatlı su ürünlerinin toplam içindeki payı %17,9' dur. (TÜİK, 2003-2014).

Şekil 18: Avlanan Deniz Balıklarının Bölgelerine Göre Dağılımı (2013)

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 11

Türkiye’de yetiştiricilikten sağlanan üretim incelendiğinde ise, Türkiye sahip olduğu önemli yetiştiricilik kaynakları ile, çeşitli üretim teknikleri kullanılarak, tatlı su veya tuzlu sularda çok çeşitli su canlılarının yetiştiriciliği yapıldığı önemli bir potansiyel taşımaktadır. FAO verilerine göre, Türkiye, dünyada su ürünleri yetiştiriciliğinde en hızlı büyüyen üçüncü, Avrupa’da ise birinci ülke konumundadır (Coşkun ve diğerleri, 2014: 18-20).

İlk kez 1970’lerde ticari amaçlı gökkuşaağı alabalığı yetiştiriciliğine başlanmıştır. sektörün geliştirilmesine yönelik olarak aktarılan kaynaklarla 2001 yılında 67.244 ton olarak gerçekleşen Türkiye su ürünleri yetiştiriciliği üretimi 2003 yılından itibaren sofralık su ürünleri üretimine, 2005 yılından itibaren de sofralığın yanı sıra yavru balık üretimine de finansal destek verilmesi ile daha da ivme kazanarak 2013 yılında 233.394 ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 21). 2013 yılında yetiştiricilik üretiminin miktar olarak % 47’si iç sularda % 53’ ü denizlerde gerçekleştirilmiştir. Yetiştirilen en önemli türler, 2011 yılı verilerine göre toplam üretimdeki % 53’ lük payla gökkuşaağı alabalığı (iç su), % 25 ile levrek ve % 17 ile çipura türleridir.

Tablo 21: Yıllara Göre Yetiştiricilik Yoluyla Elde Edilen Türlerin Üretim Miktarları, (2003-2013)

Yıllar	Sazan	Alabalık (İç su)	Alabalık (Deniz)	Çipura	Levrek	Midye	Diğer
2003	543	39.674	1.194	16.735	20.982	815	-
2004	683	43.432	1.650	20.435	26.297	1.513	-
2005	571	48.033	1.249	27.634	37.290	1.500	2.000
2006	668	56.026	1.633	28.463	38.408	1.545	2.200
2007	600	58.433	2.740	33.500	41.900	1.100	1.600
2008	629	65.928	2.721	31.670	49.270	196	1.772
2009	591	75.657	5.229	28.362	46.554	89	2.247
2010	403	78.165	7.079	28.157	50.796	340	2.201
2011	207	100.239	7.697	32.187	47.013	5	1.442
2012	222	11.335	3.234	30.743	65.512	-	1.364
2013	145	122.873	5.186	35.701	67.912	-	1.575

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2003 yılında 39.674 ton olarak kaydedilen gökkuşuğu alabalığının iç sulardaki üretimi % 272 oranında artarak 2013 yılında 122.873 tona yükselirken, 2003 yılında 16.735 ton olan çipura 2 katından fazla artarak 2013 yılında 35.701 tona, 2003 yılında 20.982 ton olan levrek 3 katından fazla artarak 2013 yılında 67.912 tona ulaşmıştır.

Su ürünleri yetiştiriciliğinde çirupa, levrek ve alabalık önemli rol oynamakla birlikte bazı yeni türlerin yetiştiriciliğine de başlanmıştır. Bunlar içinde karagöz, sinarit, fangri, mercan, çinekop türleri ekonomik anlamda büyük üretim rakamları göstermese de, yetiştiricilikteki önemleri giderek artmaktadır. Ayrıca kalkan ve mersin balığı yetiştiriciliği konusunda da birçok araştırma sonucuna paralel olarak önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. sargoz, sarıkuyruk, orfoz, lagos v.b. diğer balık türleri için de araştırmalar devam etmektedir (Coşkun ve diğerleri, 2014: 22-23).

Yetiştiricilik üretiminin illere dağılımı incelendiğinde, Muğla toplam yetiştiricilik üretiminin % 33'ünü karşılamaktadır. Muğla'yı takiben % 15 ile İzmir, % 6 ile Elazığ ve

%4 ile Kayseri takip etmektedir. Türkiye’deki yetiştiricilik üretimindeki ilk 10 şehir ve üretim miktarları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22: Yetiştiricilik Üretimi Gerçekleştiren İlk 10 Şehir ve Üretim Miktarları (2013)

Şehir	Miktar (ton)	Balık Türleri				
		Çipura	Levrek	Alabalık (iç su)	Alabalık (deniz)	Diğer
Muğla	78.037	20000	43500	13.900	-	638
İzmir	35.346	14.702	19.345	-	-	907
Burdur	9.724	-	-	9.724	-	-
Kayseri	11.227	-	-	11.227	-	-
Trabzon	5.954	-	994	1.287	3.672	-
Elazığ	14.286	-	-	14.286	-	-
Samsun	3.687	-	851,2	2.041	795,3	-
Tokat	3.714	-	-	3.714	-	-
Malatya	4.350	-	-	4.350	-	-
Şanlıurfa	4.297	-	-	4.297	-	-

Kaynak : TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 24-26

Yetiştiricilikte ilk sırada bulunan Muğla’nın üretiminin % 55 ‘ini Levrek, %25’ini Çipura, % 17’sini Alabalık (iç su) oluşturmaktadır. Yine yetiştiricilikte en önemli ikinci şehir olan İzmir’in üretimi çipura ve levrek arasında bölünmüştür. Türkiye’nin üretiminde lider olduğu alabalıkta ise en çok üretim sırasıyla Elazığ, Muğla, Kayseri ve Burdur illerinde yapılmaktadır. Burdur, Kayseri, Elazığ, Tokat, Malatya ve Şanlıurfa illeri sadece Alabalık üretimi gerçekleştiren illerdir.

3.3.1.3. Fiziki Olanaklar – Tesisler ve Filolar

Su ürünleri üretiminin büyük bölümü denizlerde yapılan ticari balıkçılıktan elde edilmektedir. 2013 yılı itibariyle 16.437’i deniz, 3.232 ’i iç su olmak üzere balıkçılık filomuzda toplam 19.669 tane ruhsatlı balıkçı gemisi bulunmaktadır. Balıkçılık filusunda

etkin avcılık yapan grup, gırgır ve trol balıkçılarıdır. Toplam üretimin %85'i bu grup tarafından gerçekleştirilmektedir Bu gemilerin sayısal olarak büyük çoğunluğunu (% 91) 0-11,9 m boy grubundaki ağ-paragat avcılığı yapan balıkçı tekneleri (18.398 adet) oluşturmaktadır. Geri kalan % 9'u ise gırgır ve trol balıkçılığı yapan teknelerdir (TÜİK, 2013). Balıkçı gemilerinin hem nitelikleri hem de bölgelere göre dağılımları Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23: Balıkçı Gemilerinin Niteliklerinin Bölgelere Göre Dağılımları (2013)

BÖLGELER	Balıkçı Gemilerinin Nitelikleri							TOPLAM
	Trol Gemisi	Gırgır Gemisi	Taşıyıcı Gemi	Uzatma Ağları	Algarna ve Dreçler	Paraketa ve Oltalar	Diğer	
Marmara	135	128	30	1281	131	660	127	2492
Ege	53	69	46	3175	9	1001	156	4509
Akdeniz	202	60	8	868	7	697	5	1847
Batı Karadeniz	230	93	9	1134	30	581	36	2113
Doğu Karadeniz	121	104	80	1857	120	482	2	2766
TOPLAM	741	454	173	8315	297	3421	326	13727

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 35

Su ürünleri sektöründe faaliyet gösteren tesisler ülke genelinde genellikle denize kıyısı olan yerlerde yoğunluk göstermektedirler. Balıkçı gemilerinin bölgelere dağılımları incelendiğinde, en çok Ege bölgesinde balıkçı gemilerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgede yine diğer bölgelerde olduğu gibi ağ-paragat avcılığı yapan balıkçı tekneleri tüm balıkçı gemilerinin yaklaşık % 38'ini oluşturmaktadır.

Su ürünleri işleme ve değerlendirme tesisleri, su ürünlerinin hammaddeden başlayarak, sınıflandırma, işleme, değerlendirme, tüketime veya pazarlamaya elverişli hale getirme işlemlerinin yapıldığı, satış yerlerine gönderilmek veya ihraç edilmek üzere depolandığı (fabrika gemileri dahil) tesisler ile bu tesislerin tamamlayıcı ünitelerini ihtiva eden yerler olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin 2013 yılı itibari ile deniz ve iç sular dahil toplam 2365 adet toplam 472.128 ton/yıl kapasiteli tesis yetiştiricilik faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu tesislerin kapasite kullanım oranı ise %49,4 ile çok düşük bir miktarda kalmaktadır. 2013 yılı sonu tesislerin faaliyet gruplarına ve illere göre dağılımı incelendiğinde Muğla ili, su ürünleri üretimi yapan resmi kayıtlı işletme sayısı ve istihdam düzeyi bakımından ilk sıradadır. İşyeri sayısına göre yapılan sıralamada Muğla ilini İzmir, Antalya, Elazığ, Samsun, Trabzon illeri takip etmektedir. İstihdam düzeyine göre yapılan sıralamada ise Muğla ilini İzmir, Elazığ ve Antalya illeri takip etmektedir. 2013 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü tarafından işletme kapasitelerine yönelik olarak hazırlanan çalışmada ortaya çıkan veriler Tablo 24'te gösterilmiştir.

Denizlerde faaliyet gösteren balık çiftlikleri iç sularda bulunan balık çiftliklerinin yaklaşık 1/5'ni teşkil etmekle beraber, proje kapasitesine bakıldığında çok fazla bir fark olmadığı görülmektedir. İşletmelerin ölçeklerine bakıldığında, denizlerde bulunan işletmelerin sayıca % 88'inin 1-1000 ton/yıl su ürünü üreten işletmeler olduğu görülmektedir. Bu işletmelerin toplam proje kapasiteleri dikkate alındığında ise, toplam üretimin % 51'ini karşılamaktadır. 1.000 ton/yıl üzeri kapasiteye sahip işletmelerin toplam üretim içindeki payı ise %48'dir.

İç sularda ise, sayıca işletmelerin % 86'sı 1-250 tonun arasında balık üretmektedir. Aynı şekilde geriye kalan işletmelerin % 14'ü 251-2500 ton /yıl arasında bir ölçeğe sahip bulunmaktadır. İç su işletmelerinin toplam proje kapasitelerine bakıldığında ise, 1-500 ton kapasiteli işletmelerin tüm üretimin % 42'sini, 501-1000 ton kapasiteli işletmelerin tüm üretimin %56'sını, geri kalan %2'nin ise 2000 tondan büyük kapasiteli 2 işletme tarafından karşılandığı görülmektedir.

İç sularda işletme sayısı olarak Karadeniz, Doğu Anadolu ve Ege Bölgesi'nin ağırlık kazandığı, kapasiteye göre değerlendirildiğinde ise Doğu Anadolu Bölgesi birinci sırada yer almakta ve bunu İç Anadolu Bölgesi takip etmektedir (Coşkun ve diğerleri, 2014: 19).

Tablo 24: Su Ürünleri İşletmelerinin Kapasitelerine Göre Dağılımları (2013)

İşletmelerin Üretim Kapasite Aralığı (ton)	İşletme Sayısı	Oranı (%)	İşletmelerin Toplam Proje Kapasitesi (ton/yıl)	Oranı (%)
İç su İşletmeleri				
1-250	1552	86,7	54.419	24,2
251-500	94	5,3	39.968	17,7
501-1000	143	8,0	125.917	55,9
1001-2000	0	0,0	0	0,0
2001>	2	0,001	5.000	2,2
Toplam	1791	100	225.304	100
Deniz İşletmeleri				
1-250	192	51,6	10.841	6,1
251-500	68	18,3	22.737	12,7
501-1000	67	18,0	57.462	32,0
1001-2000	35	9,4	59.740	33,3
2001>	10	2,7	28.550	15,9
Toplam	372	100	179.330	100
İç su+Deniz İşletmeleri				
1-250	1744	80,7	65.260	16,1
251-500	162	7,5	62.705	15,5
501-1000	210	9,7	183.379	45,3
1001-2000	35	1,6	59.740	14,8
2001>	12	0,5	33.550	8,3
TOPLAM	2163	100	404.634	100

Kaynak: BSGM, Su Ürünleri İstatistikleri (2015), <http://tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>

Tüm tesisler dikkate alındığında ortalama kapasite 186,7 ton/yıldır. Deniz işletmelerinin ortalama proje kapasitesi daha yüksek olup 482 ton/yıl, iç su işletmelerinin ise 125,8 ton/yıldır. 2002-2012 yılları arasındaki tesis sayısı ve kapasiteleri dikkate alındığında iç su yetiştiricilik tesisi sayısında 2002 yılına göre % 76 artış sağlanmasına paralel olarak kapasitelerde yaklaşık 9 kat artış sağlanmıştır. Özellikle kapasitedeki önemli artışın kapalı rezervuarlardaki alabalık üretiminin artmasından kaynaklandığı söylenebilir. Deniz yetiştiricilik tesisleri ise 2002 yılına göre sayı olarak % 53, kapasite olarak yaklaşık

6 kat artış göstermiştir. Söz konusu artışların denizlerde kıyı ötesi (off shore) kafes sistemlerinde yüksek miktarlarda üretim yapılabilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (İzmir Su Ürünleri Sektöre Stratejisi Raporu [İSSR], 2013: 35).

3.3.1.4. İstihdam

Kırsal alanlardaki istihdam açısından önemli bir sektör olarak görülen su ürünleri sektörünün sadece yetiştiricilik kapsamında ise 25 bin kişiye, tüm sektör içinde 33.455 bin kişiye, dolaylı olarak da 250 binden fazla kişiye, istihdam sağladığı bilinmektedir (İSUB Su ürünleri Raporu [İSUB], 2014: 6). Ticari olarak balıkçılıkla uğraşan 142.097 gerçek kişi ruhsatına sahip balıkçı bulunmaktadır. Bunların 138.053'ü deniz, 4.044'ü iç sularda avcılık yapmaktadır. Amatör balıkçı sayısı ise 63.112 olarak rapor edilmiştir (TÜİK, 2013)

2013 yılı verilerine göre istihdamın %82'sini balıkçılar ve tayfalar oluşturmaktadır. Sektörde 11078 kayıtlı balıkçının bulunurken, 16.498 kişi de ücretli veya pay karşılığında tayfa olarak çalışmaktadır. Kalan % 18 oranındaki istihdam ise ücretli/ücretsiz çalışan ortaklara, hane halkı fertlerinden oluşmaktadır (Tablo 25-26).

Bölgelere göre istihdam sayıları incelendiğinde en çok istihdamın Doğu Karadeniz ve Ege bölgelerinde yapıldığı görülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ücretli ve pay karşılığı çalışan tayfa sayısı ise tüm istihdamın %52'sini oluşturmaktadır. Türkiye genelinde de çalıştırılan tayfa sayısı istihdamın önemli bir bölümünü karşılamaktadır (Tablo 25).

Sektör önemli ölçüde istihdam alanı yaratmış olsa da halen daha istihdam konusunda önemli sıkıntılar yaşamaktadır. Özellikle sektörün nitelikli teknik eleman ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Bu anlamda sektörün nitelikli eleman ihtiyacını karşılayan üniversitelerde de ciddi sıkıntılar yaşanmakta, açılan ilgili bölümlere olan talep giderek azalmaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi "İlgili ve Destekleyici Sektörler" başlığı altında verilmektedir. Diğer yandan mevcut durumda üniversitelerin ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerin de mezun olmadan sektörü tanınması, bilgi ve beceri düzeylerinin sektörün ihtiyacı doğrultusunda artırılması amacıyla lisans eğitimleri kapsamında verilen

teorik derslere ek olarak zorunlu staj programlarının koyulması gerekliliği sektör uzmanları tarafından vurgulanmaktadır.

Tablo 25: Deniz Ürünleri Bölgelerine Göre Balıkçılıkta Çalışanların Sayısı (2013)

	Doğu Karadeniz	Batı Karadeniz	Marmara	Ege	Akdeniz	Toplam
Balıkçının kendisi	2285	1645	1922	3575	1651	11078
Ücretsiz çalışan ortaklar	530	374	474	388	110	1876
Ücretsiz çalışan hane halkı fertleri	864	434	602	1081	398	3379
Ücretli Tayfa	2313	2475	1313	648	1411	8160
Pay karşılığı çalışan tayfa	1843	1746	2562	1715	472	8338
Ücretli çalışan ortak ve hane halkı fertleri	48	235	58	96	4	441
Diğer	70	83	18	6	6	183
TOPLAM	7953	6992	6949	7509	4052	33455

Kaynak : TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 40

Tablo 26 : Kullanım Şekline Göre Balıkçılıkta Çalışanların Sayısı (2013)

	Trol Gemisi	Gırgır Gemisi	Taşıyıcı Gemi	Uzatma Ağları	Algarna ve Dreçler	Paraketa ve Orlatar	Diğer	Toplam
Balıkçının kendisi	599	388	46	6901	244	2643	257	11078
Ücretsiz çalışan ortaklar	191	389	24	1080	28	148	16	1876
Ücretsiz çalışan hane halkı fertleri	216	188	13	2279	95	505	83	3379
Ücretli Tayfa	1608	4633	105	1516	113	116	69	8160
Pay karşılığı çalışan tayfa	1322	3018	85	3239	284	291	99	8338
Ücretli çalışan ortak ve hane halkı fertleri	170	157	2	99	7	6	-	441
Diğer	33	141	1	8	-	-	-	183
TOPLAM	4139	8914	276	15122	771	3709	524	33455

Kaynak : TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 40

Bu anlamda, Onuncu Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Su Ürünleri Özel İhtisas Raporu çerçevesinde, AB'nin su ürünleri yetiştiriciliği konusunda 2030 yılına kadar olan süreçte yeni hedefler ortaya koyduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda, yetiştiricilik sektöründe yıllık ortalama %3,1 büyüme oranı ile 150.000 kişiye doğrudan istihdam hedeflenmektedir. Bu hedef, yetiştiricilik sektörünün ihracat bakımından önemli pazarının AB olması nedeniyle değerlendirilmeli, Türkiye'nin de pazardaki rekabet edebilirliği kaybetmemesi için sektörün ihtiyacı olan nitelikli teknik personeller bir an önce yetiştirilmeli ve istihdam edilmelidir.

3.3.2. Talep Koşulları

Bu bölümde sektörün talep koşulları üzerinde durulacaktır. Rekabet gücünün önemli bir tanımlayıcısı olan talep koşulları, Porter'ın modelinde bir ülkenin iç piyasasındaki talep temel alınsa da Türkiye'de su ürünleri sektörünün ana talep kaynağını tüketim alışkanlıklarından dolayı yurtdışı talep oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye su ürünlerinin rekabet gücünü destekleyen talep gerçek anlamda dış kaynaklı taleptir. Dolayısıyla talep koşulları faktörü altında hem iç talep hem dış talep değerlendirilecektir. Ayrıca talep koşulları ile ilgili olarak su ürünlerinin tüketim şekilleri ve pazarlama yapısı üzerinde de durulacaktır.

3.3.2.1. İç Talep

Küreselleşmenin etkisi altında sanayileşmenin hız kazandığı ve buna paralel olarak da şehirleşme düzeyinin arttığı Türkiye'de kentsel yaşamı benimseyen nüfus arttıkça gelir düzeyi, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları değişim göstermeye başlamıştır. Kentleşmeyle beraber sosyo-ekonomik gelişmelerin sonucu olan gelir ve tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle beraber su ürünleri tüketim düzeyi de artmaktadır. Ancak bu artış bugün hala istenilen seviyede değildir.

Su ürünlerinin büyük bir bölümü avcılık ve yetiştiricilik faaliyetlerine ve gelişmişlik düzeylerine paralel olarak iç kısımlardaki büyük şehirlerde tüketilmektedir. Karadeniz gibi üretimin yüksek olduğu kıyı bölgelerinde su ürünleri tüketim alışkanlığı

yüksek olmasına karşın, iç bölgelerde üretim miktarına bağlı olarak tüketim alışkanlığı düşük ve genellikle taze tüketime yöneliktir. İşlenmiş ürünlerin tüketimi ise giderek artmakla beraber henüz istenen düzeyde değildir.

Kıyı bölgelerinde avlama sezonunda büyük miktarlarda avlanan ve fiyatı uygun olan hamsi, istavrit ve sardalya gibi türler, iç bölgelerde ise genellikle iç su balıkları ile Karadeniz Bölgesi'nden gelen hamsi ve son yıllarda ithal edilen donmuş uskumru tüketilmektedir. Trabzon ilinde yaşayan insanların balık tüketim miktarları ve tüketim şekilleriyle, tüketime etki eden faktörlerin ortaya konulmasını sağlamak amacıyla yapılan bir araştırmada balık tercihleri incelendiğinde doğal balıklar içerisinde ilk üç tercihlerinin sırasıyla hamsi, mezigit ve istavrit, kültür balıkları içerisinde ilk üç tercihlerinin sırasıyla alabalık, levrek ve çipura olduğu sonucu elde edilmiştir (Balçık ve diğerleri: 2014, 12). Kalkan, çipura, levrek gibi balıklar ile kabuklu ve yumuşakçalardan oluşan pahalı türler ise gelir düzeyi yüksek olan kesimler yada turizm sektörü tarafından tüketilmektedir.

Hamsi, istavrit gibi büyük miktarda avlanan türler av sezonunda bol olup av sezonu dışında zor bulunmaktadır. Bu noktada yetiştiriciliği yapılan ürünlerin önemi artmakla birlikte yetiştiricilik ürünlerinin üretim koşullarındaki sıkıntılar ve dağıtım kanallarının sınırlı olması ürünlerin tüketicilerle buluşmasını önemli derecede engellemektedir. İşlenmiş ürünlerin tüketimi taze ürünlere göre oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmektedir. Tüketicinin su ürünlerine yönelik olarak "taze su ürünü" olmasına ilişkin beklentileri dikkate alındığında ise su ürünlerinin çabuk bozulabilme özelliğinden dolayı bu beklentilerin karşılanmasını daha da önemli bir duruma sokmaktadır. Bu nedenle su ürünlerinin üretimden tüketiciye ulaşıncaya kadar kalitesinin yeterli düzeyde korunamaması işlenmiş ürünlere yönelimi arttırmıştır. İşlenmiş ürünlere talebin henüz istenen düzeyde gerçekleşmemesi nedeniyle işlenmiş ürünlerin dış pazarlara satış zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Yine de son 10 yıllık veriler değerlendirildiğinde balık tüketiminde iç talepte önemli bir artışın yaşanmadığı gözlemlenmektedir. 2013 yılında toplam 479.708 ton balık tüketilmiştir. Kişi başına düşen yıllık su ürünleri tüketimi, artan nüfusa bağlı olarak 2003 yılında 6,7 kg iken, 2013 yılında 6,3 kg'a düşmüştür. 2007 yılında ise bu miktar üretimdeki

artışa paralel 8,1 kg ile en yüksek değere ulaşmıştır. Tüketimin önemli bir bölümünü avcılıktan sağlanan ürünler karşılamaktadır. Artan yetiştiricilik üretimine rağmen yetiştiricilik ürünlerinin tüketimi toplam tüketimin yalnızca % 10'unu oluşturmaktadır. Bu tüketim düzeyi Türkiye'nin su ürünleri potansiyeli de düşünüldüğünde hem gelişmekte olan ülkelerin hem de dünya ortalaması olan 19,2 kg' ın çok altında kalmaktadır (Tablo 27).

Tablo 27: Su Ürünleri İç Tüketim Yapısı (2003-2013)

Yıllar	Toplam Tüketim Miktarı	İşlenen Miktar (Balık unu ve yağ fabrikaları)	Kişi Başına Tüketim*
	(Ton)		(kg)
2003	470.131	120.000	6,7
2004	555.859	105.000	7,8
2005	520.985	30.000	7,2
2006	597.738	60.000	8,1
2007	604.695	170.000	8,6
2008	555.275	95.742	7,8
2009	545.597	90.211	7,6
2010	505.059	168.073**	6,9
2011	468.041	228.709	6,3
2012	532.347	94.200	7,1
2013	479.708	87.896	6,3

* : Taze, soğutulmuş, tütsülü, dondurulmuş, tuzlu, konserve ve diğer şekilleri dahildir.

Kişi başına tüketim, iç tüketim- den hesaplanarak elde edilmektedir.

** : 2010 yılından itibaren hamsi dışındaki balıklar da, balık unu ve yağ fabrikalarında işlenen balıklara dahil edilmiştir.

Kaynak : TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 5

Ülkemizde balık tüketimini arttırmak sektörün öncelikli konuları arasında yer almaktadır. İç tüketim miktarının düşük olmasına rağmen son yıllarda sağlıklı yaşam konusundaki bilinçlenme ve kırmızı et fiyatının yüksekliği iç pazardaki tüketiciyi su ürünlerine ve özellikle balığa yönlendirmeye başlamış olsa da bilinçli bir tüketim yapısı mevcut değildir. Bu nedenle bilinçli tüketimi arttırıcı tedbirlerin alınması gerektiği ve bu anlamda öncelikle balık tüketim profilinin çıkarılması gerekliliği yine sektörel raporlarda

vurgulanmaktadır. Çıkarılan bu profil doğrultusunda ilgili kurum ve kuruluşların işbirlikleri çerçevesinde potansiyel tüketicilere ulaşılması gerekmektedir.

İç talep istenilen ölçüde büyük olmamakla birlikte, iç talebi karşılamak için ithalat da yapılmaktadır. Özellikle uskumru ve norveç somonu ithal eden ve iç pazara sunan firmalar mevcuttur. Balık unu ve yağı konusunda da iç piyasadaki üretim talebi karşılamaya yeterli değildir. Balık unu ve yağı ihtiyacının yaklaşık % 60'ı ithalatla karşılanmakta ve önemli bir iç talep söz konusu olmaktadır.

Türkiye'deki toplam su ürünleri ithalatının son 20 yıldaki sürecine bakıldığında ciddi bir büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2003 yılında 36,6 milyon \$ gerçekleşen ithalat 2013 yılında yaklaşık beş kat artarak 2013 yılında 188 milyon \$, olarak gerçekleşmiştir (Tablo, 28). Miktar bazında ise 2003 yılında 45.606 ton olarak gerçekleşen ithalat miktarı 2013 yılında % 41 büyüyerek 2013 yılında 67.530 tona ulaşmıştır.

Türkiye su ürünleri ithalatının büyük bir bölümünü dondurulmuş balıklar almakta ve bunu yumuşakçalar ve balık filetoları oluşturmaktadır. Tür olarak ise somon balığı (atlantik tuna somonları), uskumru ve orkinos balıkları öne çıkmaktadır.

En büyük ithalatçı ülkelerin başında Norveç, İzlanda ve Fas olduğu görülmektedir. Norveç ile 91,7 milyon dolar, İzlanda ile 11 milyon dolar ve Fas ile yaklaşık 8,5 milyon dolarlık ithalat yapılmaktadır. Bunu sırasıyla diğer ülkeler takip etmektedir. 2012 yılında ithalatta 2. Sırada yer alan Çin önemli ölçüde değer kaybetmiştir. 2012 yılında 10,9 milyon ton olarak gerçekleşen Çin ithalatı 2013 yılında yaklaşık %40 düşerek 6,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 29).

Tablo 28: Türkiye'nin Su Ürünleri İthalatı (2003-2013)

Yıllar	Miktar (ton)	TL	\$
2003	45.606	48.123.816	32.636.120
2004	57.694	77.423.079	54.240.304
2005	47.676	92.425.248	68.558.341
2006	53.563	120.592.605	83.409.842
2007	58.022	126.432.371	96.632.063
2008	63.222	154.343.337	119.768.842
2009	72.705	165.226.808	105.914.621
2010	80.726	200.395.897	133.829.563
2011	65.698	290.826.203	173.886.517
2012	65.384	317.626.975	176.402.894
2013*	67.530	359.490.196	188.068.388

*: 2013 yılı ithalat rakamlarına hazırlanmış ve konserve edilmiş su ürünleri dahildir.

Kaynak : TÜİK 2003-2013 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 29: Türkiye'nin En Çok Su Ürünleri İthalatı Yaptığı 10 Ülke (2013)

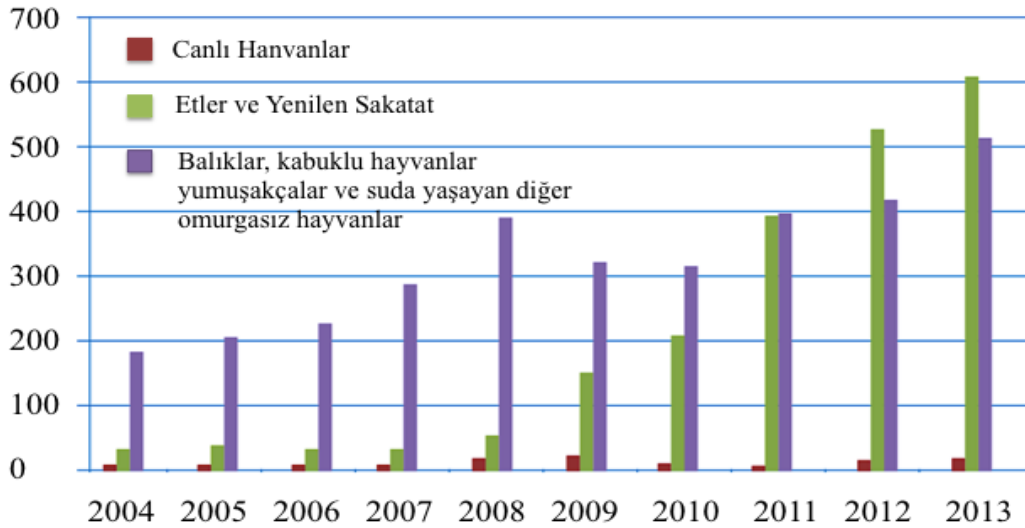
Ülkeler	Miktar (ton)	TL	\$
Norveç	31.147	174.958.516	91.738.173
İzlanda	2.598	20.906.239	11.025.875
Fas	5.599	16.745.343	8.527.716
İspanya	2.931	15.029.010	7.747.460
Gine	3.071	13.462.386	7.199.093
Çin	1.958	12.993.226	6.762.281
Hindistan	1.845	12.933.324	6.721.040
Vietnam	1.821	10.789.865	5.654.117
Libya	260	8.360.127	4.188.778
Fransa	1.575	7.329.189	3.773.946

Kaynak : TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri 2013: 58

3.3.2.2. Dış Talep

Su ürünleri sektörü ihracatı Türkiye toplam ihracatından daha hızlı bir şekilde artış göstererek son 10 yılda 2,8 kat büyümüş ve 2013 yılı itibariyle 521 milyon \$'ın üzerinde bir değere ulaşmıştır. Türkiye'nin su ürünleri sektöründe, üretimin önemli bir kısmını ihraç ederek ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle tüm et ve et ürünleri ihracatı içinde su ürünleri ihracatı 2012 yılına kadar ilk sırada yer almıştır. Son 10 yılda su ürünlerinin Türkiye et ve et ürünleri grubu içinde gerçekleştirdiği ihracat payları Şekil 19'da gösterilmektedir.

Şekil 19: Su Ürünlerinin Türkiye Et ve Et Ürünleri İhracatı İçindeki Payı (2004-2013)

Kaynak: TÜİK, 2004-2013 verilerinden derlenmiştir.

Su ürünleri, 2000'li yılların başında özellikle et olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin ihraç ettiği neredeyse tek hayvansal ürün olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak 2008 yılından itibaren özellikle iç savaş sonrası Irak başta olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesine, Türki Cumhuriyetlere ve Afrika ülkelerine hızlı bir şekilde et ve yenilen sakatatlar (her türlü büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanı et ürünleri) ihraç edilmeye başlanmış ve 2012 yılında bu grup Türkiye'nin et ihracatında ilk sıraya yükselmiştir.

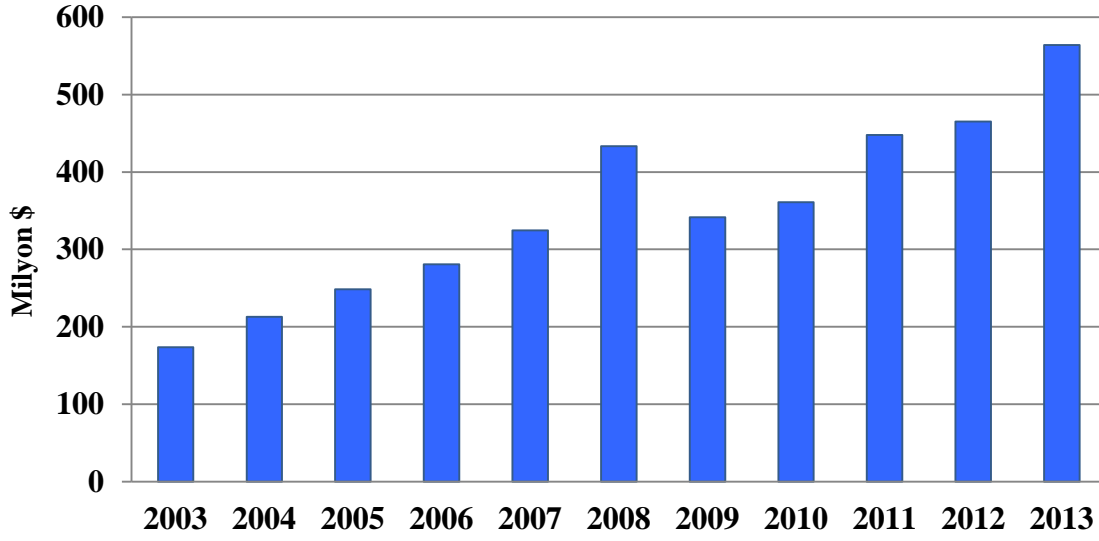
Ancak bu durumun geçici bir durum olduğu bilinmekte ve su ürünleri ihracat potansiyeli en yüksek hayvansal ürün olarak kabul edilmektedir.

Ülkemiz su ürünleri sektörü, halkımızın kaliteli protein ihtiyacını karşılamının yanısıra üretiminin önemli bir kısmını ihraç ederek ülkemiz ekonomisine değer katmaktadır. Üstelik önemli dış pazarlardan olan Avrupa Birliği'ne ihraç edilen su ürünleri ağırlıklı olarak yetiştiricilikten karşılanmaktadır. Bu durum yetiştiricilik sektörü için önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Avrupa Birliği'nin, hayvansal ürün ithalatında öngördüğü kalite ve standartlara sahip olan yetiştiricilik sektörü Türkiye'yi de diğer hedef pazarlar için potansiyel bir ithalat ülkesi konumuna getirmektedir. Türkiye ihracatında diğer önemli bir husus da, Türkiye'nin AB'ye su ürünleri ihraç eden işleme ve paketleme tesislerinin yine AB yetkililerince ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından denetlenerek onaylanmış ve AB Resmi Gazetesinde yayınlanmış olma özelliğini taşımalarıdır.

Türkiye su ürünleri sektörü ihracatının son 10 yıllık verileri incelendiğinde ihracatta önemli bir artışın yaşandığı görülmektedir. 2003 yılında 173.398.745 \$ olarak gerçekleşen ihracat yaklaşık % 225 büyüyerek 2013 yılında 564.199. 213 \$ olarak gerçekleşmiştir. Su ürünleri ihracatının son 10 yıllık gelişimi Şekil 20'de gösterilmiştir. Türkiye geneli su ürünleri 2013 yılı değer bazında ihracatı ülkelere göre incelendiğinde; Hollanda'nın % 16,9' luk payı ile sırada olduğu ve bu ülkeyi Almanya ve İtalya'nın takip ettiği görülmektedir. 2013 yılı içerisinde ayrıca Libya ve Rusya Federasyonu'na yapılan ihracattaki artışlar dikkat çekmektedir.

Tablo 30, Türkiye'nin 2012 ve 2013 yıllarında en çok ihracat yaptığı ülkeleri ve büyüme oranlarını göstermektedir. En önemli dış pazarımızı AB ülkeleri oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerine en çok ihraç ettiğimiz balık cinsi Çipura ve Levrektir. AB ülkelerinden İspanya, İtalya, Yunanistan aynı zamanda deniz kültür balığı üretiminde de önemli rakipler arasında yer almaktadır.

Şekil 20: Türkiye Su Ürünleri İhracatı (2003-2013)

Kaynak : TÜİK ve EİB verilerinden yazarın kendisi tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 30: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler (2000-2013)

Ülke Adı	2013		2012 (\$)	Büyüme Oranı (%)
	Miktar (ton)	Değer (\$)		
Hollanda	14.449	109.521.730	83.678.869	30,9
Almanya	12.570	76.506.189	67.504.856	13,3
İtalya	8.539	46.251.000	61.190.908	-24,4
Japonya	2.758	44.182.051	55.438.886	-20,3
Rusya Fed.	6.945	32.276.816	20.669.939	56,2
İngiltere	4.044	31.969.837	24.254.163	31,8
İspanya	4.909	22.459.926	16.263.534	38,1
Lübnan	5.128	19.868.596	18.362.994	8,2
Libya	3.149	15.500.776	4.044.607	283,1
Fransa	2.345	14.897.247	20.038.072	-25,0

Kaynak : TÜİK ve EİB verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Önemli diğer bir pazarımız da Japonya'dır. Üyesi bulunduğumuz Atlantik Orkinos Balıklarının Korunmasına ilişkin Uluslararası Komisyonu (ICCAT) tarafından Türkiye'ye

tanınan kota dahilinde avcılıkla elde edilen ve daha sonra doğal besiyeye alınan orkinos balıklarının tamamına yakını Japonya'ya ihraç edilmektedir.

Türkiye su ürünleri ve hayvansal mamulleri 2013 yılı ihracatı iller bazında incelendiğinde; İstanbul'un 353,6 milyon dolar ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu ili sırasıyla İzmir ve Muğla takip etmektedir.

Ülkemiz su ürünleri ihracatına konu cinsleri, Balıklar, Kabuklular, Yumuşakçalar oluşturmaktadır. Bu ürünler, taze soğutulmuş, (bütün veya fileto), dondurulmuş (bütün veya fileto), tütülenmiş, konserve edilmiş veya canlı şekilde ihraç edilmektedir.

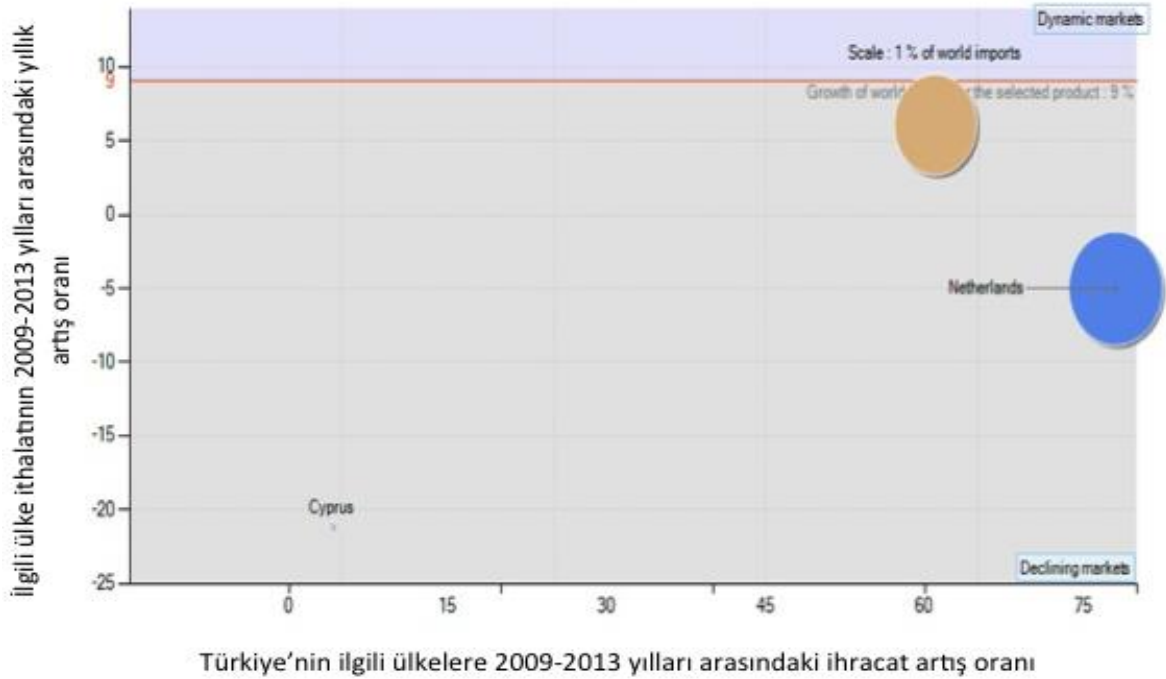
Türkiye'nin su ürünleri ihracatına konu olan 03.01, 03.02, 03.04, 03.05, 03.05, 03.07 GTİP kodlu ürün gruplarının (içeriği ilk bölümde açıklanmıştır) son 5 yıllık verileri büyüme haritası Uluslararası Ticaret Merkezi (ICT) tarafından geliştirilen "Trade Map" veri tabanından alınmıştır. Bu haritlardaki analizler aşağıdaki değerlendirme krütelerine göre yapılmıştır:

- Haritada yer alan sarı renkli küreler Türkiye'den yapılan ihracatın ilgili ülkenin dünya genelinden yaptığı ithalattan daha yavaş arttığı ülkeleri; mavi renkli küreler ise Türkiye'den yapılan ihracatın dünyadan yapılan toplam ithalatta göre daha hızlı arttığı ülkeleri temsil etmektedir.
- Dikey eksen her ülkenin toplam ithalatının son 5 yıldaki ortalama yıllık artış oranını, yatay eksen ise Türkiye'nin ilgili ülkelere 2009-2013 yılları arasındaki ihracat artış oranını göstermektedir.
- Grafiğin ortasındaki kırmızı yatay çizgi dünya talebindeki ortalama artış seviyesini göstermektedir. Yatay çizginin üzerindeki ülkeler talebin dünya genelinden daha hızlı artmış olan ülkelerdir. Bu çizginin altında kalan ülkeler, ithalatı dünya genelinden daha düşük bir artış sergileyen ülkelerdir. Dikey eksenindeki sıfır noktası hizasının altında yer alan ülkeler daralan pazarlara işaret etmektedir.
- Kürelerin çapı ilgili ülkenin gerçekleştirdiği ithalatın dünya pazarındaki payına orantılıdır.

- Sağda olan küreler Türkiye ürünlerinin son 5 yılda ihracatını daha hızlı arttırdığı ülkeleri; yukarıda bulunan ülkeler ise pazarın hızlı büyüdüğü ülkeleri göstermektedir.
- Yatay eksende bulunan sıfır noktasının solunda bulunan küreler Türkiye ihracatının azaldığı ülkeleri göstermektedir.

Bu kriterlere göre Türkiye su ürünleri ihracatına konu olan her bir ürün grubunun haritaları ve yorumları şu şekildedir;

Şekil 21: 0301 Ürün Grubunda Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013)

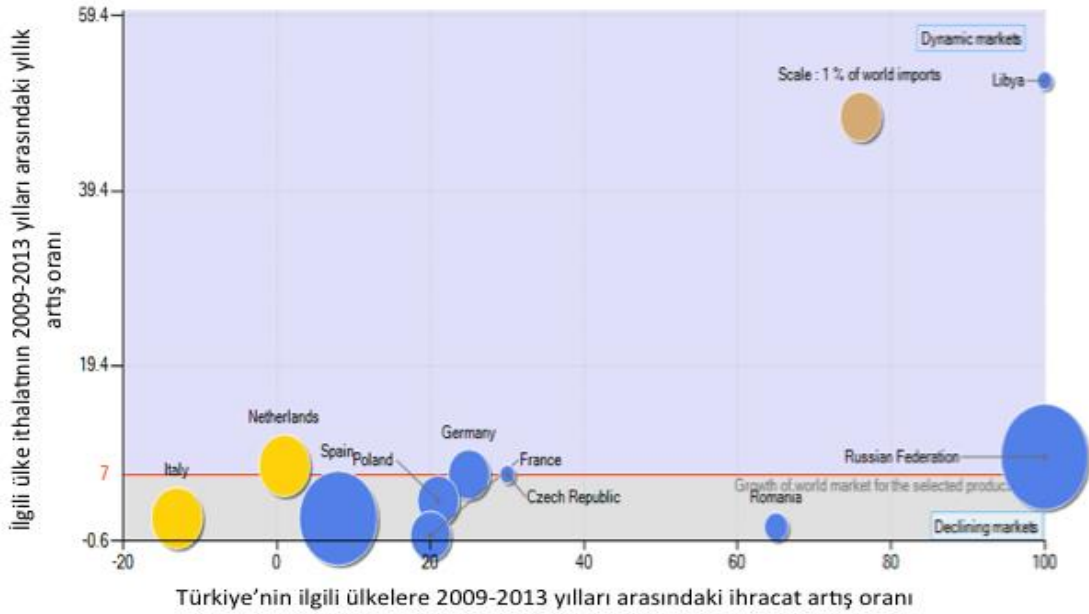

Kaynak : www.trademap.org

Şekil 21'de ülkelerin daire büyüklüklerine ve y eksenindeki konumlarına bakıldığında 0301 GTİP kodlu ürün grubunda Hollanda'nın en büyük ancak daralan bir pazar olduğu görülmektedir. Kırmızı yatay çizginin konumuna göre ise, Türkiye'nin önemli bir pazarı olan Hollanda'nın bu ürün grubundaki ithalat artışı dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin son beş yılda bu ürün grubunda yapmış olduğu ihracatındaki en büyük artış Hollanda'ya olmasına rağmen, bu pazar önemli bir

pazar olarak görülmemektedir. Zaten ilgili ürün grubunda yer alan ürünlerin Türkiye ihracatı için önemli bir potansiyeli bulunmamaktadır.

Şekil 22: 0302 Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013)

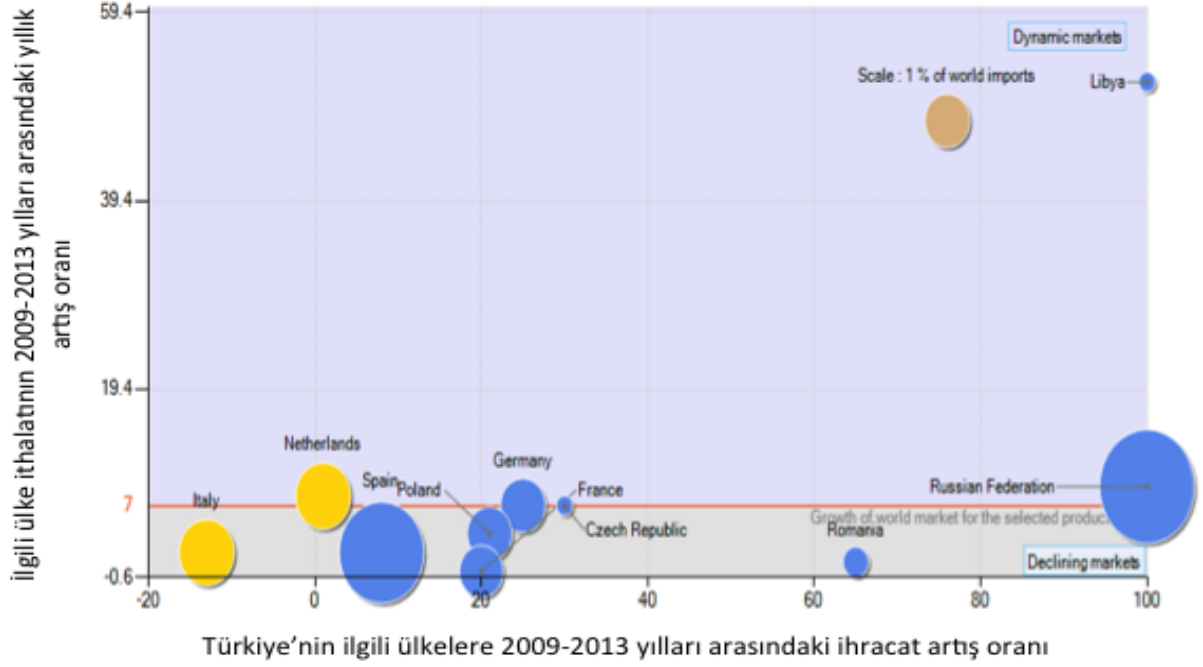
Kaynak : www.trademap.org

0302 GTİP kodlu ürün grubu incelendiğinde; Amerika, Rusya, İtalya ve İspanya dünya ithalatında en çok paya sahip olan ülkeler olarak öne çıkarken Ukrayna ve Rusya Federasyonu ise Türkiye'nin son 5 yılda ihracatını en hızlı arttırdığı ülkeler olarak görülmektedir.

Sarı renkte olan Japonya ve Lübnan'a Türkiye'den yapılan ihracatın bu ülkelerin dünya genelinden yaptığı ithalattan daha yavaş arttığı, diğer mavi ülkeler (İtalya, İspanya, Hollanda, Amerika, Birleşik Krallık, Rusya Federasyonu, Ukrayna) ise Türkiye'den yapılan ihracatın dünyadan yapılan toplam ithalata göre daha hızlı arttığı ülkelerdir.

Kırmızı yatay çizginin üzerinde kalan Ukrayna, Hollanda, Rusya Federasyonu talebin dünya genelinden daha hızlı artmış olduğu ülkelerdir. Bu çizginin altında kalan diğer ülkelerin ithalatı dünya genelinden daha düşük bir artış sergilemektedir.

**Şekil 23: 0303 Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası
(2009-2013)**

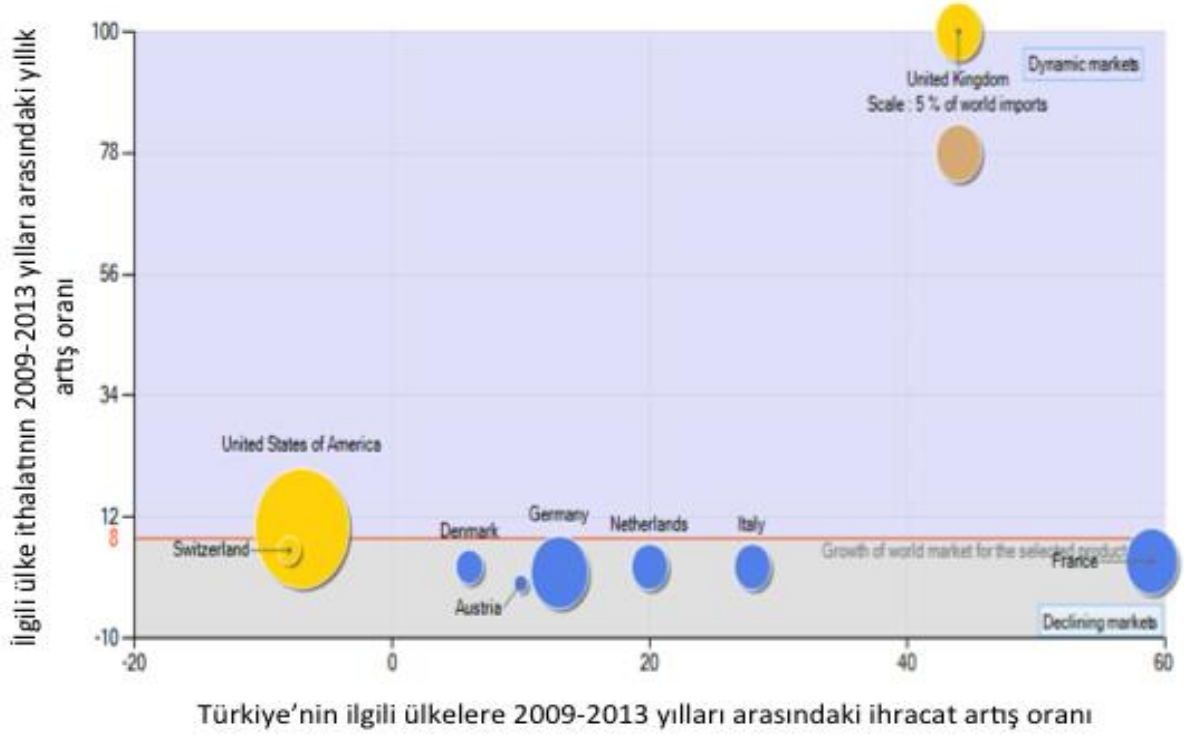
Kaynak : www.trademap.org

0303 GTİP kodlu ürün grubu incelendiğinde; Rusya, İspanya, İtalya ve Hollanda dünya ithalatında en çok paya sahip olan ülkeler olarak öne çıkarken Rusya Federasyonu Türkiye'nin son 5 yılda ihracatını en hızlı arttırdığı ülkedir.

Sarı renkte olan İtalya ve Hollanda'ya Türkiye'den yapılan ihracatın bu ülkelerin dünya genelinden yaptığı ithalattan daha yavaş arttığı, diğer mavi ülkeler (Rusya, Almanya, Polonya, Fransa, Çek Cumhuriyeti, İspanya, Romanya ve Libya) ise Türkiye'den yapılan ihracatın dünyadan yapılan toplam ithalata göre daha hızlı arttığı ülkelerdir.

Kırmızı yatay çizginin üzerinde kalan Rusya Federasyonu'nda talep dünya genelinden daha hızlı artmıştır. Bu çizginin altında kalan diğer ülkelerin ithalatı ise dünya genelinden daha düşük bir artış sergilemektedir. Dolayısıyla Türkiye Rusya pazarına yönelik olarak girişimlerini arttırmalıdır. Zaten bu yönde de çalışmalar mevcuttur.

**Şekil 24: 0304 Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası
(2009-2013)**

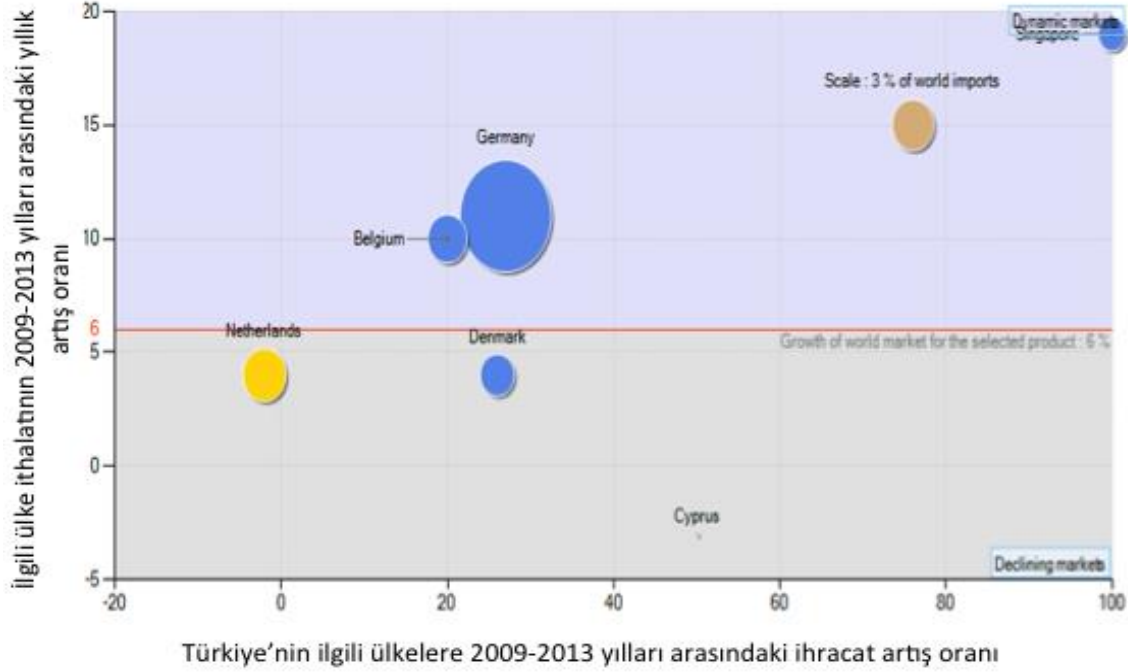
Kaynak : www.trademap.org

0304 GTİP kodlu ürün grubu incelendiğinde; Amerika dünya ithalatında en çok paya sahip olan ülke olarak öne çıkarken Fransa da Türkiye'nin son 5 yılda ihracatını en hızlı arttırdığı ülke konumuna ulaşmıştır.

Sarı renkte olan Amerika, İsviçre ve İngiltere Türkiye'den yapılan ihracatın bu ülkelerin dünya genelinden yaptığı ithalattan daha yavaş arttığı, diğer mavi ülkeler (Rusya, Almanya, Polonya, Fransa, Çek Cumhuriyeti, İspanya, Romanya ve Libya) ise Türkiye'den yapılan ihracatın dünyadan yapılan toplam ithalata göre daha hızlı arttığı ülkelerdir.

Kırmızı yatay çizginin üzerinde kalan Amerika'da ithalat talebi dünya genelinden daha hızlı artarken bu çizginin altında kalan diğer ülkelerin ithalatı ise dünya genelinden daha düşük bir artış sergilemektedir.

Şekil 25: 0305 Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013)

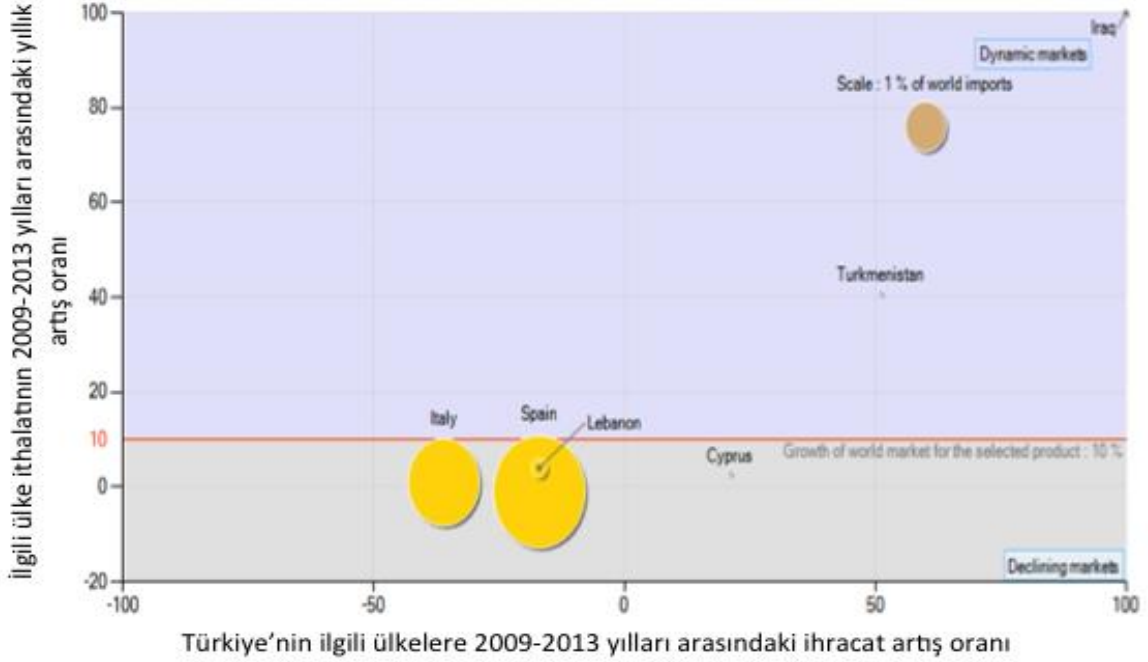
Kaynak : www.trademap.org

0305 GTIP kodlu ürün grubu incelendiğinde; Almanya dünya ithalatında en çok paya sahip olan ülke olarak öne çıkarken Singapur da Türkiye'nin son 5 yılda ihracatını en hızlı arttırdığı ülke konumuna ulaşmıştır.

Sarı renkte olan Hollanda'ya Türkiye'den yapılan ihracatın bu ülkenin dünya genelinden yaptığı ithalattan daha yavaş arttığı, diğer mavi ülkeler (Almanya, Belçika ve Danimarka) ise Türkiye'den yapılan ihracatın dünyadan yapılan toplam ithalata göre daha hızlı arttığı ülkelerdir.

Kırmızı yatay çizginin üzerinde kalan Almanya, Belçika ve Singapur'da ithalat talebi dünya genelinden daha hızlı artarken bu çizginin altında kalan Hollanda ve Danimarka'nın ithalatı ise dünya genelinden daha düşük bir artış sergilemektedir.

Şekil 26: 0306 Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013)

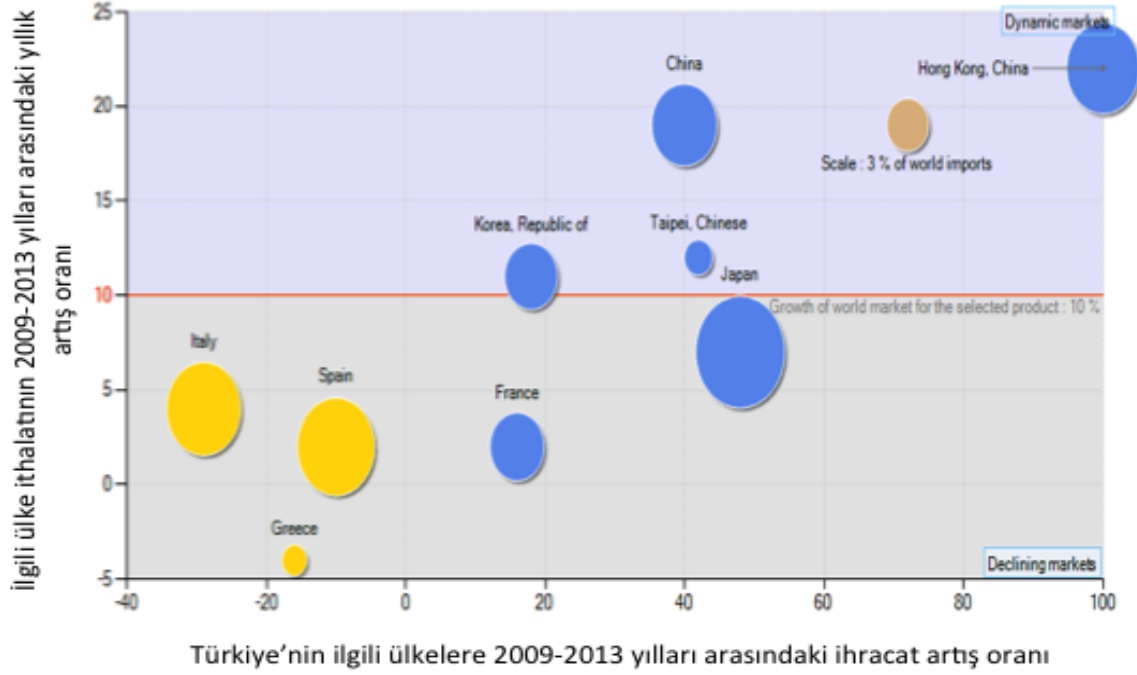
Kaynak : www.trademap.org

0306 GTİP kodlu ürün grubu incelendiğinde; İspanya ve İtalya hakim ülke olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin yine bu grup için önemli bir ihracat potansiyeli bulunmamaktadır.

Sarı renkte olan Hollanda'ya Türkiye'den yapılan ihracatın bu ülkenin dünya genelinden yaptığı ithalattan daha yavaş arttığı, diğer mavi ülkeler (Almanya, Belçika ve Danimarka) ise Türkiye'den yapılan ihracatın dünyadan yapılan toplam ithalatta göre daha hızlı arttığı ülkelerdir.

Kırmızı yatay çizginin üzerinde kalan Almanya, Belçika ve Singapur'da ithalat talebi dünya genelinden daha hızlı artarken bu çizginin altında kalan Hollanda ve Danimarka'nın ithalatı ise dünya genelinden daha düşük bir artış sergilemektedir.

Şekil 27: 0307 Ürün Grubunda Türkiye İhracatının Son 5 yıllık Haritası (2009-2013)

Kaynak : www.trademap.org

Türkiye 0307 nolu ürün grubunda son 5 yılda Fransa, Kore Cumhuriyeti, Çin, Tayvan, Japonya ve Hong Kong ile yapmış olduğu ihracatını arttırmıştır. Son 5 yılda yapmış olduğu ithalatını en çok arttıran ve Türkiye'nin de son 5 yılda bu ürün grubunda yapmış olduğu ihracatta en çok artış gösterdiği ülke Hong Kong'tur.

Kore, Çin, Tayvan ve Hong Kong'da bu ürün grubunda talep artışı dünya ortalamasının üzerine çıkarken, İtalya, İspanya, Fransa, Yunanistan ve Japonya'da bu artışlar dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Türkiye, Fransa ve Japonya'da son 5 yıldaki ihracatını arttırmış olmasına rağmen, bu ürün grubunda pazarın hızla büyüdüğü ülkeler Çin, Tayvan, Japonya ve Hong Kong'dur.

3.3.3. İlgili ve Destekleyici Sektörler

Su ürünleri sektörü içinde destekleyici endüstriler arasında girdi temini eden yem üretim işletmeleri, yavru üretim işletmeleri ve kuluçkahaneler gibi tedarikçi işletmeler ile

sektörde su ürünlerinin işlenmesi faaliyetlerini gerçekleştiren işleme ve değerlendirme tesisleri yer almaktadır. Bu anlamda özellikle su ürünleri işleme ve değerlendirme tesislerinin sektörde yarattığı en önemli avantaj, yenilik ve gelişme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu tedarikçi endüstriler geniş kullanım alanı olan ve uluslararasılaşma açısından önemli ürünleri üretmektedirler. Diğer yandan bu başlık altında sektörü destekleyici kurum ve kuruluşlara da yer verilmiştir. Sektörde özellikle üniversiteler ve araştırma merkezleri sektörün rekabet edebilirliğinin sağlanması için gerekli önemli faktörler arasında yer alan nitelikli istihdam ve AR&GE çalışmalarının en önemli ayağını oluşturmaktadırlar.

3.3.3.1. Yavru Üretim İşletmeleri ve Kuluçkahaneler

Su ürünleri yetiştiriciliğinin temel girdilerinden birisi de anaç balık, bunlardan elde edilen yumurta ve yavru balıklardır. Ülkemizde yavru üretiminde çok büyük gelişmeler yaşanmıştır. Kuluçkahanelerde uygulanan modern ve ileri teknolojiler kaliteli ve verimli yavruların elde edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Geçmiş yıllarda doğaya ve ithalata bağlı yavru temin etme yolları tarihe karışmış, sektörün ihtiyaç duyduğu yavru yerli üretimle karşılanmaya başlamıştır. Son iki yıldır ise yavru ihracatı da başlamıştır.

Halen ülkemizde 17 adet olan deniz balıkları kuluçkahanelerinde 250 milyon adet yavru elde edilmektedir. Bu kuluçkahanelerin kapasitesi ise 650 milyon adet yavru üretimidir. Kuluçkahanelerde başta levrek ve çipura yavrusu olmak üzere sarıağız, minekop, fangri, karagöz, sinarit gibi deniz balıklarının da yavrusu üretilmektedir. Bu tesisler son derece modern otomatik su, kalite kontrol ve yemleme sistemlerine sahiptir. Deniz kuluçkahaneleri İzmir, Muğla, Antalya ve Çanakkale kıyı şeridinde konumlanmıştır (Tablo 31).

İç sulara ait kuluçkahaneler ise, yoğun olarak Muğla, Aydın, Kayseri, Elazığ, Bilecik, Kahramanmaraş, Trabzon illerinde bulunmaktadır. Sayısı 40'ın üzerinde bulunan bu kuluçkahanelerde yaklaşık 600 milyon yavru üretimi yapılmaktadır. 2012 yılında kuluçkahanelerde deniz balıkları ve iç su balıkları olmak üzere 800 milyon yavrunun üretimi yapılmıştır. Ancak bu kuluçkahanelerin ve damızlık işletmelerin yapılanması,

sınıflanması, belgelenmesi gibi konularda yapısal ve yasal düzenlemeler henüz gerçekleşmemiştir. Bu durumun kısa zamanda çözümlenmesi gerekmektedir.

Tablo 31: Deniz Balıkları Kuluçkahaneleri ve Kapasiteleri (2013)

İli	Kuluçkahane Sayısı Adet	Toplam kapasite Milyon Yavru
Muğla	5	212
Aydın	3	215
İzmir	6	128
Adana	2	54
Çanakkale	1	40

Kaynak: Coşkun ve diğerleri, 2014: 29

3.3.3.2. Yem Üretim İşletmeleri

Ülkemizde yem üretimi, su ürünleri yetiştiriciliğine paralel olarak bir gelişme göstermiştir. Yetiştiricilik 1980’li yıllarda başlamasına rağmen yem ihtiyacını karşılayacak fabrikalar daha sonra kurulmaya başlamıştır. Özellikle denizlerde çipura ve levrek, içsularda alabalık yetiştiriciliğinin artması ile yemin girdi içerisindeki önemi ve değeri anlaşılmış ve yeni yem fabrikaları devreye girmiştir. Halen ülkemizde 10 adet balık yemi üreten fabrika bulunmaktadır. Bu fabrikaların toplam yem üretim kapasitesi 400 bin tona yaklaşmıştır. Yem üretim miktarı ise 300 bin tondur. Yem fabrikaları en son yem üretim teknolojileri ile sektöre hizmet vermektedir (Coşkun ve Diğerleri, 2014: 29-30).

Ülkemizde yetiştirilen balıklar etçil olduğu için balık yemlerinin içerisinde hayvansal kökenli protein kaynaklarının bulunması gerekmektedir. Bu nedenle balık yeminin temel hammadde girdisi balık unu ve yağıdır. Dünya’da 7,5 milyon ton balık yemi üretilmekte ve bu yemlerde 1,8 milyon ton balık unu kullanılmaktadır. Balık unu ağırlıklı olarak hamsi gibi sürü balıklarından elde edilmektedir. Ülkemizde de avlanan hamsinin %43’ü balık unu ve yağı fabrikalarına gitmektedir. Balık yemi üretimimiz dikkate alındığında ihtiyaç duyulan balık unu miktarı 75-80 bin ton, balık yağı ihtiyacı ise 18-20

bin ton civarındadır. Oysa ülkemiz balık unu ve yağı fabrikalarında üretilen balık unu miktarı yıllara göre değişmekle beraber 25-40 bin ton, balık yağı ise 5-8 bin ton civarındadır. Bu nedenle balık unu ve yağının önemli bir kısmı hammadde olarak ithal edilmektedir.

Özellikle 2012 yılından sonra yem temininde, kalite ve fiyat konularında sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunlar arasında özellikle yetiştiriciler tarafından; yemlerde sindirilebilir protein ve enerjinin % olarak belirlenmesi ve yem çuvallarının üstünde yer alan etiketlerde gösterilmesi, protein kaynağının hayvansal mı yoksa bitkisel mi olduğunun belirtilmesi, protein ve yağ kaynaklarının detay analizlerinin yapılacağı ulusal laboratuvarların kurulması veya mevcut laboratuvarların güçlendirilmesi, yem fiyatlarının yükselmesi nedeniyle balık girdi maliyetlerinin yükseldiği ve balık satışlarının olumsuz etkilendiği, ayrıca yem çuvalları üzerinde bulunan etiketlere de protein ve yağ kaynaklarının orijinin belirlenmesi gibi konular dile getirilmiştir.

Yem üretiminde ise; balık unu fiyatlarının son zamanlarda aşırı yükselmekte olduğu, bu durumun yem fiyatlarını etkilediği, ayrıca bazı ülkelerden ithal edilen balık unu kalitesinde yaşanan olumsuzlukların yeme de yansıdığı hususu öne çıkmıştır. Balığın pazar fiyatındaki düşüşü nedeniyle, yetiştiricilerin girdi maliyetlerini düşürmek istemesi ancak girdi maliyetlerinin % 60'ını kapsayan yem fiyatlarında yapılacak düşüş ile söz konusu olabilmektedir. Ancak balık unu temininin, doğal balık stoklarındaki azalmaya bağlı olarak giderek sınırlı ve pahalı hale gelmesi yem sektöründe de gelecek kaygısı yaratmaktadır. Bu nedenle alternatif yem hammadde kaynaklarının yaratılması ve bu alanda AR-GE çalışmalarına ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

3.3.3.3. İşleme ve Değerlendirme İşletmeleri

Dünya trendine paralel olarak tüketim alışkanlıklarının değişmesi, hazır gıdalara erişim, iç ve dış pazar talepleri bu sektörün gelişmesinde etken olmuştur. Ülkemizde de bu trende paralel olarak özellikle su ürünleri işleme ve değerlendirme sanayinde son yıllarda olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bu olumlu gelişmelerin en önemli nedenlerinden biri AB mevzuatlarına uyum çerçevesinde alt yapı, sağlık ve hijyen şartlarında sektörde

sağlanan önemli atılımlardır. Ayrıca denetim ve kontrol prosedüründeki etkin uygulamalar da önemli rol oynamıştır.

Bugün ülkemizde bir çok gıda sanayi işletmelerine göre su ürünleri işletmeleri alt yapı, teknik şartlar, işletme modeli, HACCAP ve diğer ISO standartları açısından daha ileridedir. Bu işletmelerin büyük bir kısmı AB başta olmak üzere dış ülkelere ihracat yapmaktadır. Bir kısmı ise üçüncü ülkelere ve iç piyasaya ürün vermektedir. Özellikle AB'ye ihracat yapmak üzere onaylanmış işletmeler AB uzmanları tarafından da denetime tabi tutulmaktadır.

Ülkemizde yaklaşık 25-40 bin gıda işletmesi bulunmaktadır. Su ürünleri işleme ve değerlendirme tesislerinin toplam gıda ürünleri içerisindeki payı oldukça düşüktür. 1995 yıllarında bu oran % 0,14 iken AB'ye yapılan ihracatın artması sonucu % 0,3 e çıkmıştır. Bu oran sektör için yeterli görülmemektedir. Ancak diğer bir çok gıda ürününe karşın, işlenmiş su ürünlerinin ihracattaki payı dikkate alınırsa sektörün önemi ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde bulunan su ürünleri işleme tesislerinin toplam kapasiteleri 100 bin ton su ürünü/yıla yakındır. Ancak bu kapasitenin diğer gıda ürünlerinde olduğu gibi sadece % 65'i kullanılmaktadır. 2014 yılı verilerine göre ülkemizde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na kayıtlı 173 adeti aktif olan, toplam 183 adet balık, çift kabuklu yumuşakça, kurbağa bacağı ve salyangoz işleyen tesis bulunmaktadır. Bu işletmelerin illere dağılımına bakıldığında İzmir, İstanbul, Muğla ve Trabzon illerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 32).

Bu işletmelerden İzmir, Muğla, Trabzon, Denizli, Kayseri, Elazığ, Maraş, Malatya gibi illerde bulunan tesislerde genellikle kültür balıkları işlenmektedir. Yetiştirilen balıkların büyük bir kısmı, taze-soğutulmuş olarak değerlendirilmektedir. Dondurulmuş, fileto ve tütsülenmiş olarak da işlenmektedir.

Deniz kültür balıkları içerisinde levrek ve çipura daha çok taze-soğutulmuş, dondurulmuş ve fileto olarak işlenirken, alabalık bu formların yanı sıra tütsülenmiş olarak da işlenmektedir.

Tablo 32: Ülkemizdeki Su ürünleri İşleme ve Değerlendirme Tesisleri (2013)

İller	İşletme Tesis sayısı	İller	İşletme Tesis Sayısı
İzmir	30	Bursa	3
İstanbul	27	Giresun	3
Muğla	12	İçel	3
Trabzon	12	Ankara	2
Çanakkale	9	Zonguldak	2
Balıkesir	9	Bilecik	2
Samsun	7	Hatay	2
Antalya	7	Kayseri	1
Adana	6	Elazığ	1
Sinop	6	Denizli	1
Konya	5	Malatya	1
Isparta	4	Kahramanmaraş	1
Tekirdağ	4	Kastamonu	1
Ordu	4	Yozgat	1
Afyon	4	Sakarya	1
Aydın	3	Düzce	1
Türkiye Toplamı		173	

Kaynak: GTHB, 2013 verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

İşleme ve değerlendirme tesislerinin varlığına rağmen ülkemizde üretilen toplam su ürünlerinin % 74'ü taze ve soğutulmuş olarak tüketilmekte, % 11'i ihraç edilmektedir. Balık unu ve yağı tesislerine giden balıkların toplam üretimdeki payı % 14 dür. Değerlendirilmeyen su ürünleri ise % 1 civarındadır. Dondurulmuş, konserve edilmiş, marine edilmiş ve tütsülenmiş balıkların oranı son derece düşüktür. İşlenmiş ürünlerin büyük bir kısmı da ihraç edilmektedir. Son yıllarda konserve ve işleme sanayiinde büyük yatırımlar yapılmış ve ülkemiz tüketicilerine yeni seçenekler sunulmuştur. Konserve, dondurma, tuzlama, tütsüleme ve marinat kategorilerindeki su ürünleri üretimi en fazla Marmara, Ege ve Karadeniz olmak üzere sahil bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Su ürünleri işleme ve değerlendirme sanayisinde katma değeri yüksek, ürün yelpazesi önem arz etmektedir. Bu nedenle sektörün yatırım ve işletme anlamında desteklenmesi gerektiği ve bu anlamda öncelikle tesislerin kurulabileceği “Organize Su

Ürünleri Bölgeleri”nin tahsis edilmesi gerekliliği yapılan stratejik rapor çalışmalarında vurgulanmaktadır. Ayrıca AR-GE çalışmaları içerisinde gıda alanına ayrılan payın artırılması ve gıda güvenliğini sağlayacak tedbirlerin uygulanması gerekliliği ile bu güvenlik konusunda tüketicinin bilinçlendirilmesi de vurgulanan diğer başlıklar arasında yer almaktadır.

3.3.3.4. Üniversiteler

Su ürünleri sektörü için, temel bilimler, su, çevre ve sağlık bilimleri altında yeterli donanım ve beceriye sahip nitelikli eleman ve girişimcilerin yetiştirilmesi amacıyla Türkiye'nin ilk Su Ürünleri Bölümü 1980 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Bugün Türkiye çapında 27 üniversitede su ürünleri eğitimi verilmektedir. Bu üniversitelerin her birinde bir “Su Ürünleri Fakültesi” veya “Ziraat Fakültesi”ne bağlı “Su Ürünleri Bölümü” bulunmaktadır. Ayrıca, 3 üniversitede “Deniz Bilimleri Enstitüsü” yer almaktadır. Su Ürünleri Fakülteleri ve Meslek Yüksek Okullarında su ürünleri eğitimi 3 anabilim dalında (yetiştiricilik, avcılık, işleme) verilmektedir. Bu üniversitelerden mezun olanlar, “Su Ürünleri Mühendisi”, “Ziraat Mühendisi” ve “Balıkçılık Teknolojisi Mühendisi” unvanlarını almaktadır.

Üniversitelerde aynı zamanda ülkenin su kaynaklarının biyolojik ve genetik özelliklerinin ortaya çıkarılması, iç su ve deniz alanlarının ekosistem temelli yaklaşımlarla yönetilmesi ve değerlendirilmesi, hastalık ve zararlılar ile ilgili araştırmalar, çevre kirliliğinin sucul ortama ve denizlere etkileşiminin araştırılması, modern yetiştiricilik, mühendislik ve biyo-teknolojik uygulamalarla çeşitli su ürünlerinin (balık, omurgasız, plankton ve su bitkileri) üretilmesi gibi alanlarda ulusal ya da uluslararası fonlardan sağlanan kaynaklarla yalnızca yerel ya da bölgesel değil uluslararası sonuçları olan çalışmalar yapılmakta, projeler gerçekleştirilmekte, bilimsel yayın üretilmektedir.

Ancak Su Ürünleri Fakültelerinin sayısının gereğinden fazla olması, eğitimin kalitesi ve özellikle de istihdamda yaşanan sorunlar nedeniyle son dönemlerde bu bölümlere olan talep yıldan yıla düşmektedir. 2013-2014 öğretim yılında üniversite sınavına giren 1,8 milyon öğrencinin sadece 134 tanesi su ürünleri fakültelerine yerleşmiştir. Bazı fakülteler hiç tercih edilmezken, bazı fakülteleri ise çok az öğrenci tercih

etmiştir. Bu anlamda, son 7 yıllık veriler incelendiğinde 2014 yılında Su Ürünleri Mühendisliği Bölümlerinin kontenjanlarını dolduramadığı görülmektedir. Öğrenci alamayan fakülte sayısı 3, 5 öğrenciyi geçemeyen fakülte sayısı 15, 10 öğrenciyi geçemeyen fakülte sayısı ise 18 olarak belirlenmiştir. Giderek azalan bu talebin başlıca nedeni bu bölümlerden mezun olan kişilerin önemli derecede istihdam sorunu yaşamasıdır. İlk mezunların verildiği 1986 yılından beri yaklaşık 11 bin su ürünleri mühendisi mezun edilmesine rağmen resmi kurumlarda istihdam edilen mühendis sayısı yaklaşık 600 kişidir. Bunun başlıca nedeni su ürünleri mühendislerinin görev ve yetkilerinin başta ziraat mühendisleri (7.887 kişi), veteriner hekimler (3.023 kişi) ve gıda mühendisleri (746 kişi)'ne verilmiş olması, çıkarılan birçok kanun ve yönetmeliklerle de bu durumun devam ettirilmesidir. Su ürünleri özel sektöründe ise yaklaşık 1200 su ürünleri mühendisini istihdam edilmekte bu da su ürünleri fakültelerinden mezun olan mühendislerin istihdam sorununun katlanarak devam etmesine neden olmaktadır. Tüm bunların sonucunda da su ürünleri fakülteleri teker teker kapanma noktasına gelmiştir.

3.3.3.5. Araştırma Merkezleri

Türkiye’de su ürünleri sektörünün en önemli destekleyici yapılarından bir diğeri de araştırma enstitüleri ve istasyonlarıdır. Bu merkezlerin görev ve yetkileri şu şekilde ifade edilmektedir;

- Islah ve yetiştirme teknikleri ile pazar talepleri doğrultusunda verim, kalite ve yeni tür geliştirmek, hastalık, zararlı ve olumsuz ekolojik koşullara dayanıklılığı artırmak, bu görevleri yaparken biyoteknoloji gibi yeni teknik ve teknolojileri kullanarak temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak,
- Mekanizasyon ve bilgi teknolojileri veya erken uyarı sistemleri kullanarak su ürünleri yetiştiriciliğinde girdi kullanımını minimize etmek, avlama, işleme, değerlendirme teknolojileri ve metotlarını geliştirmek,
- Su ürünleri üretim kaynaklarını ve yetiştiricilik alanlarını belirlemek ve bu alanların korunması ve kontrolü konularında önerilerde bulunmak,
- Islah çalışmaları sonucunda geliştirilen yeni türlerin devamlılığını sağlamak,
- Deniz koruma alanlarının belirlenmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili araştırmalar yapmak,
- Yerli balık ve su ürünleri gen kaynaklarını tespit etmek, korumak ve geliştirmek,

- Deniz ve iç su kaynaklarının izlenmesi, sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi için biyo-ekolojik araştırmalar yapmak, veri toplamak, değerlendirmek ve önerilerde bulunmak,
- Deniz ve iç sularda su ürünleri stoklarını belirlemek ve stokların sürdürülebilir kullanımı için yönetim planları oluşturmak,
- Balıkçılık, deniz ve tatlı su ürünleri yetiştiriciliği ile ilgili sektörün, yavru balık ihtiyacını karşılamaya katkıda bulunmak,
- İklim değişikliğinin su ürünleri üretiminde meydana getireceği muhtemel değişimleri belirlemek üzere araştırmalar yapmak,
- Ülke genelinde görev alanına giren konularda araştırma önceliklerini belirlemek, entegre projelerde koordinatörlük yapmak ve çalışma konularında en az bir hakemli dergi yayınlamak,
- Su ürünleri ile ilgili gelişmeleri izlemek, gözlem yapmak, rapor hazırlamak ve karar vericilere muhtemel krizleri önleyici önlemleri öngören ayrıntılı raporlar sunmak,

Tüm bu görev ve yetkiler çerçevesinde Türkiye’de Trabzon Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Akdeniz Su Ürünleri Araştırma, Üretim ve Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü, Elazığ Su Ürünleri Araştırma İstasyon Müdürlüğü, Eğirdir Su Ürünleri Araştırma İstasyonu Müdürlüğü, olmak üzere dört müdürlük çalışmalarını yürütmektedir. Bu yapılar özellikle AR&GE çalışmaları ve yürüttükleri ulusal ve uluslararası önemli projeler ile sektörün sürdürülebilmesi açısından önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kapsamda 2013 yılında toplam 71 adet proje yürütölmüştür.

Araştırma merkezlerinde sektörle ilgili önemli araştırma çalışmaları yapılmasına rağmen bu merkezlerin özellikle teknik altyapı ve nitelikli personel sıkıntılarını yaşadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu merkezlerin kooperatif ve diğer üretici birlikleri ile istenilen işbirliklerini oluşturamaması yapılan çalışmaların etkinliğini de önemli ölçüde azaltmaktadır.

3.3.4. Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi

Araştırmanın bu kısmında sektörün rekabet konumunu değerlendirmek amacıyla sektörde bulunan işletmelerin rekabet düzeyleri ve bu düzeyi etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Bu çalışma işletmeler bazında bir uygulama içermediği için işletmelerin

rekabet gücünün değerlendirilmesine ilişkin yapılan yorumlarda sektörde yer alan tüm firmaların bir bütün olarak rekabetini etkileyen faktörler ve politikalar destekleyici mekanizmalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca sektörde yer alan işletmelerin örgütlenme yapısı da yine bu başlık altında incelenmiştir.

3.3.4.1. Su Ürünleri İşletmelerinin Genel Durumu

Türkiye’de su ürünleri sektöründe yer alan işletmeler genel itibariyle avcılık/yetiştiricilik faaliyetleri ve balık işleme/depolama ve balık unu ve yağı üretimi faaliyetleri kapsamında ayrılmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerle ilgili yapılan saha çalışmaları ve sektörel analizler değerlendirildiğinde, işletmelerin son yıllarda önemli ivme yaşadığı görülmektedir. Özellikle ihracatın artırılması amacıyla Türkiye’nin en büyük pazarı olan AB ülkelerine yapılan ticaretin korunması amacıyla, üyelik sürecinde Avrupa Birliği’nin Ortak Balıkçılık Politikası çerçevesinde sektörde önemli gelişmeler görülmüştür. Yine ihracatın artırılması amacıyla 2008 yılında Rusya Federasyonu ile “Su Ürünleri İhracatında Gıda Güvenliğinin Sağlanması Mutabakat Zaptı”nın imzalanması ihracatta işletmeler için yeni bir dönem başlatmıştır. Yürütülen bu politikalar işletmelerin kurumsal ve teknik alt yapılarında da önemli iyileştirmeler yaratmıştır, bu çalışmaların bir sonucu olarak ülkemiz uluslararası standartlara uygun olarak yetiştirilen su ürünleri üretiminde Avrupa’da 3. sıraya yükselmiş, alabalık üretiminde Avrupa 1.si olmuştur.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nca, AB ve Ulusal Mevzuatlar doğrultusunda yapılan çalışmalarla su ürünleri kalite kontrol sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem sayesinde su ürünleri işleme ve değerlendirme tesisleri alt yapı, sağlık/temizlik ve ürün kalitesi açısından büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bazı eksikliklerine rağmen su ürünleri işleme ve değerlendirme işletmeleri, benzer diğer sektörler açısından oldukça iyi durumdadır. Yapılan tüm bu çalışmalar, AB mevzuatına uyumlu kalite kontrol sistemi çerçevesinde onay numarası alan balık işleme tesislerinin sayısını giderek artmaktadır. İşleme sanayinin AB yönetmeliklerine uyum çalışmaları sırasında 119 firma TKB tarafından ihracat yapacak düzeyde onaylanmıştır. Bu kapsamda 91/492/EEC ve 91/493/EEC sayılı direktifler çerçevesinde onay numarasına sahip balıkçılık tesislerin sayısı 95, canlı çift kabuklu yumuşakça tesis sayısı ise 24 adettir. Bu tesisler, hem AB’ne

üye ülkelere, hem de AB dışı ülkelere ihracat yapabilmektedir. Ayrıca, sadece AB dışı ülkelere ihracat yapan su ürünleri işleme ve değerlendirme tesisleri de mevcut olup, bunların sayısı da 27'dir.

2003 yılından itibaren uygulanmaya başlayan üretim destek programı su ürünleri yetiştiricilik sektörünün hızlı gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Son 10 yıl içinde sektörde ihtiyaç duyulan yönde alt yapı ve teknolojik gelişmenin sağlanması, üretimin artırılması ile maliyetlerin düşürülmesi için önemli destek mekanizmaları geliştirilmiştir. Bugüne kadar sağlanan destekler sayesinde özellikle yetiştiricilik üretiminde önemli artışlar yaşanmıştır. Yetiştiricilik sektöründe artan AR-GE çalışmaları sonucu üretim teknikleri, bu teknikleri uygulayabilecek bilgi birikimi ve modern teknoloji kullanım kapasitesine sahip işletme sayısı da önemli ölçüde artmıştır. Dolayısıyla sektörde yaşanan önemli ilerlemeler sektörün gelişmesini ve firmaların rekabet gücünün artmasını sağlamıştır. 2012 yılında AB kriterlerine uygun su ürünleri işleme tesislerinin sayısı 160' ı geçmiştir.

3.3.4.2. İşletmelere Yönelik Uygulanan Destek Politikaları

Su ürünleri işletmelerinin rekabet güçlerini arttırmak amacıyla ulusal ve uluslararası pek çok finansal destek mekanizmaları bulunmaktadır. Yeni girişimciler bu destek mekanizmaları ile hem sektöre önemli yatırımlar yapma fırsatı bulurken mevcut girişimcilerde altyapı kaynaklarını ve işletme niteliklerini güçlendirme adına önemli finansal desteklerden yararlanmaktadır. Bu desteklerin başlıcaları aşağıda açıklanmıştır:

i. Üretim Desteği

2003 yılından itibaren uygulanmaya başlayan üretimi destek programı su ürünleri yetiştiricilik sektörünün hızlı gelişmesine ve ilerlemesine önemli katkı sağlamıştır. Başlangıcından bugüne kadar toplam 734.907 milyon TL destekleme verilmiştir. Kayıt dışı ve ruhsatsız üretimin önüne geçilmek ve rekabetçi bir sektör oluşturmak, çevreye dost üretim teknikleri ve sistemleri geliştirmek, üretimi, katma değerli su ürünleri miktarını, kalitesini ve iç tüketimi artırmak amacıyla yapılan desteklemeler hem sektörü hem de sektördeki işletmelerin gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır (İKR-10, 2014 :19).

Tüm hayvancılık sektörüne verilen toplam destek dikkate alındığında su ürünlerine ayrılan avcılık ve yetiştiricilik destekleri dahil % 1,3'ü geçmemektedir. Bu oran az olmakla beraber destekleme politikaları artarak ve yenilenerek geliştirilmelidir. Başta AB olmak üzere dünyanın bir çok ülkesinde yetiştiricilik sektörüne yatırım, işleme-değerlendirme, ihracat ve girdi destekleri verilmektedir. Ülkemizde ise, doğrudan ürün desteği sistemi benimsenmiş olup işletme kapasiteleri desteklerde ölçüt olarak alınmıştır. Buna göre 2012 ve 2013 yıllarında da deniz balıkları içerisinde çipura ve levrek için 85 krş/kg, diğer deniz balıkları için 1.00 TL/kg, alabalık için 65 krş/kg destek uygulaması yapılmıştır. Ancak kapasite sınırlamasına bağlı olarak 250 ton kapasiteye kadar desteğin tamamı, 250-500 ton balık arası desteğin yarısı verilmiştir. 500 tonun üzerinde ise destekleme uygulanmamıştır. Bu nedenle yetiştiricilik destekleme ödemeleri son yıllarda düşüş göstermiştir. Desteklemeden en çok yararlanan illerin başında, üretim miktarına bağlı olarak Muğla, İzmir, Elazığ, Trabzon, Burdur, Denizli, Kayseri ve Malatya illeri gelmektedir (Coşkun ve diğerleri, 2014; 34).

ii. Sigortalama Desteği

Denizlerde ve iç sularda yetiştirilen su ürünlerine, yapılacak risk incelemesi dikkate alınarak tarım sigortası yapılmaktadır. Sigortaya kabul edilen su ürünleri yetiştiricilik tesislerinde her türlü hastalık, yetiştiricinin kontrolü dışındaki kirlenme, zehirlenme her türlü doğal afet, kazalar, saldırgan hayvanlar, alg patlaması sebebiyle stoklarda meydana gelen ölümler ve fiziksel kayıplar sigorta kapsamına alınmaktadır. Su ürünleri sigortasında, poliçede yazılı primin %50'si devlet tarafından karşılanmaktadır. Buna rağmen, yapılan risk incelemelerinde ileri sürülen kriterler dolayısıyla işletmelerin sigorta kapsamına alınması zorlaşmaktadır. Mevcut uygulama ile yetiştiricilik tesislerinde sigortalı işletme sayısı az sayıda kalmıştır (İKR-10, 2014: 19).

iii. Yetiştiricilik Kredileri

Başta T.C. Ziraat bankası olmak üzere birçok banka tarafından su ürünleri yetiştiriciliği sektörüne yatırım ve işletme kredisi olarak sübvansiyonlu krediler verilmektedir. Sübvansiyonlu kredilerde cari faize göre % 50 indirim uygulanmaktadır.

Kredi üst limiti 5 milyon TL olup, vadeleri işletme kredilerinde en çok 12 ay yatırım kredilerinde en çok 7 yıldır.

Bankanın indirim faizli kredileri yetiştiricilik sektörünün gelişmesinde gerçekten büyük rol oynamıştır. Buna rağmen kredi kullanımında bazı sıkıntılar halen devam etmektedir. Sektörün tesisleri sigortalanmak kaydı ile canlı balığın da teminat olarak alınmasına ilişkin talebi bugüne kadar karşılanmamıştır. Kredilerin kullanımında bankaca aranan sigorta şartı, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde sağlanamamaktadır (Coşkun ve diğerler, 201: 37)

iv. İndirimli Akaryakıt

Sektör giderleri içinde en önemli yeri tutan akaryakıt fiyatlarına da çeşitli destekler uygulanmaktadır. Balık avcılığında seyir zamanı, çoğu zaman avda geçen süreden uzun olmaktadır. Bu ise akaryakıt sarfiyatını ve maliyeti artırmaktadır. Bu nedenlerle 1 Ocak 2004 yılından itibaren balıkçı gemilerine ÖTV'si indirilmiş yakıt kullanılması imkanı tanınmaktadır. Yakıt desteklemelerinin amacı avcılık maliyetlerini düşürmektedir. Yakıt maliyetindeki bu düşüş, av çabasında önemli bir artışa sebep olmuştur. Ancak, harcanan birim enerjiye karşılık avlanan ürün miktarında artış olmamıştır (İKR-10, 2014: 18).

v. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamındaki Programlar

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından yürütülen su ürünleri ile ilgili hibe programları çerçevesinde “Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması” ile “Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi” alanları da bulunmaktadır. Yapım işleri, makine, ekipman alımı ile mimarlık, mühendislik, danışmanlık vb. giderler IPARD Programı kapsamında uygun harcama olarak değerlendirilmektedir. Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması kapsamında her bir proje için desteğe esas uygun harcamaların toplam değeri 50.000 Avro ile 1.500.000 Avro arasında olmalıdır. Uygun harcamaların %50 nispetindeki kısmı için destek (hibe) sağlanmaktadır. Su ürünleri yetiştiriciliği geliştirilmesi kapsamında alabalık, sazan, yayın, kerevit, kurbağa ve alg yetiştiriciliği desteklenmekte olup her bir proje için desteğe esas uygun harcamaların toplam değeri 15.000 Avro ile 200.000 Avro

arasında olmalıdır. Uygun harcamaların %50 nispetindeki kısmı için destek (hibe) sağlanmaktadır.

Tüm bu destek mekanizmaları sektörde yer alan firmaların ihtiyaç duyduğu alt yapı ve teknolojik gelişmelerin sağlanması için önemli bir kaynak olmuştur. Firmaların önemli bir kısmı mevzuat ve politikaların getirdiği zorunluluklar karşısında bu destek mekanizmaları sayesinde kendilerini uyumsallaştırmışlardır. Ancak firmaların yönetsel yapısında halen daha önemli sıkıntılar mevcuttur. Sektörde yer alan firmaların kurulum yapıları incelendiğinde daha çok aile kültüründen gelen balıkçılık faaliyetleri sonucu kuruldukları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla özellikle avcılık işletmelerinin profesyonel yönetim kadrolarının olmadığı ve aile şirketi temelinde yönetildiği görülmektedir.

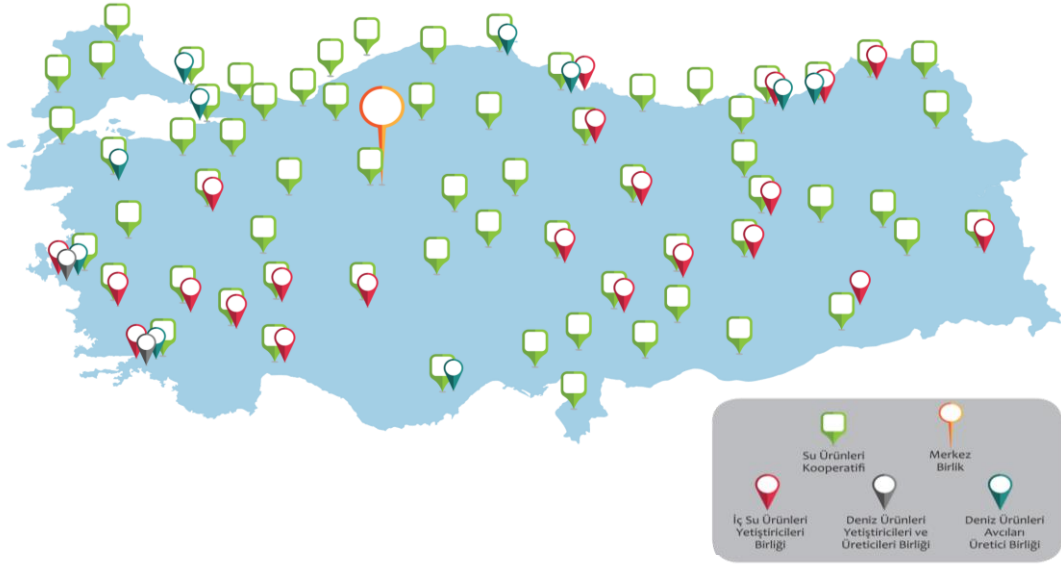
Sektörde bulunan firmaların çalışanlara yönelik politikaları değerlendirildiğinde ise, avcı filolarında çalışan personelin sigortasız olarak çalıştırılması sektördeki kurumsallığı düşük olmasının bir başka nedeni olarak öne çıkmaktadır. Bu konu, özellikle tayfaların, uygun fırsatlar geldiğinde maaş garantili ve sigortalı işleri tercih etmelerine ve yetişmiş insan kaynağının başka sektörlere kaymasına sebep olmaktadır. Son yıllarda bu konuda önemli gelişmeler olduğu eskiden pay usulü çalışılırken bugün maaş usulüne geçilmeye başlandığı sektör uzmanları tarafından belirtilmektedir.

3.3.4.3. Su Ürünleri İşletmelerinde Örgütlenme

Sektör içinde yer alan işletmelerin rekabet gücüne etki eden bir başka mekanizma da sektör örgütlenme yapısıdır. Su ürünleri alanında kurulan üretici birlikleri incelendiğinde, bu örgütlerin büyük çoğunluğunun yetiştiricilik alanında kurulduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin daha önce herhangi bir şekilde örgütlenmemiş olmaları olarak ifade edilebilir. Burada üretici sayısının az olması nedeniyle de kolaylıkla bir araya gelinip kuruluşun tamamlanmasının da önemli bir faktör olduğu kuşkusuzdur.

Türkiye balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren başlıca üretici örgütleri 1163 sayılı yasayla kurulan su ürünleri kooperatifleri ile 5200 sayılı yasa ile kurulan üretici birlikleri ve bunların çatı örgütleridir. Bu örgütlerin Türkiye'deki dağılımı Şekil 28 de gösterilmiştir.

Şekil 28: Türkiye Mevcut Kooperatifler ve Üretici Birlikleri Dağılımı (2013)

Kaynak: GTHB (2014), <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/BalikciOrgutu/Menu/24/Proje-Ciktilari>

Türkiye’de mevcut 576 tadet su ürünleri kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin toplam üye sayısı 31.137 kişidir. Bu kooperatiflerden 211 tanesi 16 bölge birliği, 13 tanesi ise 1 merkez birliği şeklinde üst örgütlenmelerini oluşturmuşlardır. Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği’ne üye kooperatif sayısı 185, üye balıkçı sayısı ise 10.490’dır (Tablo 33).

Tablo 33: Su Ürünleri Bölge ve Merkez Kooperatifleri (2013)

Birim Kooperatif		Kooperatif Bölge Birliği			Kooperatif Merkez Birliği			
Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Birlik Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
576	31.137	16	211	13.032	1	13	185	10.490

Kaynak: BSGM, 2013 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

5200 sayılı yasayla kurulan su ürünleri kooperatifleri üretici birliği ise toplam 32 birlik tarafından oluşmaktadır. Bu birliklerinin toplam ortak sayısı 1.173’ tür. Bu sayının,

31.137 ortağı olan su ürünleri kooperatifleri ile karşılaştırıldığında oldukça az olduğu görülmektedir. Birliklerin 18 tanesi kendi içinde “Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Merkez Birliği” çatısı altında toplanırken diğer 14 birlik “Deniz Ürünleri Avcıları Üretici Merkez Birliği” çatısı altında toplanmaktadır (Tablo 34).

Tablo 34: Su Ürünleri Avcılık ve Yetiştiricilik Üretici Birlikleri (2013)

Tabi Olduğu Kanun	Üretici Birliği		Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Merkez Birliği		Deniz Ürünleri Avcıları Üretici Birliği Merkez Birliği	
	Birlik Sayısı	Üye Sayısı	Birlik Sayısı	Üye Sayısı	Birlik Sayısı	Üye Sayısı
5200	32	1.173	18	974	14	199

Kaynak: BSGM, 2013 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

AB’de su ürünleri sektöründe üretici örgütleri aracılığıyla, sektörün sosyo-ekonomik yönden geliştirilmesi ve kaynakların korunmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Kaynak yönetimi, fiyat oluşumu, arz ve talep dengesinin kurulması yoluyla üreticiler açısından örgütler istikrarlı bir ortam sağlanmaktadır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, kooperatiflerin proje tabanlı faaliyetlerini düşük faiz ve uzun vadeli kredilerle destekleme ve kırsal kalkınma hibe programlarında birlik ve kooperatif şeklinde örgütlenmiş olan üreticilere öncelik tanıma politikaları ile örgütlü üreticiliğe özendirmeye ve teşvik etmeye çalışsa da kooperatifçilik algısı halen daha istenilen seviyeye gelememiştir. Nitekim çoğunluğu küçük tekne sahiplerinden oluşan balıkçı organizasyonları halen; yanlış planlama, haksız rekabet, eğitim eksikliği, birlikte hareket edememe gibi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Ayrıca balıkçılar, kooperatifleri genellikle devlet yardımlarının temin edilmesi veya av gerci ithalatında vergi indirimlerinden yararlanmaya yönelik bir araç olarak kullanmaya çalışmışlardır.

Örgütlenmenin tam olarak sağlanamamasının en önemli sonuçlardan biri de, balıkçıların fiyat oluşumu içerisindeki rolünün yok denecek kadar az olmasıdır. Balıkçılar, bir finansman mekanizması olarak çalışan komisyoncuların belirledikleri fiyatı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bu da balıkçıların gelir düzeyi için sınırlayıcı bir faktör olmaktadır. Yine ürünlerinin ilk satışından tüketiciye kadar olan süreçte aşırı fiyat artışı ile

arzın talebe göre dengelenmesi hususlarında etkin olacak bir yapının bulunmaması üretici ve tüketici aleyhine bir durumdur.

AB'deki uygulamalar incelendiğinde, su ürünleri piyasasının düzenlenmesinde çok önemli rolleri bulunan üretici örgütleri aynı zamanda üreticilerin haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan su ürünleri konusunda veri toplama, piyasaya müdahale, desteklerin üyelerine dağıtımı, belirli destek programlarına başvuru gibi görevlerin üretici örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak tedbirlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla AB müktesebatına uyumlu, destek mekanizması ve politikası ile ilgili bir mevzuat taslağının hazırlanması, üretici örgütlerinin piyasada etkin ve sorumluluk alabileceği koşulların hazırlanması, üretici örgütlerinin AB'ye uyumlu araçların uygulanması konusunda kapasitelerinin artırılması, çeşitli faaliyetler aracılığıyla sektördeki paydaşlarda farkındalık oluşturulması amacıyla 2014 yılında başlamış olan ve halen devam eden Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde “*Balıkçılık Üretici Örgütlerinin Kurumsal Kapasitelerinin Arttırılması*” projesi yürütülmektedir. Proje ile balıkçılık üretici örgütlerimizde kurumsal bir kapasitenin oluşturulması ve bu kapsamda yürütülecek uyum çalışmalarının yönlendirilmesi planlanmaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, t.y, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/BalikciOrgutu/Sayfalar/Detay.aspx?TermStoreId=368e785b-af33-487d-a98dc11d5495130b&TermSetId=70db4bee50ea418b89390d5631cb1822&TermId=fb841593-eb134a7b90e6762d1dc46795&UrlSuffix=25/AbEslestirme-Projesi-Ilerleme-Raporunda-Yer-Aldi>).

3.3.5. Devlet

Elmas Modeli'nde sektörün rekabet gücünü etkileyen dört temel faktör yanında iki dışsal faktörden biri olan “devlet” su ürünleri sektörü için önem arz etmektedir. Bu anlamda bu bölümde sektörle ilgili olarak devlet içindeki kurumsal yapılanma, kontrol ve denetim mekanizmaları, uygulanan ulusal ve uluslararası mevzuatlar ve bu mevzuatlara uyum çerçevesinde yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

3.3.5.1. Kurumsal Yapılanma

Su ürünleri yönetimi, 1983'e kadar tarımla ilgili Bakanlık bünyesinde kendi Genel Müdürlüğü'ne ve son kurumsal düzenlemenin yapıldığı 1985 yılına kadar da müstakil bir yapıya sahip olmuştur. O tarihten 2011 yılına kadar, balıkçılık ile ilgili konular Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nda dört ayrı genel müdürlüğün sorumluluğunda yürütülmüştür. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki KHK'yı değiştiren 639 sayılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının (GTHB) Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK, 8.6.2011 tarihli ve 27958 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeniden yapılanma çerçevesinde GTHB bünyesinde merkezde Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü kurularak balıkçılık sektörüyle ilgili faaliyetler tek elden, taşrada ise İl Müdürlükleri bünyesinde Hayvan Sağlığı, Yetiştiriciliği ve Su Ürünleri Şubesinde yürütülmeye başlanmıştır (İKR-10, 2014:12).

Genel Müdürlüğün ana çalışmaları kapsamında; denizlerde ve iç sularda sürdürülebilir su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığına ilişkin esaslarını belirleyerek, su ürünleri kaynaklarının korunması ve verimliliğin artırılması için gerekli çalışmalar başta olmak üzere altyapı tesisleri kurulması, işletilmesi ve denetlenmesine ilişkin faaliyet ve denetimleri yürütmek, uygun istihsal sahalarına ilişkin esasları belirlemek, üretim, geliştirme ve araştırma projeleri yapmak ve avcılık/yetiştiricilik faaliyetlerine ilişkin bilgi sistemi oluşturmak gibi önemli görevleri üstlenmiştir. Bu görevleri yürütmek üzere Balıkçılık ve Su ürünleri Genel Müdürlüğünde;

- Avcılık ve Kontrol Daire Başkanlığı
- Yetiştiricilik Daire Başkanlığı
- Kaynak Yönetimi ve Balıkçılık Yapıları Daire Başkanlığı
- İstatistik ve Bilgi Sistemleri Daire Başkanlığı
- İdari İşler ve Koordinasyon Daire Başkanlığı oluşturulmuştur.

Taşra teşkilatı olarak 81 ilde Tarım İl Müdürlükleri bulunmaktadır. Bu müdürlüklerde su ürünleri hizmetleri Hayvancılık, Hayvan Sağlığı ve Su ürünleri Şube Müdürlüklerinde yürütülmektedir. Ancak bu taşra yapılanması hizmetlerin yerine

getirilmesinde yeterli değildir. Sektörün beklentisi su ürünleri yetiştiricilik ve avcılık faaliyetlerinin yoğun olduğu illerde, Tarım İl Müdürlükleri bünyesinde müstakil bir Su Ürünleri Şubesinin kurulması doğrultusundadır.

Su ürünleri yetiştiriciliği ile ilgili diğer kamu kurumları şunlardır;

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı
- Ekonomi Bakanlığı
- Kalkınma Bakanlığı
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı
- T.C.Ziraat Bankası (Krediler)
- TÜİK
- Belediyeler
- İçişleri Bakanlığı (Sahil Güvenlik Kom.- Jandarma Genel Kom.)

Bu kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle çıkarılan mevzuatlarda, su ürünleri yetiştiriciliği ile ilgili alanlarda çelişkiler ve sıkıntılar yaşanmaktadır. Sektörün görüşü alınmadan çıkarılan bu yasalar uygulamada sorunlar yaratmakta, bürokratik işlemler arttığı gibi, sektöre yüklenen yükümlülükler çoğalmaktadır. Bu hususlar yatırımların devreye girmesinde ve faaliyette bulunan işletmelerin sürdürülebilir olmasında caydırıcılık yaratmaktadır (Coşkun ve diğerleri, 2014: 49-50).

3.3.5.2. Balıkçılık İzleme, Kontrol ve Denetim Mekanizmaları

Denizlerde ve iç sularda ticari balıkçılığın teknik düzenlemeleri tebliğ ile yapılmaktadır. Bazı türlerin üretiminde görülen düşüşler nedeniyle Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde gırgır ile avcılıkta kurallar belirli tarihler arasında av yasakları yapılmış, bazı balık boylarına getirilen yasaklar da artırılmış ve kıyıdan itibaren 24 m'den sığ sularda avcılık yapmaları yasaklanmıştır. Böylece balıkçılık kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir işletilmesine yönelik önemli kararlar alınmıştır.

Balıkçılık faaliyetlerinin izlenmesi ve kontrolü amacıyla denize kıyısı olan illerde 2006'dan beri, balıkçı barınaklarında balıkçılık idari binası kurulmuştur. Ancak, bu idari

binaların işler hale getirilmesi için gerekli olan mevzuat değişikliği teklifi hayata geçirilemediğinden çoğu idari binalar aktif olarak kullanılamamaktadır. Kurulan liman ofisleri balıkçı barınaklarında balıkçılığı devletin resmi gözetimi ve kontrolüne almak için atılan ilk ve önemli bir adım olarak görülmektedir. Ayrıca bu binalar, personeliyle tam olarak işler hale getirildiğinde, FAO'nun Liman Devleti Kontrolleri konulu anlaşması gereği yerine getirilmiş olacaktır.

Su ürünleri avcılık ve yetiştiricilik ile ilgili faaliyetlerin etkin olarak izlenebilmesi ve verilerin daha kolay ve güvenilir bir şekilde toplanabilmesi için, "Su Ürünleri Bilgi Sistemi" (SUBİS) kurulmuştur. Bu sistem, balıkçılık faaliyeti ve av seferlerinden sağlanan karaya çıkarma miktarları ve av çabası verilerinin yıllık olarak ve tamamen incelenmesine dayanmaktadır. 2010 yılında sisteme biyolojik örneklemeden elde edilecek verilerin girişinin ve kaydının yapılması için gerekli yazılımlar ilave edilmiş ve 2011 yılında bu verilerin toplanmasına pilot düzeyde başlanmıştır. Bununla birlikte, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, 12 m'nin üzerindeki tekneler için seyir defteri, satış notu, nakil belgesi ve menşei belgesini de kapsayan bir dizi izleme aracı uygulamaya konmuştur. 12 metrenin altındaki teknelerin avcılık faaliyetleri ve karaya çıkardıkları ürünler örnekleme yöntemiyle izlenmektedir. AB Yasadışı Kaçak ve Kuraldışı Avcılık Yönetmeliği çerçevesinde Türkiye, 2010 yılı başlangıcı itibariyle Av Sertifikalarını düzenlemeye başlamıştır (İKR-10, 2014: 13).

3.3.5.3. Uygulanan Politikalar

Türkiye'nin AB adaylığı sürecinde Türk ulusal mevzuatının AB müktesebatına uyumuna yönelik 35 ana konuda müzakere süreci devam etmektedir. Bu kapsamda 13. fasıl olan balıkçılık faslı en çok incelenen ve tartışılan fasıllardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bunun nedeni, AB Komisyonunun Türkiye'yi üyesi olan Akdeniz Ülkeleri ile aynı kaynağı paylaşan bir ülke olarak görmesi, üç tarafını çevreleyen denizler nedeniyle önemli bir potansiyeli kullanması ve Avrupa kıtası içinde iç sular bakımından en zengin ülke konumunda olmasıdır. Diğer taraftan, AB pazarlarının ihraç edilen su ürünleri bakımından Türkiye için önemli bir pazar olması uyum çalışmalarının önemli bir ortak paydasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla OBP ile hem AB hem Türkiye, ülkenin zengin su

potansiyelini, barındırdığı flora ve faunayı sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde garanti altına almayı arzulamaktadır. Bu anlamda Türkiye’de sektörle ilişkili politikalar da Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) kapsamında ele alınmaktadır.

i. AB Ortak Balıkçılık Politikası (OBP)

Genel itibariyle, OBP, su ürünleri sektörünü biyolojik, ekonomik ve sosyal yönleriyle ele almakta ve dört ana konu altında incelemektedir. Bunlar; yapısal politikalar, koruma ve kontrol politikası, pazarlama politikası ve dış balıkçılık politikalarıdır. Bu politikalar çerçevesinde OBP' nin esası, su ürünleri sektörünü etkileyen yasal, politik, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin kombinasyonundan oluşan stratejik bir planlamaya dayanmaktadır.

1970’li yıllara kadar tarımın bir parçası olarak değerlendirilen balıkçılık, topluluk sularına eşit erişim hakkı sağlanması, balıkçılık faaliyetlerinin düzenlenmesi ve uluslararası antlaşmalar akdedilirken topluluk çıkarlarının korunması amacıyla ayrı bir politika olarak değerlendirilmeye başlanmış ve 1983 yılında OBP oluşturulmuştur. OBP zamanla değişen koşullara uyum sağlamak için 1998 ve 2002 yıllarında iki kez revize edilmiş olup, 13 Temmuz 2011 tarihinde yeni bir reform tasarısı Avrupa Komisyonu tarafından Avrupa Parlamentosu’na ve Bakanlar Konseyi’ne sunulmuştur.

Türkiye’nin AB katılım müzakerelerinde 13. fasıl olan Balıkçılık faslı ile ilgili tarama ve eşleştirme toplantıları 24.02.2006 ve 31.03.2006 tarihinde gerçekleşmiştir. AB Komisyonu, Türkiye’nin 2008 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesinde AB balıkçılık politikası alanında öncelik verilmesi beklenen konular şu şekildedir; Kısa vadede Türkiye’den balıkçılıkla ilgili tüm konulardan sorumlu merkezi bir birim oluşturulması yoluyla idari yapıların güçlendirilmesi, balıkçılık denetim ve kontrol hizmetlerinin güçlendirilmesine özel önem verilmesi ve AB gerekliliklerine uygun olarak revize edilmiş Su Ürünleri Kanununun kabul edilmesi istenmiştir. Orta vadede ise deniz kaynakları hakkında doğru bilgi elde etmek amacıyla güvenilir bir stok değerlendirme sisteminin kurulması ve mevcut filo kayıt sisteminin AB koşullarına uyumlaştırılması talep edilmiştir. Bu anlamda 31 Aralık 2008 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye’nin AB

Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı'nda Balıkçılıkla ilgili tüm konulardan sorumlu merkezi bir birim oluşturulması bağlamında Tarım Bakanlığı'nın Yeniden Yapılandırılmasına ve AB gerekliliklerine uygun olarak Su Ürünleri Kanununun revize edilmesine ilişkin olan kanunlar kabul edilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılmasına yönelik kanun 8 Haziran 2011 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak yeniden düzenlenerek, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü faaliyete geçmiştir. Ayrıca su ürünleri üretim kaynaklarının sürdürülebilirliği, avcılığın düzenlenmesi, balıkçılık filusunun ve su ürünleri sektörünün faaliyetlerinin kayıt altına alınması, kontrol, denetim ve izlenebilirliğin sağlanması ile pazara ve pazarlamaya yönelik düzenlemelerin yapılması bağlamında 2008 yılında Sahil Güvenlik Komutanlığı bünyesinde bir Balıkçılık İzleme Sistemi ile balıkçılık faaliyetlerinin avcılık anından, ilk satışına kadar olan süreçte izlenmesini amaçlayan Su Ürünleri Bilgi Sistemi (SÜBİS) faaliyete geçirilmiştir. Yine su ürünlerinin pazara yönelik kalite kriterlerinin belirlenmesi, geliştirilmesi, kontrol ve denetimde izlenebilirliğin sağlanması ve tüketicilerin bilgilendirilmesini amaçlayan Su Ürünleri Pazarlama Standartları ve Tüketici Bilgisi Yönetmeliği hazırlanmıştır.

Avcılıkla ilgili olarak ise, AB'de uygulanan avlanma kotaları ülkemizde yaygın olmamakla birlikte hâlihazırda mavi yüzgeçli ton balığı, beyaz kum midyesi, hamsi ve yılan balığı için uygulanmaktadır. Stokların mevcut durumu ile ilgili verilerin yetersiz olması eleştirilen hususlar arasında yer almaktadır. Stoklarla ilgili araştırmaların artırılması ve operasyonel planlar hazırlanması gerekmektedir. Av verileri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapılan anketler yoluyla elde edilmektedir. Yıllık av verilerinin tutarlı bir şekilde toplanması ve kontrol edilmesi için belirli karaya çıkış noktalarından boşaltılması gerekmektedir. Ancak AB standartlarına uygun şekilde teçhiz edilmiş sadece 36 adet liman ofisi bulunmaktadır. Mevcut durumda herhangi bir liman veya küçük rıhtımlar da karaya çıkış noktası olarak kullanılabilirdiğinden av verileri konusunda kesin bilgiye ulaşmakta zorlanılmaktadır.

AB mevzuatına uyum kapsamında, su ürünleri pazarlama standartlarının ve gıda güvenliği kurallarının da benimsenmesi gerekmektedir. AB'de su ürünlerinin piyasaya

sunulmasında tüketicinin bilgilendirilmesine önem verilmektedir. Türk mevzuatı tüketicinin bilgilendirilmesini amaçlayan genel hükümleri içermesine rağmen; bu bilgiler AB mevzuatındaki bilgilerin tamamını kapsamamakta ve etkin bir denetim sağlanamamaktadır. Mevzuatın değişmesine yönelik "Su Ürünlerinde Pazarlama Standartları ve Tüketici Bilgisi Hakkında Yönetmelik Taslağı" kabul edilmeyi beklemektedir, yönetmelik yasalaştığı takdirde ürünlerin boyutu, ağırlığı ve tazelik kategorisi dışında, üretim şekli ve yerinin etikette belirtilmesi zorunlu hale gelecektir. Ürünlerin pazarlanacağı toptancı hallerinin de AB standartlarına uygun olarak yapılandırılması gerekmektedir. Soğuk zincirinin geliştirilmesi ürünün tazeliği ve hijyeni için büyük önem taşımaktadır (Altındağ ve Hekimoğlu: 2012; 31-32).

3.3.5.4. Destekleyici Faaliyetler

Balıkçılık mevzuatlarının AB mevzuatına uygun hale getirilmesi sürecinde ulusal ve uluslararası bir çok destek mekanizmaları geliştirilmiştir. Sektörde yer alan firmalara uygulanan destek programları araştırmanın "Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi" başlığı altında verilmiştir. Bunun dışında mevzuatlarla ilgili olarak uluslararası ortaklıklarla yürütülen projelerle sektöre önemli katkılar yapılmaktadır. Bu anlamda iki taraflı işbirliği projeleri yürütülmekte ve Avrupa Birliği'nin Genişleme Genel Müdürlüğü'ne bağlı Teknik Destek ve Bilgi Değişimi Kurumu (TAIEX) tarafından aday ülkelere eğitimler verilmektedir. Bu çerçevede bugüne kadar su ürünleri üretici örgütlenmesi ile ilgili birçok TAIEX semineri (workshop), uzman çalışması (expert mission) ve çalışma ziyareti (study visit) gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2005 tarihinden bu yana çeşitli Teknik Yardım (Technical Assistance) ve Eşleştirme (Twinning) Projeleri yürütülmüştür. Bu kapsamda, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Aracı (Instrument Pre-Accession - IPA-1) 2011 Yılı Programlaması 2. Paket kapsamında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlanma Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan, 1 milyon Avro bütçeli "Balıkçılık Üretici Örgütlerinin Kurumsal Kapasitelerinin Arttırılması - Institutional Capacity Building for Fishery Producer Organisations" Eşleştirme (Twinning) Projesi 2014 yılında başlatılmıştır. Hollanda-Fransa-İsveç konsorsiyumu ile birlikte yürütülen projenin amacı

yasal ve kurumsal bir çerçeve hazırlayarak Türk balıkçılık sektörünü AB Ortak Balıkçılık Politikası kapsamındaki ortak piyasa düzeninin etkin bir şekilde uygulanmasına hazırlamaktır. Proje kapsamında; AB müktesebatına uyumlu destek mekanizması ve politikası ile ilgili bir mevzuat taslağının hazırlanması, üretici örgütlerinin piyasada etkin ve sorumluluk alabileceği koşulların oluşturulması, bakanlığın ve üretici örgütlerinin AB'ye uyumlu araçların kullanılması konusunda kapasitelerinin artırılması, yürütülecek faaliyetler aracılığıyla sektördeki paydaşlarda farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir.

3.3.5. Şans

Elmas Modeli'nde iki dışsal faktörden bir diğeri olan "şans" su ürünleri sektörü nün geleceği için farklı bir önem arz etmektedir. Bu anlamda su ürünleri sektöründe kontrol edilemeyen en önemli şans faktörü iklim değişiklikleridir. Bilindiği üzere, dünyayı tehdit eden en önemli sorunların başında gelen küresel ısınma ve bunu sonucunda oluşan iklim değişiklikleri farklı bölgelerde farklı şekillerde kendini hissettirmeye başlamıştır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en önemli sonuçlarından olan su kaynaklarındaki azalma ve değişimler, doğrudan ve dolaylı olarak su ürünleri sektörünü de etkilemekte sektör üzerindeki baskıyı artırmaktadır.

İklim değişiklikleri mevsimlerin normalin üstünde seyretmesi ile yaşanan anomaliler olarak tanımlanmaktadır. Normal mevsim sıcaklıklarının aksine yaşanan aşırı sıcaklık artışları veya azalmaları su ürünlerine bağlı ekonomileri fazlasıyla etkilemektedir. Sıcaklığın artması ile yüzeyde azalan besin balık stoklarını azaltmakta veya dip kısımlara gitmesine neden olmaktadır. İklim değişikliği nedeni ile kıyıları ve deniz ekosistemleri üzerinde de aşırı etkilerin meydana gelmesi ve kıyı erozyonunun artması da söz konusu olmaktadır.

Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de paralel bir etki göstermektedir. Ülkemiz su ürünleri üretiminin büyük kısmını denizler ve iç sulardan avcılık yolu ile elde edildiği için çevresel faktörlerin en çok etkilediği ortam olan deniz ve iç sularda, son yıllardaki mevsim değişikliklerin etkisi önemli derecede hissedilmektedir. Diğer yandan kirlilik, avcılık, mevsimsel değişimler ve diğer faktörlerin getirdiği olumsuzluklar

nedeniyle de su ürünleri üretiminde durgunluk gözlenmekte, hatta her geçen gün üretimde azalmalar görülmektedir.

Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan su ürünleri sektörünün sürdürülebilir bir çerçevede devam edebilmesi için uygulanacak olan tüm çevresel politikalar diğer uygulanması gereken politikalardan da öncelikli hale getirilmelidir. Bu anlamda T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından “2011- 2023 “Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlanmıştır. Bu plan çerçevesinde iklim değişikliği bir sürdürülebilir kalkınma sorunu olarak ifade edilmiş, iklim değişikliğinin etkileri konusunda planlama yapılmasının ve ortaya çıkan risklerin yönetilmesinin, ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyümesine önemli destek sağlayacağı önemle vurgulanmıştır.

Bu kapsamda, Türkiye’de iklim değişikliğinden etkilenebilir beş önemli alanı belirlenmiştir. Bu alanların başında ise su kaynakları yönetimi gelmektedir. Eylem Planı’nda su ürünleri sektörünün içinde yer aldığı hedefler ve sektörle ilgili yer alan ifadeler şu şekildedir;

Hedef 1.1. Mevcut strateji ve eylem planları ile yasal düzenlemelerin iklim değişikliğine uyum bakımından gözden geçirilmesi: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın yetki ve sorumluluk alanına giren yasal düzenlemeler; *su kaynaklarının niteliği ve niceliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, balıkçılık faaliyetleri*, kapsamaktadır. İklim değişikliğine uyum ve tarımsal üretim politikaları arasında entegre ve doğrudan bir bağ kurularak, Tarım Stratejisi’nde, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi’nde, Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı’nda gerekli revizyonların yapılması hedeflenmiştir. (İklim Değişikliği Uyum Statejisi ve Eylem Planı 2011-2023 [USEP], 2012:11)

Hedef 1.3. İklim Değişikliği Ulusal Stratejisi’nin ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte uygulamaya geçmesi için gerekli finansal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaya konulması: Tarım enerji, turizm, su, *balıkçılık*, sanayi gibi iklim bağımlı her sektörde azaltım-uyum sinerjisini dikkate alan bütünleşik fayda-maliyet analizlerinin

yapılacaktır. Bu sektörlerde iklim değışikliği etki analizlerini azaltmak için uyum maliyetleri tespit edilecektir. İklim değışikliğine uyum için devlet yardımlarının ve desteklerinin sektörel bazda geliştirilmesi ve uygulanması da sağlanacaktır (USEP, 2012: 58).

Hedef 2.7. Deniz ve kıyı alanları yönetimi çerçevesine iklim değışikliğine uyumun entegre edilmesi: Deniz seviyesi yükselmesine karşı iklim değışikliği etkilerinin ve uyum faaliyetlerinin araştırılması çerçevesinde su ürünleri sektörü ile ilgili olarak i) deniz ve kıyı koruma alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, ii) denizlerde dalyan balıkçılığının iklim değışikliğinin etkilerine göre incelenmesi (yok olma tehlikesi) faaliyetler gerçekleştirilecektir. Ayrıca bütünleşik kıyı ve deniz alanları çalışmalarına iklim değışikliğine uyumun entegre edilmesi; kıyı yerleşim planlamalarında kıyı ve deniz ekosistemlerinin iklim değışikliğine direncini azaltıcı gelişmelerin kontrol edilmesi ve denizlerimize giren türlerin tespiti ve izlenmesi çalışmaları da yürütülecektir (USEP, 2012: 45).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elmas Modeli, sektör ve ülke düzeyinde rekabet gücünü analiz etmeye imkan verdiği için son yıllarda başta Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan “Dünya Rekabet Gücü Endeksi” olmak üzere, pek çok ülkenin ve çeşitli sanayi ve hizmet sektörlerinin rekabet gücü analizlerinde tercih edilmektedir. Buradan hareketle, Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet gücü Elmas Modeli çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Elmas Modeli, Porter tarafından geliştirilen ve dört temel belirleyiciye ve 2 dışsal faktöre göre sektör analizinin yapıldığı ve rekabet gücünün ortaya konulduğu bir modeldir. Bu temel belirleyiciler, faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma stratejileri ve rekabet ortamı olarak kabul edilirken dış faktörler ise hükümet ve şans olarak belirlenmiştir.

Faktör koşulları, gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de rekabet gücünün temel belirleyicisi durumundadır. Faktör koşulları iki grupta değerlendirilmektedir. Bunlardan biri ülkenin doğal şartları gereği var olan faktör koşulları, diğeri ise ülke içerisinde geliştirilen altyapı ile ilgili olan faktör koşullarıdır. Türkiye’de su ürünleri sektörü için doğal şartlar gereği var olan ve faktör koşullarının en önemli belirleyicisi durumunda olan coğrafi konumdur. Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak, gölleri, barajları, akarsuları ve kaynak suları ile su ürünleri potansiyeli olarak avlanan tür çeşitliliği ve miktarı bakımından bulunduğu coğrafi bölgede şanslı bir ülkedir. Sektörün büyümesini destekleyecek uygun coğrafi özellikler yanında, biyo-çeşitlilik açısından da Türkiye’nin zengin olması mevcut durum dışında da alternatif ürün yetiştirme imkanları sunmaktadır. Diğer faktör koşulları, sonradan geliştirilen koşullardır. Bunlardan biri altyapı koşullarıdır. Türk su ürünleri sektörü, komşu ülkeler ile kıyaslandığında balıkçı filosu, güç, sayı, teknoloji ve av araçları bakımından üstün konumdadır. Mevcut balıkçılık kaynakları ve üretim gücüyle Akdeniz ülkeleri içerisinde çok uzun yıllardır en üst sıralarda yer

almaktadır. Bunun yanında, balıkçılarımızın gelişen teknolojik şartlara en kısa sürede entegrasyonunu sağlayabilmesi yanında endüstriyel balıkçılık filusunda balık ve yön bulucu cihazlar ile haberleşme imkânlarında ileri teknolojiler yaygın olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla coğrafi özellikler ve altyapı yeterlilikleri dikkate alındığında faktör koşullarının sektörün rekabet gücünün belirleyicisi olma konusunda önem derecesi yüksek ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Faktör koşullarında Türkiye'nin sahip olduğu tüm bu pozitif etmenlerin yanında sektörün yetiştiricilik ve avcılık üretim potansiyeli değerlendirildiğinde önemli sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Özellikle ticari balık stokları ve tehlike altındaki türlere yönelik çalışmalar yönünden eksiklikler bulunmaktadır. Denizlerimizdeki balık stoklarımızda aşırı avcılık, kirlenme ve yayılımcı yabancı türlerin etkisi ile azalmalar meydana gelmiştir. Ayrıca üretimde avlanabilir stok miktarı sınırına ulaşılması ve denizlerde aşırı avcılık kapasitesinin bulunması dolayısıyla balıkçılık sektörünün ekonomiye katkısı olabileceğinden çok daha düşük gerçekleşmektedir. Bu anlamda, balık stoklarının sürdürülebilirliğini temin etmek amacıyla avcılıkta etkin kaynak yönetiminin sağlanması, yetiştiricilik üretiminin ise, çevresel sürdürülebilirliği gözetilen bir şekilde artırılması ve çeşitlendirilmesi sektörel çalışmalarda temel öncelikler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mevcut su ürünleri dışında alternatif türlerin üretimlerinin desteklenmesi iç ve dış piyasada rekabet gücünün artmasını sağlayacaktır. Diğer ülkelerde yetiştiriciliği yapılan somon, karides, kalkan, dil balığı, ahtapot, çift kabuklu yumuşakçalar vb. birçok alternatif türün Türkiye'deki tesislerde üretilebilmeleri için araştırma kurumları tarafından yürütülecek olan AR&GE bazlı üretim çalışmaları desteklenmelidir.

Diğer bir sorun ise filo kapasitesinde görülmektedir. Balıkçılık alanında av miktarlarını artırmak amacıyla filo kapasitelerini büyütme yaklaşımının tam tersine, üretimlerinin devamlılığı ve mevcut av filolarının rasyonel kullanılması için, filo kapasitelerini azaltmaya, daha küçük ancak daha etkin bir filoya ihtiyaçları bulunmaktadır. Artan filo kapasitesi ile aşırı sömürülen kaynakların tükenme noktasına gelmesi, balıkçılık filosunun ekonomik olarak işletilememesine ve bundan kaynaklanan zararların büyük oranlara çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, aşırı avcılık sonucu azalan stoklar dolayısıyla gemilerin kW cinsinden elde ettikleri ürün miktarında ciddi düşüşler meydana

gelmiş, ve ekonomik bakımdan karlılığın düşmesine neden olmuştur. Sektörde faktör koşulları çerçevesinde görülen bir diğer sıkıntı ise ülkemizde uzun yıllara dayanan ve sürekliliği olan su ürünleri stoklarına ve diğer kaynaklara yönelik uzun dönemli kayıtlı verilerin bulunmamasıdır. Bu nedenle bilimsel temele dayalı bir kaynak yönetimi için politika oluşturulmasında yetersiz kalınmıştır. Bu anlamda özellikle gelişmiş ülkelerde olduğu gibi su ürünleri üretim kaynaklarının sürdürülebilirliği, avcılığın ve yetiştiriciliğin düzenlenmesi, balıkçılık filosunun ve faaliyetlerinin kayıt altına alınması, kontrol ve denetimlerin sağlanmasına yönelik araştırma ve izleme faaliyetleri düzenlenmeli, elde edilen her türlü bilimsel bilgi ve verilerle sektörde yaşanan değişimler değerlendirilerek politikalar belirlenmelidir.

Rekabet gücünün belirleyicilerinden bir diğeri olan *talep koşulları* açısından Türk su ürünleri sektörü değerlendirildiğinde, talebin büyük oranda dış ticaretin gelişimine bağlı olarak geliştiği görülmektedir. Dış ticaret hacmi arttıkça su ürünleri sektörüne olan talep de artmakta ve bu durum sektörün gelişimini hızlandırmaktadır. Türkiye ekonomisinin gelişiminde dış ticaret önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda artan dış ticaret hacmi, Türk su ürünleri sektörünün rekabet gücünü olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin ana pazarı olan AB'nin sektörle ilgili olan koşulları gereği avcılık, yetiştiricilik ve işleme/değerlendirme faaliyetlerinde meydana gelen gelişimler de Türkiye'de sektörünün rekabet gücünü arttırıcı önemli etkiler yaratmıştır. Bu anlamda özellikle AB pazarında Türkiye önemli bir rekabet gücüne sahiptir. Ayrıca bugün kişi başına en çok su ürünü tüketen Avrupa Birliği, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin Türkiye'nin sektörde en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında yer alması Türkiye'nin dış pazarlardaki önemini göstermektedir. Ancak Türkiye birçok yeni bölge ve ülkelere ihracat gerçekleştirebilecek altyapıya sahiptir. Bu anlamda sektörün dış pazarlardaki durumu sürekli olarak izlenmeli ve sektördeki büyüyen pazarlar ve bu pazarlara sunulan ürün ve ürün formları özenle takip edilmelidir.

Sektörün ülke içi talebine bakıldığında, iç talebin beklenen ölçüde büyük olmadığı görülmektedir. Türkiye'de kişi başı su ürünü tüketimi dünya ortalamasının çok altında kalmaktadır. Özellikle yetiştiricilik üretiminin geliştirilmesiyle su ürünleri üretim miktarının artması karşısında tüketimin artmaması düşündürücüdür. Ülkemizde balık

tüketimini artırmak sektörün öncelikli konusu arasında yer almaktadır. Bu nedenle tüketimi artırıcı tedbirlerin alınması bu alanda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Öncelikle, görsel medyada balık ve balık tüketimi konusunda bilgilendirici kamu spotları yapılmalı, yetiştiricilik faaliyetleri ile üretilen kültür balıkları konusunda toplumda oluşan yanlış imaj ortadan kaldırılarak balık tüketimi özendirilmelidir.

Su ürünleri sektörü için sürdürülebilir rekabet gücünün sağlanmasında talep faktörlerinin diğer faktörlere nazaran daha fazla etkisinin olduğu açıktır. Bu anlamda bu faktör altında Türkiye'nin dış pazar potansiyeli sektöre önemli bir rekabet gücü kazandırmaktadır. Ancak bu rekabet gücünün sürdürülebilir olması ve sektörün ayakta kalması için iç talep yapısının da geliştirilmesi gerekmektedir.

İlgili ve destekleyici sektörler, su ürünleri sektörünün doğrudan bağlantılı olduğu sektörler ile gelişimin sağlanmasında büyük öneme sahip destekleyici kurum ve kuruluşları ifade etmektedir. Bu çerçevede su ürünleri sektöründe özellikle yavru üretim merkezleri ve kuluçkahaneleri, yem üretim işletmeleri ile işleme ve değerlendirme işletmeleri sektörde en öne planda duran ilgili sektörler altında incelenmektedir. Su ürünleri yetiştiriciliğinde kullanılan yemin temel hammaddesi olan balık unu ve yağı ülkemizde hamsi ve çaça balığından üretilmekte ancak üretilen miktar hayvancılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinin ihtiyacını karşılayamamaktadır. Dolayısıyla balık unu ihtiyacı yurt dışından ithal yoluyla temin edilmektedir. Diğer yandan Pasifik'ten elde edilen hamsi üretiminde son yıllarda yaşanan düşüş, balık unu üretimini etkilemiş ve fiyatlarda yükselmeye neden olmuştur. Bu durum yetiştiricilik sektöründe girdi maliyetlerini artırmıştır. Bu anlamda sektörün önemli bir girdisini üreten yem işletmelerinin sektörün rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Diğer yandan, ülkemizde yavru üretiminde ise çok büyük gelişmeler yaşanmış, kuluçkahanelerde uygulanan modern ve ileri teknolojiler kaliteli ve verimli yavruların elde edilmesinde büyük rol oynamıştır. Sektörün ihtiyaç duyduğu yavru yerli üretimle karşılanmaya başlamış, hatta son iki yıldır yavru ihracatı da başlamıştır. Dolayısıyla bu durum sektör rekabetini olumlu yönde etkilemektedir.

Ülkemizde, su ürünleri işleme ve değerlendirme sanayinde özellikle son yıllarda AB mevzuatlarına uyum çerçevesinde sağlanan alt yapı, sağlık ve hijyen şartları ile olumlu

gelişmeler kaydedilmiştir. Bugün su ürünleri işletmeleri alt yapı, teknik şartlar, işletme modeli, HACCP ve diğer ISO standartları açısından çok ileridedir. Bu işletmelerin büyük bir kısmı AB başta olmak üzere dış ülkelere ihracat yapmaktadır. Bir kısmı ise üçüncü ülkelere ve iç piyasaya ürün vermektedir. Özellikle AB' ye ihracat yapmak üzere onaylanmış işletmeler AB uzmanları tarafından da denetime tabi tutulmaktadır. Bu denetimler sektörün sahip olduğu disiplini kaybetmemesi açısından önemli bir kontrol mekanizması durumundadır. Dolayısıyla işleme ve değerlendirme sanayisinin mevcut durumu sektörün rekabet edebilirliğini olumlu yönde desteklemektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bu firmaların %65 kapasite ile çalışıyor olmasıdır. Özellikle doğal olaylar yada iklim değişikliklerinden kaynaklı olarak denizlerdeki balık stoklarındaki azalma sektörün kapasitesini önemli ölçüde düşürmektedir. Dolayısıyla katma değeri yüksek, ürün yelpazesi geniş işlenmiş ürünlerin yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu nedenle bu sektör yatırım anlamında desteklenmelidir.

Destekleyici kurumlar arasında da sektörün istihdam ve AR&GE kaynaklarının en önemli paydaşı konumunda olan üniversiteler ve araştırma merkezleridir. Ancak bugün üniversitelerde ilgili bölümlerde önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Su ürünleri fakültelerinin sayısının gereğinden fazla olması, eğitimin kalitesi ve özellikle de istihdamda yaşanan sorunlar nedeniyle son dönemlerde bu bölümlere olan talep yıldan yıla düşmüştür. Bunun başlıca nedeni su ürünleri mühendislerinin görev ve yetkilerinin diğer bölüm mezunlarına (ziraat mühendisleri, veteriner hekimler, gıda mühendisleri) verilmiş olmasıdır. Dolayısıyla sektörün nitelikli eleman sorununa cevap verecek olan üniversitelerin bu önemli çıkmazlarının gerekli politikalarla düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca sektörde yer alan işletmeler de nitelikli eleman çalıştırma konusunda teşvik edilmeli üniversite mezunlarının istihdamları desteklenmelidir. Yine mevcut durumda üniversitelerin ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerin de mezun olmadan sektörü tanıması, bilgi ve beceri düzeylerinin sektörün ihtiyacı doğrultusunda artırılması amacıyla lisans eğitimleri kapsamında verilen teorik derslere ek olarak zorunlu staj programlarının koyulması gerekliliği sektör uzmanları tarafından üniversitelerde verilen eğitim programları için vurgulanan diğer önemli unsurlardan biridir. Diğer yandan üniversitelerin içinde bulunduğu bu önemli durum bilimsel çalışmaların da nicelik ve nitelik açısından azalmasına sebep olmakta sektörün

itici gücü olacak AR&GE ve inovasyon çalışmalarının en önemli ayağı sekteye uğramaktadır. Dolayısıyla sektörün en önemli destek kuruluşlarından olan üniversitelerin içinde bulunduğu bu durumun sektörün rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilediği açıktır.

Türkiye’de su ürünleri sektörünün en önemli destekleyici yapılarından bir diğeri de araştırma enstitüleri ve istasyonlarıdır. Araştırma merkezlerinde sektörel ilgili önemli araştırma çalışmaları yapılmasına rağmen bu merkezlerin özellikle teknik altyapı ve nitelikli personel sıkıntıları yaşadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu merkezlerin kooperatif ve diğer üretici birlikleri ile istenilen işbirliklerini oluşturamaması yapılan çalışmaların etkinliğini de önemli ölçüde azaltmaktadır. Araştırma merkezleri sektörün AR&GE çalışmalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır dolayısıyla sektörün rekabet edebilirliğinin sağlanmasında en büyük rollerden birini üstlenmektedirler. Bu bilinçle kamu-özel sektör-üniversite işbirliği sağlanmalı tüm paydaşlarla birlikte sürdürülebilirlik şartlarının yerine getirilmesine yönelik yapılan çalışmalara katılım ve katkı sağlanmalıdır.

Rekabet gücünün belirleyicilerinden bir diğeri olan *Firma Stratejileri, Yapısı ve Rekabet Düzeyi* açısından sektör değerlendirildiğinde, özellikle işletmelerin rekabet gücünü dolayısıyla sektörün rekabet gücünü etkileyen önemli etkenler bulunmaktadır. Son yıllarda su ürünleri sektöründe yer alan işletmelerin özellikle ihracatın artmasıyla önemli ivme yaşadığı görülmektedir. AB’ nin Ortak Balıkçılık Politikası ve Rusya Federasyonu ile imzalanan “Su Ürünleri İhracatında Gıda Güvenliğinin Sağlanması Mutabakat Zaptı çerçevesinde sektörde önemli gelişmeler görülmüştür. Yürütülen bu politikalar işletmelerin kurumsal ve teknik alt yapılarında da önemli iyileştirmeler yaratmıştır. Ayrıca 2003 yılından itibaren uygulanmaya başlayan üretim destek programları su ürünleri yetiştiricilik sektörünün hızlı gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Son 10 yıl içinde sektöre ihtiyaç duyulan yönde alt yapı ve teknolojik gelişmenin sağlanması, üretimin artırılması ile maliyetlerin düşürülmesi için önemli destek mekanizmaları geliştirilmiştir. Sağlanan destekler sayesinde özellikle yetiştiricilik üretiminde önemli artışlar yaşanmış artan AR-GE çalışmaları sonucu üretim teknikleri, bu teknikleri uygulayabilecek bilgi birikimi ve modern teknoloji kullanım kapasitesine sahip işletme sayısı da önemli ölçüde artmıştır. Dolayısıyla halen devam eden bu desteklerle sektörde yaşanan bu önemli ilerlemeler

sektörde bulunan firmaların rekabet güçlerini arttırmaktadır. Dolayısıyla rekabet gücü yüksek işletmeler su ürünleri sektörünün rekabet edebilirliğini de arttırmaktadır. Ancak tüm bu politikaların uygulanabilmesi ve destek mekanizmalarından optimal düzeyde yarar sağlanabilmesi için sektör içindeki örgütlenme yapısı önem arz etmektedir. Ancak su ürünleri sektöründe halen daha örgütlenmede önemli sıkıntılar bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu küçük tekne sahiplerinden oluşan örgütler halen; yanlış planlama, haksız rekabet, eğitim eksikliği, birlikte hareket edememe gibi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Ayrıca kooperatifler genellikle devlet yardımlarının temin edilmesi veya ithalattaki vergi indirimlerinden yararlanmak amacıyla bir araç olarak kullanılmaktadır. Örgütlenmenin tam olarak sağlanamamasının en önemli sonuçlardan biri de, balıkçıların fiyat oluşumu içerisindeki rolünün yok denecek kadar az olmasıdır. Balıkçılar, bir finansman mekanizması olarak çalışan komisyoncuların belirledikleri fiyatı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bu da balıkçıların gelir düzeyi için sınırlayıcı bir faktör olmaktadır. Yine ürünlerinin ilk satışından tüketiciye kadar olan süreçte aşırı fiyat artışı ile arzın talebe göre dengelenmesi hususlarında etkin olacak bir yapının bulunmaması üretici ve tüketici aleyhine bir durumdur. Bu anlamda su ürünleri piyasasının düzenlenmesinde çok önemli rolleri bulunan üretici örgütleri aynı zamanda üreticilerin haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan su ürünleri konusunda veri toplama, piyasaya müdahale, desteklerin üyelerine dağıtımını, belirli destek programlarına başvuru gibi görevlerin üretici örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak tedbirlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla özellikle üretici örgütlerinin piyasada etkin ve sorumluluk alabileceği koşulların hazırlanması, üretici örgütlerinin AB'ye uyumlu araçların uygulanması konusunda kapasitelerinin artırılması, çeşitli faaliyetler aracılığıyla sektördeki paydaşlarda farkındalık oluşturulması için faaliyetler yürütülmelidir.

Türk su ürünleri sektöründe dışsal faktörler olan *devlet* ve *şans* faktörleri de rekabet gücü üzerinde önemli etkiye sahiptir. Son yıllarda hem ihracatta meydana gelen artışlar, hem de AB adaylık sürecindeki uyumlaştırma çalışmaları devlet mekanizmasında önemli çalışmaların başlatılmasını sağlamıştır. Kamu kurum ve kuruluşları/meslek örgütleri, sivil toplum örgütleri tarafından yapılan sektörel çalışmaların sıklık kazanması ile sektörün iyileştirilmesine yönelik olarak önemli çalışmalar başlatılmıştır. Devlet içindeki kurumsal

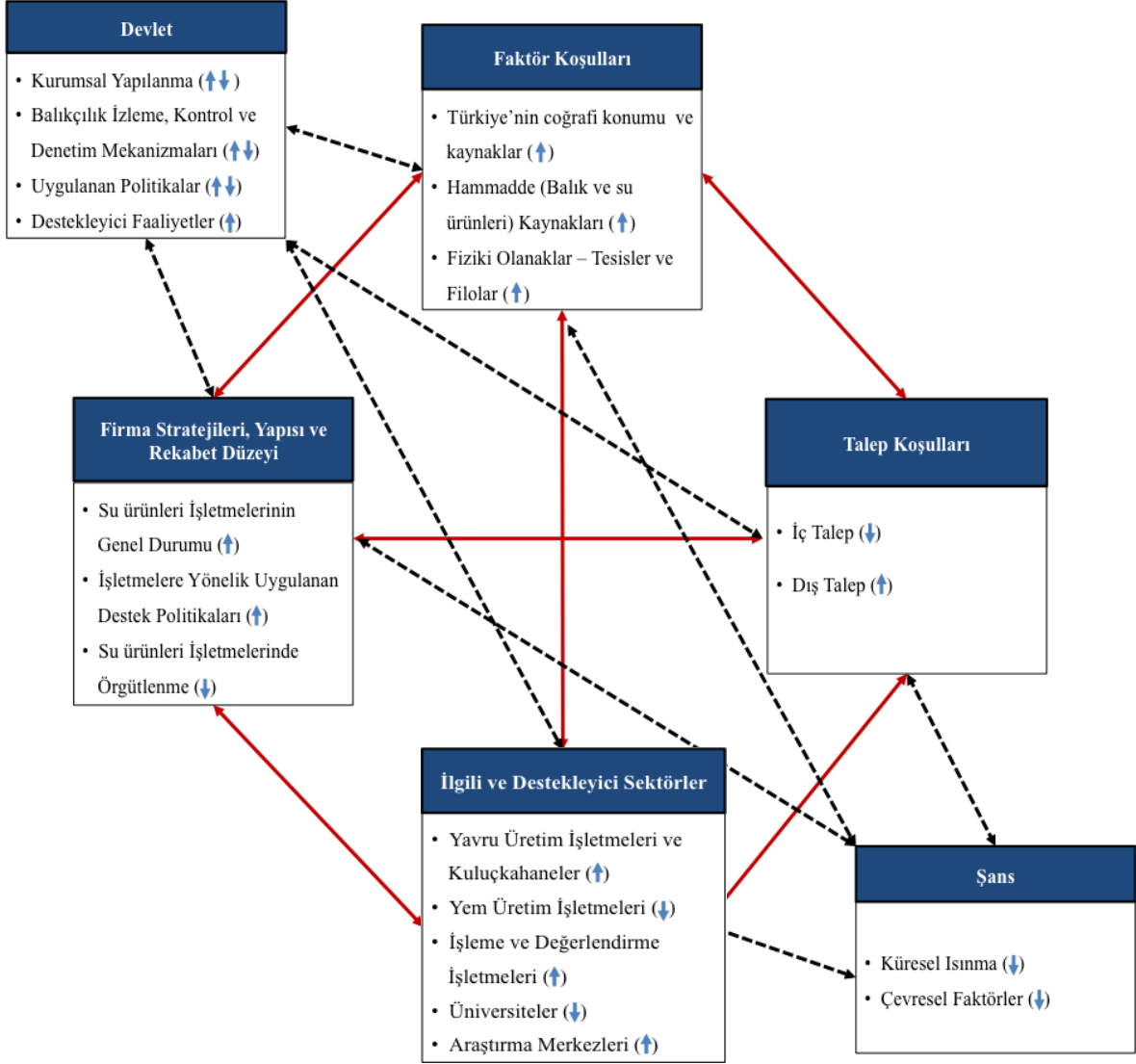
yapılanmada önemli değişiklikler olurken, izleme, kontrol, denetim ve destek mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu anlamda devlet içindeki bu yeni yapılanma süreci sektörün rekabet edebilirliğinin arttırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Ancak tüm bu gelişmelerin yanında özellikle yeniden yapılandırılan kurumların arasında olan koordinasyon eksikliği, çıkarılan mevzuatlarda, önemli çelişkiler ve sıkıntılar yaşanmaktadır. Sektörün görüşü alınmadan çıkarılan bu yasalar uygulamada sorunlar yaratmakta, bürokratik işlemler arttığı gibi, sektöre yüklenen yükümlülükler de çoğalmaktadır. Diğer yandan AB katılım sürecinin son dönemlerde yavaşlaması ve özellikle Kıbrıs sorunundan kaynaklı olarak görüşmelerin durdurulması sektörle ilgili yapılan önemli girişimleri de yavaşlatmıştır. Dolayısıyla sektörü etkileyen önemli dışsal faktör olarak görülen devlet mekanizmasında olumlu gelişmeler olduğu ancak bu gelişmelerin hızlı ve yeteri derecede olmadığı görülmektedir. Devlet mekanizmasında yaşanan tıkanıklıkların bir an önce giderilmesi sektörün rekabet edebilirliğinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir.

Rekabet edebilirliği etkileyen bir diğer dışsal faktör olan şans faktörü altında sektörün kontrol edilemeyen faktörü olarak iklim değişiklikleri gelmektedir. Ülkemiz su ürünleri üretiminin büyük kısmı denizler ve iç sulardan avcılık yolu ile elde edildiği için çevresel faktörlerin en çok etkilediği ortam olan deniz ve iç sularda, son yıllardaki mevsim değişikliklerin etkisi önemli derecede hissedilmektedir. Diğer yandan kirlilik, avcılık, mevsimsel değişimler ve diğer faktörlerin getirdiği olumsuzluklar nedeniyle de su ürünleri üretiminde durgunluk gözlenmekte, hatta her geçen gün üretimde azalmalar görülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de iklim değişikliğinden etkilenebilir alanlar içinde yer alan su kaynakları yönetimi ile ilgili 2011-2023 hedefleri ve stratejileri belirlenmiştir. Ancak bu alandaki çalışmaların hala ivme kazanmadığı görülmektedir. Bu anlamda aslında sektörün tüm geleceğini etkileyen ana faktör olarak da görülebilecek iklim değişikliklerinin sektörün rekabet edebilirliği üzerinde de çok önemli bir etkisinin olduğu açıktır. Dolayısıyla belirlenen hedef ve stratejilerin bir an önce uygulamaya konulması büyük önem arz etmektedir.

Elmas Modeli çerçevesinde rekabetin değerlendirilmesinde kullanılan altı faktör genel itibariyle değerlendirildiğinde, faktör koşulları altında yer alan alt faktörlerin

sektörün rekabet gücünün belirleyicisi olma konusunda önem derecesi yüksek ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu söylenebilir. Talep faktörlerinin ise diğer faktörlere nazaran sürdürülebilir rekabet gücünün sağlanmasında daha fazla etkisinin olduğu açıktır. Ancak alt faktörlerde Türkiye'nin dış pazar potansiyeli sektöre önemli bir rekabet gücü kazandırırken iç talepte aynı pozitif durum söz konusu değildir. İlgili ve destekleyici sektörler çerçevesinde rekabete bakıldığında ise alt faktörlerde sektörün önemli bir girdisini üreten yem işletmelerinin mevcut durumu sektörün rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilerken yavru üretim ve kuluçka merkezleri ile işleme ve değerlendirme sanayisinin mevcut durumunun sektörün rekabet edebilirliğini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Sektörün en önemli destek kuruluşlarından olan üniversitelerin mevcut durumu ise sektörün rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkileyen diğer bir alt faktör olarak görülmektedir. Araştırma Merkezlerinde yapılan çalışmalar ise sektörün AG&GE ayağında rekabet gücünü itici bir öneme sahiptir. Rekabet gücünün belirleyicilerinden bir diğeri olan firma stratejileri, yapısı ve rekabet düzeyi açısından değerlendirildiğinde, sektörde bulunan rekabet gücü yüksek işletmelerin su ürünleri sektörünün de rekabet edebilirliğini arttırdığı görülmektedir. Yine sektör içinde yer alan işletmelerin rekabet gücünü arttırıcı yönde uygulanan devlet politikaları işletmelere ve dolayısıyla sektöre önemli rekabet edebilirliği geliştirici imkanlar sağlamaktadır. Ancak sektördeki işletmelerin rekabet edebilirliğinin artırılmasında en önemli rolü üstlenen su ürünleri örgütlerinde bulunan önemli sıkıntılar işletmelerin rekabet edebilirliklerini dolayısıyla sektörün rekabet edebilirliğini önemli ölçüde negatif yönde etkilemektedir. Dışsal faktör olarak görülen devlet faktörünün mevcut durumu değerlendirildiğinde ise alt faktörlerin hem negatif hem pozitif yönde bir etki yaptığı gözlemlenmiştir. Yani bu alt faktörler altında gerçekleşen bazı sektörel uygulamalar sektörün rekabet edebilirliğini olumlu olarak etkilese de uygulamadaki eksikliklerin veya hatalarının olumsuz yönde etki yarattığı görülmektedir. Diğer bir dışsal faktör olan şans faktörü altında yer alan küresel ısınma ve çevresel faktörlerin ise sektörün rekabet edebilirliğinin sürdürülebilmesinde olumsuz yönde etki yaptığı aşıkardır. Tüm bu incelemeler çerçevesinde su ürünleri sektörünün uluslararası pazarlarda avantajlı konuma gelmesini sağlayan ulusal koşullar değerlendirilmiş ve sonuçlar Şekil-29'da Elmas Modeli'ne aktarılmıştır.

Şekil 29: Türkiye Su Ürünleri Sektörü Elmas Modeli

Kaynak: Araştırma sonuçları baz alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tezin hazırlanması sırasında yapılan ikincil kaynak araştırmalarıyla su ürünlerinin ülke ekonomisine yapmış olduğu katma değeri ve uluslararası pazarlardaki önemini gözlemlemek mümkün olmuş böylece su ürünleri sektörünün ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi ve belirleyiciliği görülmüştür. Ancak bu etkiyi tam olarak ortaya koymak ve kesin rakamsal değerleri verebilmek adına sektörün tamamına ilişkin saha

araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Bu anlamda bu çalışma kapsamında sadece saha analizlerinin yapılmaması çalışmanın en önemli kısıtı olarak görülmektedir.

Yapılan bu çalışmada su ürünleri sektörü ve rekabet edebilirliğin ölçülmesi ile ilgili bundan sonraki çalışmalara kaynak oluşturacak bir katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Tezin uygulama bölümünde Porter'ın Elmas Modeli erevesinde Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet analizi yapılmış, ve bu doğrultuda elde edilen sonuçlara göre sektörün ulusal ve uluslar arası pazarda rekabet edebilirlik güçlerinin artırılmasına yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın elde edilen sonuçlarından hareketle, araştırmacılara ve akademisyenlere bundan sonra yapılacak çalışmalar kapsamında sektörün uluslararası rekabetçiliğin desteklenmesi için öncelikle bölgesel rekabet edebilirliğin llmesine yönelik olarak saha analiz çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Ayrıca sektörün ulusal ve uluslararası boyuttaki pazar değerinin arttırılması ile ilgili olarak ise öncelikli çalışmalar arasında tktim profillerinin tanımlanmasına yönelik yapılacak çalışmalar gelmektedir. Türkiye'nin hem i pazarında hem de potansiyeli yüksek dış pazarında su ürünleri tktim profiline ve bu profili oluşturan nedenlerin ortaya çıkarılması doğrultusunda Türk su ürünlerine yönelik olarak bir tanıtım stratejisi geliştirilebilir. Bu anlamda ulusal ve uluslararası ortaklıklar sağlanarak hazırlanabilecek projelere ilişkin ulusal ve uluslararası finansal kaynaklar da bulunmaktadır. Ayrıca sektörün rekabet gücünün sürdürülebilirliği için altyapı, işgücü, sermaye kaynakları ve bilgi kaynaklarının da geliştirilmesine yönelik olarak önemli politikalar üretilmeli ve stratejik planlar çerçevesinde sektörel uygulamalar yapılmalıdır. Özellikle uluslararası rekabet gücünü arttırmaya yönelik olarak su ürünleri sektörünün ne çıktığı bölgelerde bu tür faaliyetlerin yapılmasına ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesine olanak sağlayan projeler desteklenmelidir. Bu anlamda T.C. Kalkınma Bakanlığı, seçili bölgelerdeki ilgili kuruluşlar ve tüm sektör aktörlerinin önderliğinde kümelenme yaklaşımını esas alan UG-GE projeleri desteklenmelidir. Bu projelerin amaçları ve destekleyici faaliyetleri su ürünleri sektörüne uluslararası pazarlarda yüksek ve sürdürülebilir rekabet avantajı kazandıracaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Adıgüzel, Muhittin (2013), “Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Akademik Bakış Dergisi**, 37, 1-2.

Aktan, Coşkun ve Vural, İstiklal Y. (2004a), **Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri**, içinde (10-12), Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)Yayınları.

Aktan, Coşkun ve Vural, İstiklal Y. (2004b) **Yeni Ekonomi ve Rekabet Türkiye İşveren içinde** (60), Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)Yayınları.

Alsaç, Filiz (2010), **Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye için Kümelenme Destek Modeli Önerisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DPT.

Altay, Bülent (2006), **Avrupa Birliğinde Rekabet Politikaları, Türkiye ve Avrupa Birliğinin İhracatta Rekabet Gücünün Ölçülmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altındağ, Mustafa ve Hekimoğlu, Burhan (2012), “Türkiye ve Samsun İlinde Su Ürünleri Sektörünün Mevcut Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri”, http://www.samsun.tarim.gov.tr/Belgeler/Yayinlar/Tarimsal_stateji/turkiye_ve_samsun_ilinde_su_urunleri_sektorunun_mevcut_durumu_sorunlari_ve_cozum_onerileri.pdf

Arıç, Kıvanç Halil, (2013), “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı”, **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, 4(5), 81-97.

Asian Development Bank (2003), “Competitiveness in Developing Asia” <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/27716/ado2003.pdf>, (12.02.2015)

- Aslan, Nurdan ve Terzi, Nuray (2006). “Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirmesi”, **Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi**, 21(1), 1-14.
- Atik, Hayriye (2005), **Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü**, 1.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydemir, Cahit ve Güneş, Hüseyin Haşimi (2006), “Merkantalizmin Ortaya Çıkışı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(15), 136-158.
- Ayyıldız, Hasan (1996), “Küreselleşme sürecinde Türk Cumhuriyetlerinin Dünya Pazarlarındaki Genel Rekabet Durumu”, **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 7(24), 39-46
- Bakımlı, Esat (2011), **Türkiye İmalat Sanayi ve Alt Sektörlerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Mevcut Durum ve Potansiyel Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balçık Mısır, Gülsüm ve diğerleri, “Fish Consumption Preferences of Consumers in Trabzon Province, Turkey, FABA 2014”, **International Symposium on Fisheries and Aquatic Sciences**, 471-472 (poster bildiri).
- Bayraktutan, Yusuf (2003). “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 3 (2), 175-186.
- Beveridge, Malcolm ve Muir, Jean-Francois (1994), “Resources, Planning and Management in Coastal Aquaculture”, **Proceedings of Fisheries and Ocean Industrial Development**, Research Center of Ocean Industrial Development, 209-234, Pusan, Kore.
- Buckley, P. J. ve diğerleri (1988), “Measures of International Competitiveness: A Critical Survey” **Journal of Marketing Management**, 4 (2), 177.
- Buckley, P. J. (2009), “Business History and International Business”, **Business History**, 51 (3), 314-315.

- Coşkun, Faruk ve diğerleri (2014), “Su Ürünleri Yetiştiriciliği Sektör Raporu”, [http://www.sumeybir.org.tr/wp-content/uploads/Su-ürünleri-Sektör-Raporu-2014.com pressed.pdf](http://www.sumeybir.org.tr/wp-content/uploads/Su-ürünleri-Sektör-Raporu-2014.com%20pressed.pdf), (07.02.2015).
- Çivi, Emin (2001), “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması, Yönetim ve Ekonomi”, **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF Dergisi**, 8(2), 21-38.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Su Ürünleri ve Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, No:2575, Ankara: DPT Yayınları.
- Dulupçu, M. Ali (2001), **Küresel Rekabet Gücü**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Emir, Murat ve diğerleri (2012), “Türkiye’de Balık Unu ve Yağı Üretimi ve Ticareti: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Cennet Oğuz (Edt.), **10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı**, 828-838, Konya.
- European Commission (1994), **An Industrial Competitiveness Policy for The European Union Bulletin of the European Union**, Luxembourg: OOPEC.
- FAO (2014), **The State of World Fisheries and Aquaculture**, <http://www.fao.org/3/a-i3720e.pdf> (07.02.2014).
- Fagerberg, Jan. (1988), “International Competitiveness”, **The Economic Journal**, 3(1), 355-374.
- Gökmenoğlu, Muharrem ve diğerleri (2012), “Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler”, **Rekabet Dergisi**, 13(4), 3-43.
- Grant, Robert. M. (1991), “Porter’s ‘Competitive Advantage of Nations’: An Assessment”, **Strategic Management Journal**, 12 (7), 535-548.
- Grosse, R. ve Behrman, J. N.. (1992), “Theory in International Business”, **Transnational Corporations**, 1 (1), 93-126.
- Hamel, Gary ve Prahalad, C.K. (1994), **Competing For The Future**, Boston: Harvard Business School Press.

İstanbul Sanayi Odası (2006), **Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde İstanbul Sanayi Odası Meslek Komiteleri Sektör Stratejileri Geliştirme Projesi – Gıda Sektörü Raporu**, No:2006/1, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları.

Karlık, R. (2002), **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul: Turhan Kitabevi.

Keser Yıldırım, H., (2011), “**Lojistik Sektörünün Rekabet Gücü Yönüyle Analizi: Türk Lojistik Sektörü için Bir Çalışma**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kırankabeş, M.C., (2006), “Rekabet Gücü Boyutunda AB Ülkeleri İle Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16, 231-253.

Kibritçioğlu, A. (1996), “Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım”, <http://129.3.20.41/eps/it/papers/0509/0509008.pdf>, (19.09.2014).

Kjeldsen-Kragh, S., (2002), **International Economics**, Copenhagen Business School Press.

Markusen, J. (1992), **Productivity, Competitiveness, Trade Performance and Real Income: The Nexus Among Four Concepts**,(Ottawa: Supply and Services) Canada: Canadian Government Publishing.

McFridge, D., (1995), “Competitiveness: Concepts and Measures”, Ottawa, Ontario: Industry Canada Occasional Paper, [https://www.ic.gc.ca/eic/site/eas-aes.nsf/vwapj/op05e.pdf/\\$file/op05e.pdf](https://www.ic.gc.ca/eic/site/eas-aes.nsf/vwapj/op05e.pdf/$file/op05e.pdf) (20.09.2014).

Öztürk, N. (2005), **Dış Ticaret, Kuram Politika Uygulama**, 1. Baskı, Ankara: Roma Yayınları.

Porter, Michael E. (1990). **The Competitive Advantage of Nations**, Hong Kong: The MacMillan Press, 12-173.

Porter, Michael E., (1998), **The Competitive Advantages of Nations**, New Edition, Newyork: free press, 13- 91.

- Porter, Michael E., (2004), "Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index", **Global Competitiveness Report 2003-2004**, World Economic Forum, (31), 39-56.
- Posner, M. V. (1961), "International Trade and Technical Change", **Oxford Economic Papers**, 13, 323-341.
- President's Commission On Industrial Competitiveness (1985), **The Global Competition – The New Reality**, Washington, DC.: U.S.Government Printing Office.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı, (2014), "**Sahil Güvenlik Dergisi**", No. 22, 41-42, Ankara.
- Scoot, B. R.ve C. Lodge (1985), **US Competitiveness in the World Economy**, Boston: Harvard Business School Press.
- Seyidoğlu, Halil, (2003), **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, 15.Basım İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Stoneman, Paul, (1983), **The Economic Analysis of Technological Change**, New York: Oxford University Press.
- Şahin, Temel, (2002), "Su Ürünleri Araştırmalarında Uygulanabilirlik," **Yunus Araştırma Bülteni**, (3), 4-5 (2002).
- T.C. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (2012), "Su Ürünleri Sektör Raporu", <http://www.baka.org.tr/uploads/1357649435SU-URUNLERi-RAPORU-17ARALiK .PDF.pdf> (20.03.2014).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), "Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Statejisi ve Eylem Planı 2011-2023", http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_statejisi_eylem_plani_TR.pdf
- T.C. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (2014), "Kültür Balıkçılığı Sektör Raporu", http://dogaka.gov.tr/İcerik/Dosya/www.dogaka.com.tr_443_RB/M21PM_Kultur-Balik_cılığ-Sektor-Raporu-2014.pdf (10.08.2014).

- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (2015), Su Ürünleri İstatistikler”, <http://tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf> (10.03.2015).
- T.C. İzmir Kalkınma Ajansı (2013), “İzmir Su Ürünleri Sektörü Stratejisi”, http://izka.org.tr/files/planlama/2_bolge_plani_dokumanlari/2014-2023/izmir_suurun_leri_stratejisi.pdf (10.08.2014).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) – Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, No:KB2871, Ankara: ÖİK Yayınları.
- T.C. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (2013), “Su Ürünleri Ve Balıkçılık Sektör Raporu”, <http://www.oka.org.tr/Documents/SUURUNLERIVEBALIKCILIKSEKTORRAPORU.pdf> (18.03.2014).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), **Su Ürünleri İstatistikleri-2013**, No. 4349, Ankara: TÜİK Yayınları.
- URL, “FAO-Harmonized System Clasification”, (t.y.), [http://www.globefish.org/upl/Papers/FAO%20FIPS%20fishery%20 statistics%20.pdf](http://www.globefish.org/upl/Papers/FAO%20FIPS%20fishery%20statistics%20.pdf) (08.10.2014).
- URL, “FAO-Ana Ürün Bazında Gruplandırılmış Su Ürünleri”, (t.y.), <http://www.fao.org/figis/servlet/TabSelector> (12.03.2014).
- URL, “Gümrük Tarife Cetveli” (2013), [http:// www.gumruktarife.com](http://www.gumruktarife.com) (09.10.2014).
- URL, “Gıda Tüketimine Uygun Su Ürünleri”, (t.y.), www.en.wikipedia.org/wiki/List_of_types_of_seafood (12.10.2014).
- URL, “Rekabet Tanımı”, (t.y.), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rekabet>, (03.01.2015).
- URL, “Türkiye Faunası” (t.y.), http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye_faunası (15.01.2015).
- URL, “Türkiye Mevcut Kooperatifler ve Üretici Birlikleri Dağılımı”, (t.y.), http://www.tarim.gov.tr/TRGM/BalikciOrgutu/Menu/24/Proje-Ciktilari_11.02.2015.

URL, “Türkiye’de Su Ürünleri Avcılığı Yapılan Bölgeler”, (t.y.) [http://www.tuik.gov.tr/Pre HaberBult enleri. do?id=15933](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15933) (18.12.2014).

URL, “Coğrafi ve Ekonomik Bölgeler Bazında Su Ürünleri Tüketimi”, (t.y.), <http://www.faostat3.fao.org/download/FB/FBS/E> (20.01.2015).

WEF (World Economic Forum) (2011), “The Global Competitiveness Report 2011-2012”, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf (25.02.2015).

EK -1 : Su Ürünleri Sektörü Gümrük Tarife Cetveli

GTİP KODLARI	Ürün Tanımı
03.01	Canlı balıklar:
	Süs balıkları:
0301.11.00.00.00	Tatlısu balıkları
0301.19.00.00.00	Diğerleri
	Diğer canlı balıklar:
0301.91	Alabalıklar (Salmo trutta, Oncorhynchus mykiss, Oncorhynchus clarki, Oncorhynchus apache ve Oncorhynchus chrysogaster):
0301.91.10.00.00	Oncorhynchus apache veya Oncorhynchus chrysogaster türünden olanlar
0301.91.90.00.00	Diğerleri
0301.92	Yılan balıkları (Anguilla spp.)
0301.92.10.00.00	Uzunluğu 12 cm.den az olanlar
0301.92.30.00.00	Uzunluğu 12 cm. veya daha fazla fakat 20 cm den az olanlar
0301.92.90.00.00	Uzunluğu 20 cm. veya daha fazla olanlar
0301.93.00.00.00	Sazan balıkları
0301.94	Atlantik ve Pasifik Mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus thynnus, Thunnus orientalis)
0301.94.10.00.00	Atlantik Mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus thynnus)
0301.94.90.00.00	Pasifik mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus orientalis)
0301.95.00.00.00	Güney bölgesi mavi yüzgeçli orkinos (Thunnus maccoyii)
0301.99	Diğerleri:
	Tatlısu balıkları:
0301.99.11.00.00	Pasifik somonları (Oncorhynchus nerka, Oncorhynchus , gorbusha, Oncorhynchus
0301.99.18.00.00	Diğerleri
	Deniz balıkları ;
0301.99.85.00.13	Levrek
0301.99.85.00.14	Çipura
0301.99.85.00.18	Diğerleri
03.02	Balıklar (taze veya soğutulmuş)
0302.11	Alabalıklar (Salmo trutta, Oncorhynchus mykiss, Oncorhynchus)
0302.11.10.00.00	Oncorhynchus apache veya Oncorhynchus chrysogaster türünden olanlar
0302.11.80.00.00	Diğerleri
0302.13.00.00.00	Pasifik somonları
0302.14.00.00.00	Atlantik somonları (Salmo salar) ve Tuna somonları
0302.19.00.00.00	Diğerleri
	Yassı balıklar (Pleuronectidae, Bothidae, Cynoglossidae, (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0302.21	Tütün balıkları (Reinhardtius hippoglossoides, Hippoglossus, hippoglossus, Hippoglossus stenolepis):
0302.21.10.00.00	Siyah tütün balıkları (Reinhardtius hippoglossoides)
0302.21.30.00.00	Atlantik tütün balıkları (Hippoglossus hippoglossus)
0302.21.90.00.00	Pasifik tütün balıkları (Hippoglossus stenolepis)

0302.22.00.00.00	Yaldızlı pisi balığı (Pleuronectes platessa)
0302.23.00.00.00	Dil balığı (Solea spp.)
0302.24.00.00.00	Kalkan balığı (Psetta maxima)
0302.29	Diğerleri:
0302.29.10.00.00	Dört noktalı pisi (Lepidorhombus spp.)
0302.31	Albacore veya uzun yüzgeçli ton balığı (Thunnus alalunga):
0302.31.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.31.90.00.00	Diğerleri
0302.32	Sarı yüzgeçli orkinos (Thunnus albacares):
0302.32.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.32.90.00.00	Diğerleri
0302.33	Orkinos veya yazılı orkinos:
0302.33.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.33.90.00.00	Diğerleri
0302.34	Bigeye orkinosu (Thunnus obesus):
0302.34.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.34.90.00.00	Diğerleri
0302.35	Atlantik ve Pasifik mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus thynnus, Thunnus orientalis)
0302.35.11.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.35.19.00.00	Diğerleri, Pasifik Mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus orientalis)
0302.35.91.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.35.99.00.00	Diğerleri
0302.36	Güney bölgesi mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus maccoyii):
0302.36.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.36.90.00.00	Diğerleri
0302.39	Diğerleri
0302.39.20.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.39.80.00.00	ziğerleri
	Ringa balıkları (Atlantik ringası-Clupea harengus,Pasifik ringası- Clupea pallasii), Hamsi balıkları (Engraulis spp.), Sardalyalar (Avrupa sardalya balığı -Sardina pilchardus, Sardinops spp.), canadum) ve kılıç balıkları (Xiphias gladius) (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç)
0302.41.00.00.00	Ringa balıkları (Atlantik ringası-Clupea harengus, Pasifik ringası-Clupea pallasii)
0302.42.00.00.00	Hamsi balıkları (Engraulis spp.)
0302.43	Sardalyalar Avrupa sardalya balığı -Sardina pilchardus, Sardinops spp.) yuvarlak ve kısa boylu sardalyalar (Sardinella spp.), palatika veya çaça balığı (Sprattus sprattus)
0302.43.10.00.00	Avrupa sardalya balığı türü sardalyalar (Sardina pilchardus)
0302.43.30.00.00	Sardinops türü sardalyalar; yuvarlak ve kısa boylu sardalyalar (Sardinella spp.)
0302.43.90.00.00	Palatika veya çaça balığı (Sprattus Sprattus)
0302.44.00.00.00	Uskumru balıkları (uskumru -Scomber scombrus, Avustralya uskumrusu Scomber Australasicus,Kolyoz-Scomber japonicus)
0302.45	İstavrit ve derinsu istavriti (Trachurus spp.):
0302.45.10.00.00	Atlantik istavriti (Trachurus Trachurus)
0302.45.30.00.00	Şili istavriti (Trachurus murphyi)

0302.45.90.00.00	Diğerleri
0302.46.00.00.00	Cobia (<i>Rachycentron canadum</i>)
0302.47.00.00.00	Kılıç balığı (<i>Xiphias gladius</i>) na ait olanlar, Bregmacerotidae, Euclichthyidae, Macrouridae, Gadidae, Melanonidae, Merlucciidae, Moridae ve Muraenolepididae Familyalarına, ait yassı balıklar (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0302.51	Morina balıkları (soğuksu morinası - <i>Gadus morhua</i> , Atlantik morinası- <i>Gadus ogac</i> , Pasifik morinası - <i>Gadus macrocephalus</i>)
0302.51.10.00.00	Soğuksu morinası (<i>Gadus morhua</i>)
0302.51.90.00.00	Diğerleri
0302.52.00.00.00	Haddock (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)
0302.53.00.00.00	Kömür balığı (<i>Pollachius virens</i>)
0302.54	Berlam balıkları (<i>Merluccius spp.</i> , <i>Urophycis spp.</i>): <i>Merluccius</i> cinsi berlam balıkları
0302.54.11.00.00	Sığ su Berlam balıkları (<i>Merluccius capensis</i>) ve derinsu Berlam balıkları (<i>Merluccius paradoxus</i>)
0302.54.15.00.00	Güney Berlam balıkları (<i>Merluccius australis</i>)
0302.54.19.00.00	Diğerleri
0302.54.90.00.00	<i>Urophycis</i> cinsi Berlam balıkları
0302.55.00.00.00	Alaska mezigit (<i>Theragra chalcogramma</i>)
0302.56.00.00.00	Mezigit balıkları (<i>Micromesistius poutassou</i> , <i>Micromesistius australis</i>)
0302.59	Diğerleri :
0302.59.10.00.00	Kutup morinası (<i>Boreogadus saida</i>) türü balıklar
0302.59.20.00.00	Bakalyaro (<i>Merlangius merlangus</i>)
0302.59.30.00.00	Mezigit (<i>Pollachius pollachius</i>) balıkları
0302.59.40.00.00	Gelincik (<i>Molva spp.</i>)
0302.59.90.00.00	Diğerleri Tilapya (<i>Oreochromis spp.</i>), Yayın balığı (<i>Pangasius spp.</i>), sazan balığı (<i>Cyprinus carpio</i> , <i>Carassius carassius</i> , <i>Ctenopharyngodon idellus</i> , <i>Hypophthalmichthys spp.</i> , <i>Cirrhinus spp.</i> , <i>Mylopharyngodon piceus</i>), Yılan balıkları (<i>Anguilla spp.</i>), Nil Levreği (<i>Lates niloticus</i>) ve yılanbaşlar (<i>Channa spp.</i>) (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0302.71.00.00.00	Tilapya (<i>Oreochromis spp.</i>)
0302.72.00.00.00	Yayın (<i>Pangasius spp.</i> , <i>Silurus spp.</i> , <i>Clarias spp.</i> , <i>Ictalurus spp.</i>)
0302.73.00.00.00	Sazan balığı (<i>Cyprinus carpio</i> , <i>Carassius carassius</i> , <i>Ctenopharyngodon idellus</i> , <i>Hypophthalmichthys spp.</i> , <i>Cirrhinus spp.</i> , <i>Mylopharyngodon piceus</i>)
0302.74.00.00.00	Yılan balıkları (<i>Anguilla spp.</i>)
0302.79.00.00.00	Diğerleri Diğer balıklar (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0302.81	Köpek balıkları:
0302.81.10.00.00	Mahmuzlu camgöz (<i>Squalus acanthias</i>)
0302.81.20.00.00	Kedi balığı (<i>Scyliorhinus spp.</i>)
0302.81.30.00.00	Dik burun (<i>Lamna nasus</i>)
0302.81.90.00.00	Diğerleri
0302.82.00.00.00	Keler balığı [<i>Rays and skates (Rajidae)</i>]
0302.83.00.00.00	Diş balıkları (<i>Dissostichus spp.</i>)na ait olanlar
0302.84	Deniz levreği (<i>Dicentrarchus spp.</i>):

0302.84.10.00.00	Avrupa Deniz levreği (<i>Dicentrarchus labrax</i>)
0302.84.90.00.00	Diğerleri
0302.85	İzmaritgiller (<i>Sparidae</i>):
0302.85.10.00.00	Sinağrit (<i>Dentex dentex</i>) veya <i>Pagellus spp</i> familyasına ait olanlar
0302.85.30.00.00	Çipura (<i>Sparus aurata</i>)
0302.85.90.00.00	Diğerleri
0302.89	Diğerleri :
0302.89.10.00.00	Tatlısu süs balıkları Euthynnus cinsi balıklar [yukarıda 0302.33 alt pozisyonunda belirtilen orkinos veya yazılı orkinos (<i>Euthynnus (Katsuwonus) pelamis</i>) hariç]:
0302.89.21.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0302.89.29.00.00	Diğerleri Kırmızı balık (<i>Sebastes spp.</i>):
0302.89.31.00.00	<i>Sebastes marinus</i> türünden olanlar
0302.89.39.00.00	Diğerleri
0302.89.40.00.00	Çapak balıkları (<i>Brama spp.</i>)
0302.89.50.00.00	Fener balıkları (<i>Lophius spp.</i>)
0302.89.60.00.00	Pink cusk-eel (<i>Genypterus blacodes</i>)
0302.89.90.00.00	Diğerleri
0302.90	Karaciğerler, yumurtalar, nefisler:
0302.90.00.00.11	Karaciğerler
0302.90.00.00.12	Yumurtalar
0302.90.00.00.13	Nefisler
03.03	Balıklar (dondurulmuş) (03.04 pozisyonundaki balık filetoları ve diğer balık etleri hariç): Alabalıklar (karaciğerleri,yumurtaları ve nefisleri hariç):
0303.11.00.00.00	Sockeye somonu (<i>Red salmon</i>)(<i>Oncorhynchus nerka</i>)
0303.12.00.00.00.	Diğer Pasifik somonları (<i>Oncorhynchus gorbuscha</i> , <i>Oncorhynchus keta</i> , <i>Oncorhynchus tscha-wytscha</i> , <i>Oncorhynchus kisutch</i> , <i>Oncorhynchus masou</i> ve <i>Oncorhynchus rhodorus</i>)
0303.13.00.00.00	Atlantik somonları (<i>Salmo salar</i>) ve Tuna somonları (<i>Hucho Hucho</i>)
0303.14	Alabalıklar (<i>Salmo trutta</i> , <i>Oncorhynchus mykiss</i> , <i>Oncorhynchus clarki</i> , <i>Oncorhynchus aguabonita</i> , <i>Oncorhynchus gilae</i> , <i>Oncorhynchus apache</i> ve <i>Oncorhynchus chrysogaster</i>)
0303.14.10.00.00	<i>Oncorhynchus apache</i> veya <i>Oncorhynchus chrysogaster</i> türünden olanlar
0303.14.20.00.00	<i>Oncorhynchus mykiss</i> türünden, herbirinin ağırlığı 1,2 kg.dan fazla, başlı ve solungaçlı, ancak içleri temizlenmiş; veya herbirinin ağırlığı 1 kg.dan fazla olup, içleri temizlenmiş, başsız ve solungaçsız olanlar
0303.14.90.00.00	Diğerleri
0303.19.00.00.00	Diğerleri Tilapya (<i>Oreochromis spp.</i>), Yayın (<i>Pangasius spp.</i>), sazan balığı (<i>Cyprinus carpio</i> , <i>Carassius carassius</i> , <i>Ctenopharyngodon idellus</i> , <i>Hypophthalmichthys spp.</i> , <i>Cirrhinus spp.</i> , <i>Mylopharyngodon piceus</i>), Yılan balıkları (<i>Anguilla spp.</i>), Nil Levreği (<i>Lates niloticus</i>) ve yılanbaşlar (<i>Channa spp.</i>) (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0303.23.00.00.00.	Tilapya (<i>Oreochromis spp.</i>)
0303.24.00.00.00.	Yayın (<i>Pangasius spp.</i> , <i>Silurus spp.</i> , <i>Clarias spp.</i> , <i>Ictalurus spp.</i>)

0303.25.00.00.00.	Sazan balığı (Cyprinus carpio, Carassius carassius, Ctenopharyngodon idellus, Hypophthalmichthys spp., Cirrhinus spp., Mylopharyngodon piceus)
0303.26.00.00.00.	Yılan balıkları (Anguilla spp.)
0303.29.00.00.00.	Diğerleri Yassı balıklar (Pleuronectidae, Bothidae, Cynoglossidae, Soleidae, Scophtalmidae ve Citharidae) (karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0303.31	Tütün balıkları (Reinhardtius hippoglossoides, Hippoglossus hippoglossus, Hippoglossus stenolepis):
0303.31.10.00.00	Siyah tütün balıkları (Reinhardtius hippoglossoides)
0303.31.30.00.00	Atlantik tütün balıkları (Hippoglossus hippoglossus)
0303.31.90.00.00	Pasifik tütün balıkları (Hippoglossus stenolepis)
0303.32.00.00.00	Yıldızlı pisi balığı (Pleuronectes platessa)
0303.33.00.00.00	Dil balığı (Solea spp.)
0303.34.00.00.00	Kalkan balığı (Psetta maxima)
0303.39	Diğerleri:
0303.39.10.00.00	Dere pisi (Platichthys flesus)
0303.39.30.00.00	Rhombosolea cinsi balıklar
0303.39.50.00.00	Pelotreis flavilatus veya Peltorhamphus novaezealandiae türü balıklar
0303.41	Albacore veya uzun yüzgeçli ton balığı (Thunnus alalunga):
0303.41.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0303.41.90.00.00	Diğerleri
0303.42	Sarı yüzgeçli orkinos (Thunnus albacares):
0303.42.12.00.00	Tanesi 10 kg.dan fazla olanlar
0303.42.18.00.00	Diğerleri
0303.42.42.00.00	Tanesi 10 kg.dan fazla olanlar
0303.43	Orkinos veya yazılı orkinos:
0303.43.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0303.44	Bigeye orkinosu (Thunnus obesus):
0303.44.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0303.44.90.00.00	Diğerleri
0303.45	Atlantik ve Pasifik Mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus thynnus): (Thunnus orientalis)
0303.45.12.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0303.45.91.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0303.45.99.00.00	Diğerleri
0303.46	Güney bölgesi mavi yüzgeçli orkinosu (Thunnus maccoyii):
0303.46.10.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar
0303.49	Diğerleri:
0303.49.20.00.00	16.04 Pozisyonunda yer alan ürünlerin imalinde kullanılanlar:
0303.51.00.00.00	Ringa balıkları (Atlantik ringası-Clupea harengus, Pasifik ringası Clupea pallasii)
0303.53	Sardalyalar (Avrupa sardalya balığı -Sardina pilchardus, Sardinops spp.), yuvarlak ve kısa boylu sardalyalar (Sardinella spp.) palatika veya çaça balığı
0303.53.10.00.00	Avrupa sardalya balığı türü Sardalyalar (Sardina pilchardus)
0303.53.30.00.00	Sardinops türü Sardalyalar; yuvarlak ve kısa boylu Sardalyalar (Sardinella spp.)
0303.53.90.00.00	Palatika veya çaça balığı (Sprattus Sprattus)

0303.54	Uskumru balıkları (uskumru - <i>Scomber scombrus</i> , Avustralya uskumrusu- <i>Scomber Australasicus</i> , Kolyoz- <i>Scomber japonicus</i>):
0303.54.10.00.00	Uskumru (<i>Scomber scombrus</i>) veya kolyoz (<i>Scomber japonicus</i>)
0303.54.90.00.00	Avustralya uskumrusu (<i>Scomber australasicus</i>)
0303.55	İstavrit ve derinsu istavriti (<i>Trachurus spp.</i>):
0303.55.10.00.00	Atlantik istavriti (<i>Trachurus Trachurus</i>)
0303.55.30.00.00	Şili istavriti (<i>Trachurus murphyi</i>)
0303.55.90.00.00	Diğerleri
0303.56.00.00.00	Cobia (<i>Rachycentron canadum</i>)
0303.57.00.00.00	Kılıç balığı (<i>Xiphias gladius</i>)
	(karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri hariç):
0303.63	Morina balıkları (Soğuksu morinası- <i>Gadus morhua</i> , Atlantik morinası- <i>Gadus ogac</i> , Pasifik morinası- <i>Gadus macrocephalus</i>):
0303.63.10.00.00	Soğuksu morinası (<i>Gadus morhua</i>)
0303.63.30.00.00	Atlantik morinası (<i>Gadus ogac</i>)
0303.63.90.00.00	Pasifik morinası (<i>Gadus macrocephalus</i>)
0303.64.00.00.00	Haddock (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)
0303.65.00.00.00	Kömür balığı (<i>Pollachius virens</i>)
0303.66	Berlam balıkları (<i>Merliccius spp.</i> , <i>Urophycis spp.</i>):
	Merliccius cinsi berlam balıkları:
0303.66.11.00.00	Sığ su berlam balıkları (<i>Merluccius capensis</i>) ve derinsu berlam balıkları (<i>Merluccius paradoxus</i>)
0303.66.12.00.00	Arjantin berlam balıkları (Güneybatı Atlantik berlam balıkları)
0303.66.13.00.00	Güney berlam balıkları (<i>Merluccius australis</i>)
0303.66.90.00.00	Urophycis cinsi berlam balıkları
0303.67.00.00.00	Alaska mezigit balıkları (<i>Theragra chalcogramma</i>)
0303.68	Mezigit balıkları (<i>Micromesistius poutassou</i> , <i>Micromesistius australis</i>):
0303.68.10.00.00	mezigit balıkları (<i>Micromesistius poutassou</i> veya <i>Gadus poutassou</i>)
0303.68.90.00.00	Avustralya mavi mezigiti (<i>Micromesistius australis</i>)
0303.69	Diğerleri
0303.69.10.00.00	Kutup morinası (<i>Boreogadus türü</i>)
0303.69.30.00.00	Bakalyaro (<i>Merlangius merlangus</i>)
0303.69.50.00.00	Mezigit (<i>Pollachius pollachius</i>) balıkları
0303.69.70.00.00	Mavi grenadier (<i>Macruronus novaezealandiae</i>)
0303.69.80.00.00	Gelincik (<i>Molva spp.</i>)
0303.81	Köpek balıkları:
0303.81.10.00.00	Mahmuzlu camgöz (<i>Squalus acanthias</i>)
0303.81.20.00.00	Kedi balığı (<i>Scyliorhinus spp.</i>)
0303.81.30.00.00	Dikburun Köpek balığı (<i>Lamna nasus</i>)
0303.81.90.00.00	Diğerleri
0303.82.00.00.00	Keler balığı [Rays and skates (<i>Rajidae</i>)]
0303.83.00.00.00	Diş balıkları (<i>Dissostichus spp.</i>)na ait olanlar
0303.84	Deniz levreği (<i>Dicentrarchus spp.</i>):
0303.84.10.00.00	Avrupa Deniz levreği (<i>Dicentrarchus labrax</i>)
0303.84.90.00.00	Diğerleri

0303.90	Karaciğerler, yumurtalar ve nefisler:
0303.90.10.00.00.	Deoksiribonükleik asit ve protamin sülfatın imaline mahsus sert ve yumuşak yumurta ve nefisler
03.04	Balık filetoları ve diğer balık etleri (kıyılmış olsun olmasın) (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş):
0304.31.00.00.00	Tilapya balığı (Oreochromis spp.)
0304.32.00.00.00	Yayın balığı (Pangasius spp., Silurus spp., Clarias spp., Ictalurus spp.)
0304.33.00.00.00	Nil Levreği (Lates niloticus)
0304.41.00.00.00	Pasifik somonları
0304.42	Alabalık
0304.42.10.00.00	Oncorhynchus mykiss türünden adedinin ağırlığı 400 gr.dan fazla olanlar
0304.42.50.00.00	Oncorhynchus apache veya Oncorhynchus chrysogaster türünden olanlar
0304.42.90.00.00	Diğerleri
0304.43.00.00.00	Yassı balıklar
0304.44	Bregmacerotidae, Euclichthyidae, Gadidae, Macrouridae,
0304.44.10.00.00	Morina balıkları (Soğuksu morinası -Gadus morhua, Atlantik morinası- Gadus ogac, Pasifik morinası -Gadus macrocephalus) ve Kutup morinası (Boreogadus saida türü balıklar)
0304.44.30.00.00	Kömür balığı (Pollachius virens)
0304.44.90.00.00	Diğerleri
0304.45.00.00.00	Kılıç balığı (Xiphias gladius)
0304.46.00.00.00	Diş balıkları (Dissostichus spp.)
0304.49	Diğerleri:
0304.49.10.00.00	Tatlı su balıkları
	Diğerleri:
0304.49.50.00.00	Kırmızı balık (Sebastes spp.)
0304.49.90.00.00	Diğerleri
	Diğerleri (taze veya soğutulmuş):
0304.52.00.00.00	Alabalıkgiller
0304.54.00.00.00	Kılıç balığı (Xiphias gladius)
0304.55.00.00.00	Diş balıkları (Dissostichus spp.)
0304.61.00.00.00	Tilapya balığı (Oreochromis spp.)
0304.62.00.00.00	Yayın balığı (Pangasius spp., Silurus spp., Clarias spp., Ictalurus spp.)
0304.63.00.00.00	Nil Levreği (Lates niloticus)
0304.71	Morina balıkları (Soğuksu morinası -Gadus morhua, Atlantik morinası- Gadus ogac, Pasifik morinası -Gadus macrocephalus):
0304.71.10.00.00	Pasifik morinası (Gadus macrocephalus)
0304.71.90.00.00	Diğerleri
0304.72.00.00.00	Haddock (Melanogrammus aeglefinus)
0304.73.00.00.00	Kömür balığı (Pollachius virens)
0304.74	Berlam balıkları (Merluccius spp., Urophycis spp.):
0304.74.11.00.00	Sığ su berlam balıkları (Merluccius capensis) ve derinsu berlam balıkları (Merluccius paradoxus)
0304.74.15.00.00	Arjantin berlam balıkları (Güneybatı Atlantik berlam balıkları) (Merluccius hubbsi)

0304.79	Diğerleri
0304.79.10.00.00	Kutup morinası (<i>Boreogadus saida</i> türü balıklar)
0304.79.30.00.00	Mezgit balıkları (<i>Merlangius merlangus</i>)
0304.79.50.00.00	Mavi Grenadier (<i>Macruronus novaezelandiae</i>)
0304.79.80.00.00	Gelincik Balığı
0304.79.90.00.00	Diğerleri
0304.83	Yassı balıklar (<i>Pleuronectidae</i> , <i>Bothidae</i> , <i>Cynoglossidae</i> , <i>Soleidae</i> , <i>Scophthalmidae</i> ve <i>Citharidae</i>):
0304.83.10.00.00	Yaldızlı pisi balığı (<i>Pleuronectes platessa</i>)
0304.83.30.00.00	Dere pisi (<i>Platichthys flesus</i>)
0304.83.50.00.00	Dört noktalı pisi (<i>Lepidorhombus</i> spp.)
0304.83.90.00.00	Diğerleri
0304.84.00.00.00	Kılıç balığı (<i>Xiphias gladius</i>)
0304.85.00.00.00	Diş balıkları (<i>Dissostichus</i> spp.)
0304.86.00.00.00	Ringa balığı (<i>Clupea harengus</i> , <i>Clupea pallasii</i>)
0304.87.00.00.00	Ton balıkları (<i>Thunnus cinsi</i>), orkinoslar veya yazılı orkinoslar
0304.89	Diğerleri:
0304.89.10.00.00	Tatlısu balıkları
0304.89.21.00.00	<i>Sebastes marinus</i> türünden olanlar
0304.93	Tilapya balığı (<i>Oreochromis</i> spp.), Yayın balığı
0304.93.10.00.00	Surimi
0304.94	Alaska mezgit balıkları (<i>Theragra chalcogramma</i>):
0304.94.10.00.00	Surimi
03.05	Balıklar (kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); tütsülenmiş balıklar (önceden veya tütsüleme sırasında pişirilmiş olsun olmasın); insanların yemesine elverişli balık unları, kaba unları ve pelletleri:
0305.10.00.00.00	İnsanların yemesine elverişli balık unları, kaba unları ve pelletleri
0305.20.00.00.00	Balık karaciğerleri, yumurtaları ve nefisleri (kurutulmuş, ütsülenmiş, tuzlanmış veya salamura edilmiş)
0305.30	Balık filetoları (kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş, fakat tütsülenmemiş):
0305.31.00.00.00	Tilapya balığı (<i>Oreochromis</i> spp.), Yayın balığı (<i>Pangasius</i> spp.,
0305.43.00.00.00	Alabalık (<i>Salmo trutta</i> , <i>Oncorhynchus mykiss</i> , <i>Oncorhynchus clarki</i> , <i>Oncorhynchus aguabonita</i> , <i>Oncorhynchus gilae</i> , <i>Oncorhynchus</i>
0305.44	Tilapya balığı (<i>Oreochromis</i> spp.), Yayın balığı (<i>Pangasius</i> spp., <i>Silurus</i> spp., <i>Clarias</i> spp., <i>Ictalurus</i> spp.), Sazan balığı (<i>Cyprinus carpio</i> ,
0305.49	Diğerleri:
0305.49.10.00.00	Siyah tütün balıkları (<i>Reinhardtius hippoglossoides</i>)
0305.49.20.00.00	Atlantik tütün balıkları (<i>Hippoglossus hippoglossus</i>)
0305.49.30.00.00	Uskumru balıkları
0305.51	Morina balıkları (Soğuksu morinası - <i>Gadus morhua</i> , Atlantik morinası - <i>Gadus ogac</i> Pasifik morinası - <i>Gadus macrocephalus</i>):
0305.51.10.00.00	Tuzlanmamış
0305.51.90.00.00	Tuzlanmış

0305.61.00.00.00	Ringa balıkları (Atlantik ringası - <i>Clupea harengus</i> , Pasifik ringası - <i>Clupea pallasii</i>)
0305.62.00.00.00	Morina balıkları (Soğuksu morinası - <i>Gadus morhua</i> ,Atlantik morinası - <i>Gadus ogac</i> ,Pasifik morinası - <i>Gadus macrocephalus</i>)
0305.63.00.00.00	Hamsi balıkları (<i>Engraulis spp.</i>)
0305.71	Köpek balığı yüzgeçleri:
0305.71.10.00.00	Tütsülenmiş
0305.71.90.00.00	Diğerleri
0305.72.00.00.00	Balık başları, kuyrukları, mideleri
0305.79.00.00.00	Diğerleri
03.06.	Kabuklu hayvanlar (kabukları ile birlikte olsun olmasın) (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); tütsülenmiş kabuklu hayvanlar (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın); kabuklu hayvanlar (kabukları ile birlikte) (buharda pişirilmiş, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmışveya salamura edilmiş olsun olmasın); kabuklu hayvanlarıninsanların yemesine elverişli unları, kaba unları ve pelletleri:
0306.11	Kaya ıstakozu ve diğer deniz ıstakozları (<i>Palinurus spp.</i> , <i>Panulirus spp.</i> , <i>Jasus spp.</i>) :
0306.11.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
	Diğerleri:
0306.11.10.00.00	İstakoz kuyrukları
0306.11.90.00.00	Diğerleri
0306.12	İstakozlar (<i>Homarus spp.</i>):
0306.12.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.14	Yengeçler:
0306.14.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
	Diğerleri:
0306.14.10.00.00	Kral yengeci (<i>Paralithodes camchaticus</i>),Tabak yengeci (<i>Chionoe - cetes spp.</i>) ve Mavi yengeç (<i>Callinectes sapidus</i>) türleri yengeçler
0306.14.30.00.00	Pavurya (<i>Cancer pagurus</i>) türü yengeçler
0306.14.90.00.00	Diğerleri
0306.15	Norveç ıstakozu (<i>Nephrops norvegicus</i>):
0306.15.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.15.90.00.00	Diğerleri
0306.16	Soğuk su karidesleri (<i>Pandalus spp.</i> , <i>Crangon crangon</i>):
0306.16.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
	Diğerleri:
0306.16.91.00.00	<i>Crangon crangon</i> familyasından olanlar
0306.17	Diğer karidesler:
0306.17.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın)

	başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.17.91.00.00	Pembe derinsu karidesi
0306.17.92.00.00	Penaeus familyasından karidesler
0306.17.93.00.00	Pandalidae familyasından karidesler
0306.17.94.00.00	Crangon familyasından karidesler
0306.19	Diğerleri (kabuklu hayvanların insanların yemesine elverişli olanları, kaba unları ve pelletleri dahil):
0306.19.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
	Diğerleri:
0306.19.10.00.00	Tatlısu istakozu (kerevit)
0306.19.90.00.00	Diğerleri
	Dondurulmamış olanlar:
0306.21	Kaya istakozu ve diğer deniz istakozları (Palinurus spp., Panulirus spp., Jasus spp.)
0306.21.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.21.90.00.00	Diğerleri
0306.22	İstakozlar (Homarus spp.):
0306.22.10.00.00	Canlı
	Diğerleri:
0306.22.30.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış diğerleri
	Diğerleri:
0306.24	Yengeçler:
0306.24.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış diğerleri:
0306.24.30.00.00	Pavurya (Cancer pagurus) türü yengeçler
0306.25	Norveç istakozu (Nephrops norvegicus):
0306.25.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.25.90.00.00	Diğerleri
0306.26	Soğuk su karidesleri (Pandalus spp., Crangon crangon):
0306.26.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış Diğerleri: Crangon familyasından:
0306.26.31.00.00	Taze,soğutulmuş veya su buharında pişirilmiş
0306.26.39.00.00	Diğerleri
0306.26.90.00.00	Diğerleri
0306.27	Diğer karidesler:
0306.27.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.27.91.00.00	Pandalidae familyasından karidesler (Pandalus familyasından olanlar hariç)
0306.27.95.00.00	Crangon familyasından karidesler (Crangon crangon familyasından olanlar hariç)
0306.29	Diğerleri (kabuklu hayvanların insanların yemesine elverişli olanları, kaba unları ve pelletleri dahil)
0306.29.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya (öncesinde pişirilmiş olsun olmasın)

	başka bir şekilde hazırlanmamış
0306.29.10.00.00	Tatlısu istokozu (kerevit)
03.07	Yumuşakçalar (kabuklu olsun olmasın) (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); tütsülenmiş yumuşakçalar (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın); yumuşakçaların insanların yemesine elverişli unları, kaba unları ve pelletleri : İstiridyeler:
0307.11	Canlı, taze veya soğutulmuş:
0307.11.10.00.00	Tanesi 40 gr. (kabuk dahil) dan fazla olmayan canlı yassı istiridyeler
0307.11.90.00.00	Diğerleri
0307.19	Diğerleri:
0307.19.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0307.19.90.00.00	Diğerleri
	Tarak (Pecten,Chlamys veya Placopecten cinsleri kraliçe taraklar dahil):
0307.21.00.00.00	Canlı, taze veya soğutulmuş
0307.29	Diğerleri:
0307.29.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0307.29.10.00.00	Tarak (Pecten maximus) (dondurulmuş)
0307.31	Canlı, taze veya soğutulmuş:
0307.31.10.00.00	Mytilus cinsi
0307.31.90.00.00	Perna cinsi
0307.39	Diğerleri:
0307.39.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0307.39.10.00.00	Mytilus cinsi
0307.39.90.00.00	Perna cinsi
	Mürekkep balıkları (sübye -Sepia officinalis,küçük mürekkep balığı-Rosia macrosoma, derinsu sübyesi -Sepiolo spp.) ve kalamarlar (Avrupa kalamarı -Ommastrephes spp.,bülbuliye kalamarya -Loligo spp.,Nototodarus spp.,Sepioteuthis spp.):
0307.41	Canlı, taze veya soğutulmuş:
0307.41.10.00.00	Mürekkep balıkları (sübye -Sepia officinalis,küçük mürekkep balığı-Rosia macrosoma, derinsu sübyesi -Sepiolo spp.) Kalamarlar (Avrupa kalamarı -Ommastrephes spp.,bülbuliye kalamarya -Loligo spp.,Nototodarus spp.,Sepioteuthis spp.):
0307.41.91.00.00	Bülbuliye kalamarya (Loligo spp.),Avrupa kalamarı (Ommastrephes sagittatus)
0307.49	Diğerleri:
0307.49.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
	Dondurulmuş: Mürekkep balıkları (sübye -Sepia officinalis,küçük mürekkep balığı-Rosia macrosoma, derinsu sübyesi -Sepiolo spp.):
	Derinsu sübyesi -Sepiolo spp.(Sepiolo rondoleti cinsi derinsu sübyesi hariç) :

0307.49.09.00.00	Küçük mürekkep balıkları
0307.49.11.00.00	Diğerleri
	Kalamarlar (Avrupa kalamarı-Ommastrephes spp.,bülbüliye kalamarya - Loligo spp.,Nototodarus spp.,Sepioteuthis spp.):
	Bülbüliye kalamaryalar (Loligo spp.):
0307.49.31.00.00	Loligo vulgaris
0307.49.33.00.00	Loligo pealei
0307.49.35.00.00	Loligo patagonica
0307.49.38.00.00	Diğerleri
0307.49.51.00.00	Avrupa kalamarı (Ommastrephes sagittatus)
0307.49.59.00.00	Diğerleri
0307.49.71.00.00	Mürekkep balıkları (sübye -Sepia officinalis, küçük mürekkep balığı -Rosia macrosoma, derinsu sübyesi -Sepioloa spp.)
	Kalamarlar (Avrupa kalamarı -Ommastrephes spp., bülbüliye kalamarya - Nototodarus spp., Sepioteuthis spp.):
0307.49.91.00.00	Bülbüliye kalamarya (Loligo spp., Ommastrephes sagittatus)
0307.49.99.00.00	Diğerleri
	Ahtapotlar (Octopus spp.):
0307.51.00.00.00	Canlı, taze veya soğutulmuş
0307.59	Diğerleri:
0307.59.05.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
	Diğerleri:
0307.59.10.00.00	Dondurulmuş
0307.59.90.00.00	Diğerleri
0307.60	Salyangozlar (Deniz salyangozları hariç)
0307.60.10.00.00	Tütsülenmiş (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0307.60.90.00.00	Diğerleri
	Arcidae, Arctidae, Cardiidae, Donacidae, Hiattellidae, Mactridae, Mesodesmatidae, Myidae, Semelidae, Solecurtidae, Solenidae, Tridacnidae and Veneridae familyasına ait yumuşakçalar
0307.71.00.00.00	Canlı, taze veya soğutulmuş
0307.79	Diğerleri:
0307.79.10.00.00	Tütsülenmiş (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0307.79.30.00.00	Tarak cinsinden kabuklu hayvanlar ve Veneridae familyasından diğer cinsler
0307.81.00.00.00	Canlı, taze veya soğutulmuş
0307.89	Diğerleri:
0307.89.10.00.00	Tütsülenmiş (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0307.89.90.00.00	Diğerleri
	Diğerleri (insanların yemesine elverişli unlar, kaba unlar ve pelletler dahil):
0307.91.00.00.00	Canlı, taze veya soğutulmuş

0307.99	Diğerleri:
0307.99.10.00.00	Tütsülenmiş (kabuklu olsun olmasın) (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış Dondurulmuş:
0307.99.11.00.00	Akdeniz kalamarları (<i>Illex</i> spp.)
0307.99.17.00.00	Diğerleri
0307.99.80.00.00	Diğerleri
03.08	Kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların dışında kalan suda yaşayan omurgasız hayvanlar (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya salamura edilmiş); Kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların dışında kalan suda yaşayan omurgasız hayvanların tütsülenmiş olanları (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın); suda yaşayan omurgasız hayvanların (kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar hariç) insanların yemesine elverişli unları, kaba unları ve pelletleri : Deniz Hıyarı (<i>Stichopus japonicus</i> , <i>Holothurioidea</i>):
0308.11	Canlı, taze veya soğutulmuş:
0308.11.00.10.00	Canlı
0308.11.00.90.00	Taze veya soğutulmuş
0308.19	Diğerleri:
0308.19.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0308.19.30.00.00	Dondurulmuş
0308.19.90.00.00	Diğerleri Deniz Kestanesi (<i>Strongylocentrotus</i> spp., <i>Paracentrotus lividus</i> , <i>Loxechinus albus</i> , <i>Echichinus esculentus</i>):
0308.21	Canlı, taze veya soğutulmuş:
0308.21.00.10.00	Canlı
0308.21.00.90.00	Taze veya soğutulmuş
0308.29	Diğerleri:
0308.29.10.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0308.29.30.00.00	Dondurulmuş
0308.29.90.00.00	Diğerleri
0308.30	Deniz anası (<i>Rhopilema</i> spp.): Canlı, taze veya soğutulmuş:
0308.30.10.10.00	Canlı
0308.30.10.90.00	Taze veya soğutulmuş
0308.30.30.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0308.30.50.00.00	Dondurulmuş
0308.30.90.00.00	Diğerleri
0308.90	Diğerleri: Canlı, taze veya soğutulmuş:
0308.90.10.10.00	Canlı

0308.90.10.90.00	Taze veya soğutulmuş
0308.90.30.00.00	Tütsülenmiş (tütsülenme sırasında veya öncesinde pişirilmiş olsun olmasın) başka bir şekilde hazırlanmamış
0308.90.50.00.00	Dondurulmuş
0308.90.90.00.00	Diğerleri
16.04	Hazırlanmış veya konserve edilmiş balıklar; havyar ve balık yumurtalarından elde edilen havyar yerine kullanılan ürünler: Bütün veya parça halindeki balıklar (kıyılmamış):
1604.11.00.00.00	Som balıkları
1604.12	Ringa balıkları:
1604.12.10.00.00	Çiğ filetolar (sadece hamur veya ekmek kırıntılarıyla kaplanmış, yağda ön kızartma yapılmış olsun olmasın; dondurulmuş), Diğerleri :
1604.12.91.00.00	Hava almayan kaplarda olanlar
1604.12.99.00.00	Diğerleri
1604.13	Sardalya, sardinella ve palatika veya çaça balıkları: Sardalyalar :
1604.13.11.00.00	Zeytinyağı ile hazırlanmış veya konserve edilmiş olanlar
1604.13.19.00.00	Diğerleri
1604.13.90.00.00	Diğerleri
1604.14	Ton balıkları, orkinoslar ve torikler (Sarda spp.): Ton balıkları ve orkinoslar :
1604.14.11.00.00	Bitkisel yağlarla hazırlanmış veya konserve edilmiş olanlar Diğerleri :
1604.14.16.00.00	Filetolar
1604.14.18.00.00	Diğerleri
1604.14.90.00.00	Torikler (Sarda spp.)
1604.15	Uskumru balıkları: Uskumru (Scomber scombrus) ve kolyoz (Scomber japonicus) türleri
1604.15.11.00.00	Filetolar
1604.15.19.00.00	Diğerleri
1604.15.90.00.00	Avustralya uskumrusu (Scomber australasicus) türleri
1604.16.00.00.00	Hamsiler
1604.17.00.00.00	Yılan Balıkları
1604.19	Diğerleri:
1604.19.10.00.00	Salmonidae türleri (som balıkları hariç) Euthynnus cinsi balıklar, orkinos (Euthynnus (Katsuwonus) pelamis) hariç :
1604.19.31.00.00	Filetolar
1604.19.39.00.00	Diğerleri
1604.19.50.00.00	Tek renkli Orcynopsis türü balıklar Diğerleri:
1604.19.91.00.00	Çiğ filetolar (sadece hamur veya ekmek kırıntılarıyla kaplanmış, yağda ön kızartma yapılmış olsun olmasın; dondurulmuş) diğerleri
1604.19.92.00.00	Morina balıkları (Gadus morhua, Gadus ogac, Gadus macrocephalus)
1604.19.93.00.00	Kömür balıkları (Pollachius virens)
1604.19.94.00.00	Berlam balıkları (Merluccius spp., Urophycis spp.)
1604.19.95.00.00	Alaska mezgit (Theragra chalcogramma) ve mezgit (Pollachius pollachius) balıkları

1604.19.97.00.00	Diğerleri
1604.20	Hazırlanmış veya konserve edilmiş diğer balıklar:
1604.20.05.00.00	Surimi müstahzarları
	Diğerleri :
1604.20.10.00.00	Som balıkları
1604.20.30.00.00	Salmonidaeler (som balıkları hariç)
1604.20.40.00.00	Hamsiler, Sardalyalar, torikler, uskumru (Scomber scombrus) ve kolyoz (Scomber japonicus) türleri, tek renkli Oreynopsis türü balıklar
1604.20.50.00.11	Sardalya
1604.20.50.00.12	Uskumru
1604.20.50.00.19	Diğerleri
1604.20.70.00.00	Ton balıkları, orkinoslar, Euthynnus cinsi diğer balıklar
1604.20.90.00.11	Ringa
1604.20.90.00.12	Palamut
1604.20.90.00.19	Diğerleri
1604.31.00.00.00	Havyar
1604.32.00.00.00	Havyar yerine kullanılan ürünler
16.05	Hazırlanmış veya konserve edilmiş kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer su omurgasızları:
1605.21	Hava almayan kaplarda olmayanlar:
1605.21.10.00.00	Net muhtevası 2 kg.ı geçmeyen hazır ambalajlarda olanlar
1605.30	İstakozlar:
1605.30.10.00.00	İstakoz eti (pişirilmiş) (istakoz yağı veya istakoz ezmesi, patesi, çorbası veya istakoz sosları imaline mahsus)
1605.30.90.00.00	Diğerleri
1605.40	Diğer kabuklu hayvanlar
1605.40.00.00.11	Salyangoz
1605.40.00.00.12	Akivades
1605.40.00.00.13	Kerevit
	Yumuşakçalar:
1605.51.00.00.00	İstiridyeler
1605.52.00.00.00	Deniz tarakları (kraliçe deniz tarakları dahil)
1605.53	Kara kabuk Midyesi:
1605.53.10.00.00	Hava almayan kaplarda olanlar
1605.54.00.00.00	Mürekkkep balığı ve kalamar
1605.55.00.00.00	Ahtapot
1605.57.00.00.00	Deniz kulağı
1605.58.00.00.00	Salyangoz (deniz salyangozları hariç)
1605.61.00.00.00	Deniz hıyarları
1605.62.00.00.00	Deniz kestanesi
1605.63.00.00.00	Denizanası

ÖZGEÇMİŞ

Bilgen Akmermer 26.03.1982 tarihinde Rize ili Ardeşen ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Rize’de tamamladı. 1999 yılında Anadolu Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümüne girdi. 2006 yılında buradan mezun olduktan sonra 2007-2014 yılları arasında Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Proje Koordinasyon Ofisi’nde proje uzmanı olarak çalıştı. Bir çok ulusal ve uluslararası projenin hazırlanmasında ve yürütülmesinde görev aldı. Bu projeler arasında bulunan Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezi (ABİGEM-Trabzon) ve Avrupa İşletmeler Ağı projelerinde girişimcilik, kümelenme ve uluslararasılaşma alanlarında uzmanlaştı ve KOBİ danışmanlığı görevini yürüttü. Aynı zamanda bölgenin öncelikli sektörlerinin geliştirilmesi üzerine yapılan bir çok çalışma ve bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında görev aldı, girişimcilik, inovasyon ve pazarlama üzerine eğitimler verdi. 2014 yılından itibaren ise Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde akademik kariyerine başladı. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Ana Bilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak görevini sürdürmektedir.